

UNIUNEA EUROPEANĂ

Proiect finanțat prin Phare

RO2006/018-448.01.02.07

FUNDAȚIA
DIASPORA

GUVERNUL ROMÂNIEI

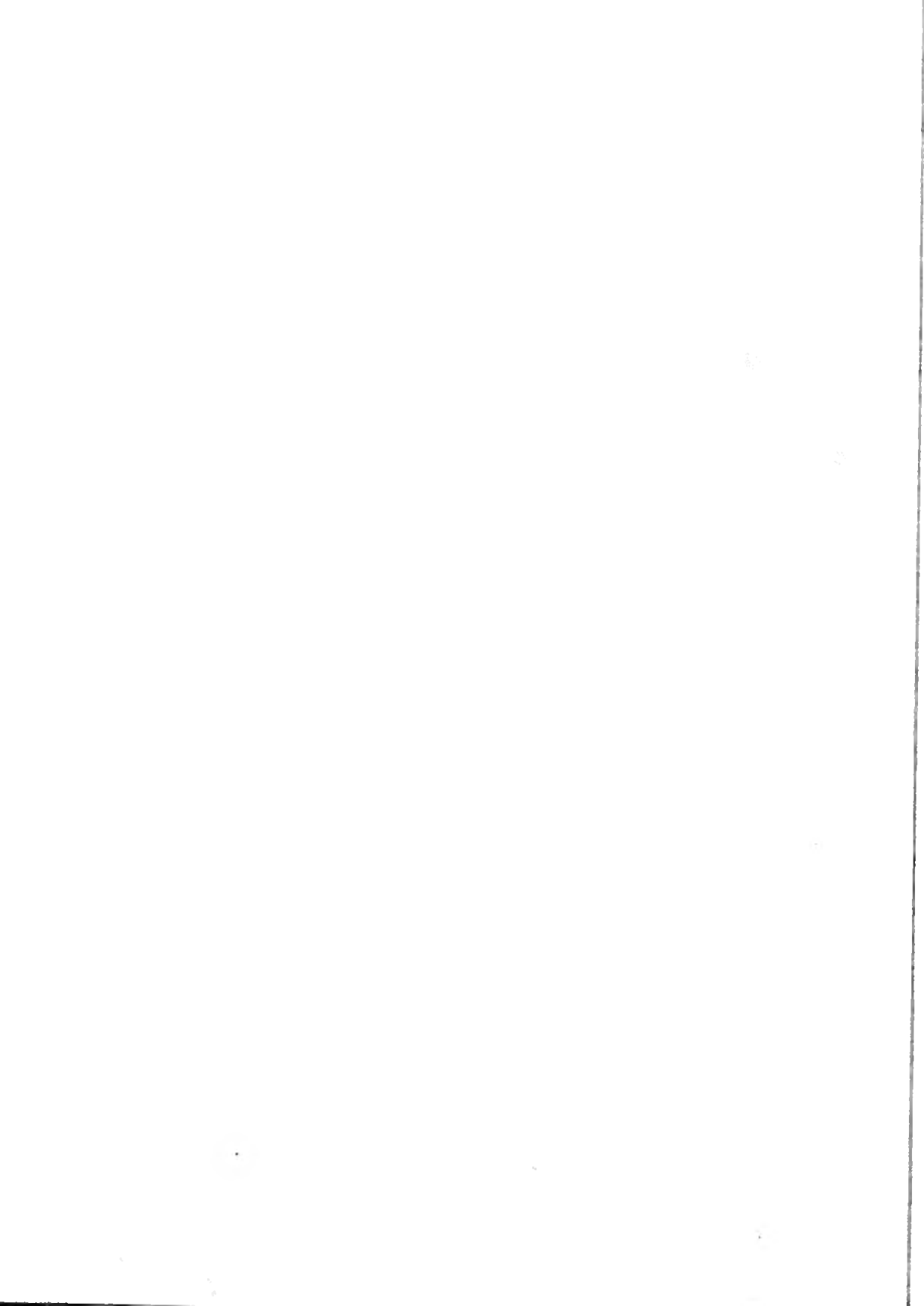
CRONOLOGIA ORAȘELOR BĂNĂȚENE

Buziaș, Ciacova, Deta, Făget, Gătaia, Jimbolia, Recaș, Sănnicolau Mare – Timiș
Anina, Băile Herculane, Bocșa, Moldova Nouă, Oravița, Oțelu Roșu – Caraș-Severin
Alibunar, Biserica Albă, Čoka, Kovačica, Kovin, Nova Crnja, Novi Bečež,
Novi Kneževac, Sečanj, Žitiste – Voivodina

Coordonator proiect:
dr. BODÓ BARNA

Timișoara, 2009

GHID CRONOLOGIC AL ORAȘELOR

**Anina, Băile Herculane, Bocșa, Buziaș, Ciacova, Deta, Făget,
Gătaia, Jimbolia, Moldova Nouă, Oravița, Oțelu Roșu, Recaș,
Sânnicolau Mare – România**

și

**Alibunar, Biserica Albă, Čoka, Kovačica, Kovin, Novi Bečej, No-
va Crnja, Novi Kneževac, Sečanj, Žitište – Serbia**

PROIECT „PROMIREG”

**Realizarea și promovarea unui instrument
educațional privind
coeziunea regională**

Coordonator proiect:

Conf. univ. dr. Bodó Barna

Proiectul este sprijinit financiar de

**Uniunea Europeană
prin Programul de Cooperare PHARE
Romania – Serbia
RO 2006 / 018-446.01.02.07**

Corectură: Lázár Ildikó

Prezentare grafică: Könczey Elemér

Publicat la Editura Marineasa

Consilier editorial: Gabriel Marineasa

Timișoara Str. Mureș Nr. 34.

ISBN 978-973-631-570-1

Ghid cronologic al orașelor

Anina, Băile Herculane, Bocșa, Buziaș, Ciacova, Deta, Făget, Gătaia, Jimbolia, Moldova Nouă, Oravița, Oțelu Roșu, Recaș, Sânnicolau Mare – *România*

și

Alibunar, Biserica Albă, Čoka, Kovačica, Kovin, Novi Bečej, Nova Crnja, Novi Kneževac, Sečanj, Žitište – *Serbia*

**Coordonator proiect:
BODÓ BARNA**

Timișoara, 2009

1. The first part of the document is a list of names and addresses.

2. The second part is a list of dates and times.

3. The third part is a list of names and addresses.

4. The fourth part is a list of names and addresses.

5. The fifth part is a list of names and addresses.

6. The sixth part is a list of names and addresses.

Cuprins

Cuvânt înainte

Orașe mari – orașe (mai) mici (Bodó Barna) 7

Prezentarea localităților

- Alibunar (Csömöre Zoltán) 11
Anina (Dimitrie Negrei) 15
Băile Herculane (Dorin Bălțeanu) 18
Biserica Albă (Barát András) 22
Bocșa (Bodó Barna) 26
Buziaș (Bodó Barna) 31
Ciacova (Stevan Bugarski) 35
Čoka (Barát András) 40
Deta (Mircea Vlad Bălu) 44
Făget (Bodó Barna) 48
Gătaia (Bodó Barna) 51
Jimbolia (Bodó Barna) 54
Kovačica (Csömöre Zoltán) 59
Kovin (Csömöre Zoltán) 62
Moldova Nouă (Adriana Popovici) 65
Nova Crnja (Csömöre Zoltán) 69
Novi Bečej (Barát András) 72
Novi Kneževac (Barát András) 76
Oravița (Sever Bălășoiu – Bodó Barna) 80
Oțelu Roșu (Dan Bobârsc) 86
Recaș (Bodó Barna) 91
Sănnicolau Mare (Bodó Barna) 95
Sečanj (Csömöre Zoltán) 101
Žitište (Csömöre Zoltán) 104

Ghidul cronologic

Capitolul I: De la începuturi până la 1552 107

Capitolul II: Perioada 1553-1716 122

Capitolul III: Perioada 1717-1778 130

Capitolul IV: Perioada 1779-1867 142

Capitolul V: Perioada 1868-1918 161

Anexe

Fotografii 179

Hărți 195

Orașe mari - orașe (mai) mici

Lansam, în 2007, o lucrare inedită.

Cartea de atunci era o lucrare fără precedent, deoarece pentru prima dată se realiza o istorie locală transfrontalieră. Chiar dacă relația dintre România și Serbia/Iugoslavia nu cunoaște, la nivel de stat, incidente sau situații marcate de tensiuni, în perioada comunistă relația nu putea să depășească stadiul unei relații de vecinătate fără probleme.

În opinia multora, și a noastră, relația adevărată cu vecinul tău trebuie să fie bazată pe colaborare, la nivel local. Vecinul adevărat îți este partener, provocările epocii noastre nu se opresc la graniță, precum nici bucuria nu este adevărată dacă nu o poți împărți cu cel de lângă tine. Se impune o rețea de relații, la nivelul cetățenilor.

Vecinul de partea cealaltă a graniței tot vecin îți este – chiar dacă există între tine și el linia denumită graniță, linie ce devine din ce în ce mai spirituaică. Interes, în acest sens există. Nu există cunoștințe suficiente privind comunitățile de partea cealaltă a graniței. Cunoștințele sunt precare chiar și în privința românilor din Serbia, respectiv a sârbilor din România în cadrul națiunilor „mamă”. Astfel, în privința gestiunii relațiilor de vecinătate transfrontalieră, devin din ce în ce mai importante cunoștințele privind cultura, istoria, tradițiile celuilalt.

Activitățile din acest proiect, ce are drept rezultat prezentul volum, au avut menirea de a acționa în acest sens.

Misiunea pe care și-a asumat Fundația Diaspora este de a contribui la cunoașterea reciprocă a diferitelor grupuri sociale, etnice, confesionale din Banatul istoric, o regiune cu un potențial extraordinar sub toate aspectele. Nu ne cunoaștem, reciproc, marile personalități culturale, realizările în economie, cultură, sport sau orice alt domeniu – oameni și evenimente pe care cel de lângă tine le consideră de mare valoare pentru el.

Proiectul de față (*PROMIREG – Realizarea și promovarea unui instrument educațional privind coeziunea regională*, finanțat de Uniunea Europeană prin Programul de Cooperare PHARE România–Serbia) are menirea de a oferi șansa de a ne cunoaște, reciproc, evenimentele și personalități-

le considerate, privind orașele mai mici ale Banatului istoric. Ne referim la orașe mai mici, din moment ce volumul din 2007, la care am făcut deja trimitere mai sus, era o cronologie comună pentru orașele mari din Banatul istoric. Cele 24 (din România 14 și din Serbia 10) localități sunt centre zonale, de mare importanță pentru evoluția economiei și a culturii în Banat.

Trebuie să recunoaștem că nu ne-am imaginat, cât de dificilă va fi asigurarea echilibrului intern al lucrării, adică ne confruntăm cu problema interesului elitei locale privind istoria locală, ce diferă de la o localitate la alta. Un exemplu în acest sens: într-un cadru minunat, la Buziaș, în parcul în care se plimbă turiști veniți din întreaga țară și nu numai, nu există nici un indiciu privind personalitățile locale care au contribuit la configurarea stațiunii Buziaș, de importanță națională. Dacă elita locală nu va promova, nimeni nu va amplasa busturi și plăci comemorative cu acele personalități care fac cinste acestui oraș.

Credem, în schimb, că rezultatul cercetărilor prezentate în volumul de față este unul remarcabil. În anumite cazuri am reușit să venim cu informații noi, rezultate ale unor cercetări de istorie locală (vezi Ciacova, spre exemplu). Oricum, materialul oferit în cadrul acestui volum este foarte bogat, ce a făcut deja obiectul unor cercuri de istorie locală din localitățile respective. Menționăm acest lucru, din moment ce proiectul de față avea două planuri: cel al cercetării și realizării cronologiei, și cel al inițierii unor cercuri de istorie locală în școlile care s-au implicat în proiect. Astfel, am avut cercuri de istorie locală de partea română în Bocșa (Școala cu clasele I-VIII nr. 1.), Buziaș (Liceul Teoretic), Deta (Grup Școlar „Sf. Nicolae”), Jimbolia (Școala cu clasele I-VIII nr. 1.), Moldova Nouă (Școala cu clasele I-VIII nr. 1.) Sânnicolau Mare (Școala cu clasele I-VIII nr. 1.), respectiv în Voivodina în Novi Kneževac (Școala generală „Jovan Jovanović”) și în Novo Miloševo (Școala generală „Dr. Đorđe Jovanović”). În cadrul unor întâlniri, ne-am putut convinge de interesul celor implicați privind aceste activități – părerea unanimă a fost că cercurile inițiate în cadrul proiectului trebuie să-și continue activitatea.

Echipa care a gestionat proiectul era formată din: *dr. Bodó Barna* – manager proiect, *Kása Zsolt* – manager financiar, *Kovács Katalin* – asistent manager, *Erdei Ildikó* – coordonator grup România, *Csömöre Zoltán* – coordonator grup Serbia, *Tóth Kinga* – asistent. Membrii grupului de experți: *dr. Bodó Barna* – coordonator (Timișoara), *dr. Ioan Hațegan* (Timișoara), *dr. Sorin Petrescu* (Caransebeș). *Stevan Bugarski* (Timișoara), *mag. Csömöre Zoltán* (Kikinda) și *Baráth András* (Kikinda). Traducerile, de maximă importanță în astfel de situații, au fost asigurate de *Stevan Bugarski*.

Profesori coordonatori: *Carmen Samoilă* – Bocșa, *Larissa Vasii* – Buziaș, *Vlad Bălu* – Deta, *Bianca Balogh* – Jimbolia, *Adriana Popovici* și *Cristian Buzatu* – Moldova Nouă, *Milica Secerov* – Novi Kneževac, *Vera Pesic* – Novo Miloševo, *Margareta Velcsov* – Sănnicolau Mare.

Rezultatul proiectului este un ghid cronologic realizat în câte 1000 exemplare în limbile română și sârbă. Ghidul este un instrumente care, valorificat în școli, va contribui la creșterea nivelului de cunoștințe al elevilor cu privire la istoria locală comună.

Având cronologiile – variantele aceluiași text în limbile română și sârbă – ne rămâne sarcina de a organiza întâlniri și seminarii de diseminare, atât în România cât și în Serbia, în tot mai multe localități ale Banatului istoric. Prin intermediul acestor seminarii se prezintă activitățile și rezultatele cercurilor de istorie locală, totodată și ghidul cronologic. Oricum, semnalele pe care le-am avut de la școlile parte la proiect indică un interes adevărat pentru cronologii și pentru activitatea în astfel de cercuri.

Având noile cronologii, pute spune că activitățile asumate în cadrul proiectului au fost îndeplinite. Dar nu și misiunea pe care Fundația Diaspora și-a asumat-o, de a servi cauza colaborării transfrontaliere. În acest sens, pregătim o continuare a proiectului de față, atât privind cercetarea în domeniul istoriei locale cât și editarea unor noi lucrări...

Timișoara la 30 iulie 2009.

Conf. univ. dr. Bodó Barna
Președinte
Fundația Diaspora

ALIBUNAR

Csömöre Zoltán

*1695 – Ali binar, 1853 – Alibunar, 1878 – Alibunár, 1922 – Alibunar,
1943 – Alisbrun*

Comuna Alibunar se află în partea de sud a Banatului din Serbia, la jumătatea drumului dintre Vârșeț și Belgrad, pe drumul internațional care leagă capitala Serbiei de municipiul Timișoara și de celelalte părți ale României vecine. De fapt, comuna cuprinde părțile mediane ale ținuturilor nisipoase de la Deliblato, cele mai mari terenuri de nisip în partea aceasta a Europei, care, prin împăduririle active de-a lungul ultimelor două secole, au fost în mare parte fixate.

Așezarea Alibunar se află la periferia de răsărit a terenului nisipos din Deliblato, în apropierea unei mari depresiuni, care în secolele trecute era acoperită de mlaștini întinse. Anume, în spațiul dinspre est și sud-est de vatra actuală a localității se afla în evul mediu o mlaștină întinsă, denumită Igan, care se număra printre cele mai inundabile terenuri din Banatul de Sud. Pe vremea Mariei Terezia au fost tentative de desecare a acestei mlaștini, în acest scop a și fost săpat Canalul Terezian (1762-1769), dar cu toate acestea, nu fusese desecată decât o mică parte a terenului inundabil. Acest complex al terenului mlaștinos a fost desecat și transformat în teren arabil, dar abia spre sfârșitul secolului al XIX-lea.

Într-o arie mai largă din jurul Alibunarului, așezările omenești sunt prezente încă din timpurile preistorice. În hotarul localității există mai multe coline preistorice, dintre care una fusese dezafectată în anul 1861, și cu acest prilej au fost descoperite cinci urne cu urmele incinerate ale răposașilor. Una din acele urne a ajuns în Muzeul din Zagreb. În locul din hotar numit Veliki Dol (Valea Mare) au fost descoperite, pe parcursul secolului al XIX-lea, vește și resturi de obiecte din preistorie. De asemenea, localnicii găseau printre arături monede antice grecești și romane; astfel a fost descoperit și banul de aur al împăratului Honorius. În hotarul localității vecine, Banatski Karlovac, pe locul denumit Vinogradi (Viile), a fost descoperit un depozit de obiecte din bronz, datând din epoca târzie a bronzului; descoperiri similare au ieșit la iveală și în satul Uljma, care de asemenea s-a aflat pe malul mlaștinii întinse de odinioară.

Vestigiile interesante s-au păstrat în hotarul Alibunarului din perioada marilor migrații ale popoarelor. Din secolul al IV-lea al erei noastre s-au păstrat sectoare ale așa numitelor șanțuri romane, sistemelor de canale și valuri de pământ, care se construiau, probabil, în scop de apărare. În preajma Alibunarului există chiar trei șanțuri. Primul se continuă din localitate, peste terenul nisipos din Deliblato, către localitățile Mramorak și Deliblato, și în continuare către Kovin pe Dunăre. Al doilea șanț pornește la nord de Alibunar și se întinde înspre nord-est, către localitățile Lokve și Velika Margita. Cel de al treilea șanț se întinde dinspre locația Veliki Rit (Marea Mlaștină) spre nord-vest, în lungime de 6 km, trecând în general printre două mlaștini de odinioară: cea a Alibunarului și cea a Ilanđzei. Astăzi predomină părerea că în acest caz nu este vorba despre fortificații romane, ci despre sisteme de canale și dâlme, pe care le-au ridicat, probabil, sarmații în primele decenii ale secolului al IV-lea.

Spațiul respectiv a putut fi o vreme și sub stăpânirea romanilor, indicii în acest sens existând în localitatea învecinată Banatski Karlovac, unde au fost descoperite temeliiile construcțiilor romane de odinioară și morminte cu plăci. În acest caz fusese probabil vorba de un castru, care ar fi putut data din secolele II-III ale erei noastre.

Așezarea Alibunar ca atare face parte din șirul puțin numeros al localităților din Voivodina care au luat ființă pe vremea stăpânirii turcilor. Prima mențiune scrisă despre localitate provine din anul 1695, când este pomenită sub denumirea de Ali Binar (Fântâna lui Ali). În anul respectiv aici a poposit sultanul turc Mustafa al II-lea, când pornise cu trupele sale pentru a asedia Lipova de pe Mureș. De aici și-a trimis sultanul pe comandanții oștilor – Mahmud, Adam și Kaplan – să distrugă o palancă de pe malurile Tisei.

La începutul secolului al XVIII-lea (1702-1707) Alibunar este menționat printre posturile militare (menzilane) mai importante pe drumul ce duce la Panciova; în post staționau 30-40 militari turci pentru menținerea ordinii și a siguranței de circulație pe drumul respectiv.

După izgonirea turcilor, în anul 1717 autoritățile austriece au conscris în localitate 32 de case. Pe harta lui Mercy din 1723-1725 Alibunar este menționat ca fiind locuit. De-a lungul secolului al XVIII-lea localitatea se afla în cuprinsul Confiniului Militar și multă vreme a servit drept loc de popas al

unităților de grăniceri. Din anul 1765 a aparținut Regimentului German, care-și avea sediul comandamentului la Panciova; din anul 1769 regimentul respectiv purta denumirea: Regimentul de Grăniceri German Bănățenesc nr. 12. Denumirea îi fusese acordată după o logică, pentru a se deosebi, însă majoritatea militarilor din cuprinsul lui nu erau nemți, ci sârbi și români. În anul 1845 Alibunarul este restituit Regimentului Sârb de Grăniceri.

În aceste decenii s-a format în localitate o populație multinațională: sârbi, maghiari, germani și români. Începând cu anul 1775 aici a funcționat o școală grănicerească germană, iar pe la începutul secolului al XIX-lea s-a deschis și o școală cu secții sârbo-române (numărul elevilor: 1842/43 – 190; 1846/47 – 203; 1871/72 – 217). După anul 1872 au fost înființate în localitate două școli separate: una sârbă și una română. Populația a crescut accelerat (1836 – 3383 locuitori, 1850 – 3946 locuitori), astfel că după desființarea Confiniului Militar localitatea a devenit reședința unei plase în cadrul comitatului Torontal.

Pe parcursul revoluției și a războiului civil din anii 1848-1849 Alibunarul cu împrejurimile a fost tărâmul confruntărilor sângeroase dintre părțile aflate în conflict. În acea vreme localitatea avea o mare importanță strategică militară, dat fiind că aici se încrucișau drumurile care veneau din direcția orașelor Becicherec, Panciova și Vârșeț. Confruntarea cea mai vestită a avut loc în Alibunar la data de 12 decembrie 1948, când trupele maghiare ale lui Damjanich, pătrunzând din mai multe direcții, au obligat forțele sârbe de aici, postate în tranșee, să se retragă spre Panciova. Conform surselelor vremii, în aceste lupte au pierit circa 600 de militari. După ocuparea localității, trupele magiare au incendiat-o și după aceea au pornit spre Ilandža și Jarkovac.

Ani buni după revoluție prin aceste ținuturi au bântuit bandele de tâlhari, care, ascunzându-se de puterile jandarmilor, își aflau loc de refugiu cel mai adesea în mlaștinile și stufărișurile întinse din jurul localităților Ilandža și Alibunar. Conform tradiției, aici a stat ascuns o vreme și vestitul șef de tâlhari Rózsa Sándor. Tot conform tradiției, în imediata apropiere a localității Vladimirovac, în cuprinsul terenului nisipos din Deliblato, s-ar afla o colină în care se ascunde comoara bandelor de tâlhari.

La începutul secolului al XX-lea în localitate a existat o moară acționată cu abur (Jeromos Reichel și Imre Vásárhelyi), precum și o fabrică de cherestea (proprietar Jeromos Reichel).

În anul 1904, prin intensificarea activității societății „Astra” în Banat, se înființează și filiala „Astra” din Alibunar, care se ocupă de problemele culturale ale românilor localnici.

Conform conscripției din anul 1910 localitatea Alibunar avusese 4503 locuitori, din care 2717 români, 1166 sârbi, 335 germani și 267 maghiari. La recensământul din anul 2002 localitatea Alibunar a avut 3431 locuitori, ceea ce constituie o dovadă elocventă a faptului că în ultimele decenii și aici bântuie ciuma albă.

Astăzi localitatea Alibunar este reședința comunei cu aceeași denumire, căreia îi mai aparțin așezările: Dobrica, Novi Kozjak, Ilandža, Janošik, Lokve, Seleuš, Banatski Karlovac, Vladimirovac, Devojački Bunar și Nikolinici. Conform ultimului recensământ (2002) pe teritoriul comunei trăiau 22.954 de locuitori.

ANINA

Dimitrie Negrei

1773 – Steierer-Dorf, 1846 – Steierdorf, 1867 – Steierdorfanina, 1891 – Stejerlakanina, 1924 – Staierdorf-Anina, 1952 – Anina

Orașul Anina este situat în Banatul Montan, în partea centrală a județului Caraș-Severin, la 36 de km de reședința județului, Reșița, și la o altitudine medie de 550-770 metri. Munții Aninei înconjoară urbea, și reprezintă extensia sudică a Carpaților Occidentali, în sud-vestul României, într-o depresiune carstică. Anina are în prezent aproximativ 10.000 de locuitori și o localitate în subordine administrativă – Steierdorf.

Această zonă a fost locuită din cele mai vechi timpuri. În Peștera cu Oase din sistemul carstic al Văii Minișului au fost descoperite rămășițe ale omului modern, dintre cele mai vechi descoperite în Europa, acestea având o vechime de 35.000 de ani.

Anina face parte din categoria orașelor a căror istorie este cunoscută integral datorită faptului că este o așezare relativ tânără. A fost întemeiată la 24 iunie 1773 când aici s-au stabilit familii de coloniști din Styria (Steierland, Austria). Aceștia erau specializați pe fabricarea mangelului, mangal ce era utilizat la topitoriile din Oravița. Acești coloniști și-au denumit localitatea Steierer-Dorf și mai târziu Steierdorf. În anii următori vin alte grupuri de coloniști, de data aceasta din Renania, Germania. Ceva mai târziu, în anii 1846-47 sosesc în localitate coloniști din Slovacia de azi, germani denumiți zips din regiunea Spis, mai târziu cu 4 ani cehi (boemi).

În 1788, la vestea sosirii turcilor, populația refugiază, populația din munți devastează satul părăsit. Localnicii în doi ani reclădesc satul. Localitatea s-a dezvoltat încetul cu încetul, în 1786 fiind construite biserica romano-catolică și școala, iar în 1790 avea să se producă evenimentul care a dus la o și mai accelerată dezvoltare a așezării. Legenda spune că un localnic pe nume Mathias Hammer a descoperit într-o pădure de anini în locul numit Valea lui Andrei (Sigismund în prezent) huilă de calitate superioară. În doar doi ani se începe exploatarea acestei resurse, în 1846 colonia de cărbunari Steierdorf se transformă într-un centru minier. Acest fapt duce și la dezvoltarea infrastructurii rutiere, fiind construit între 1846-1847 drumul Oravița–Steierdorf, iar în 1863 este dată în funcțiune și calea ferată Steierdorf (Ani-

na) – Oravița. Această cale ferată mai prezintă încă interes datorită serpentinei și curbelor abrupte, a celor 10 viaducte și 14 tuneluri.

În anul 1854 este construită primăria (azi hotel), în 1858 începe construcția uzinei siderurgice în Valea Aninei, denumită astfel după valea cu pădurile de anini. Cu această ocazie, este menționată denumirea de Anina pentru prima dată. Anul 1859 este un an important pentru anineni: colonia primește dreptul de a avea administrație proprie, clădirea primăriei nu s-a construit degeaba. Noua comună se numește Steierdorf. Locuitorii aveau

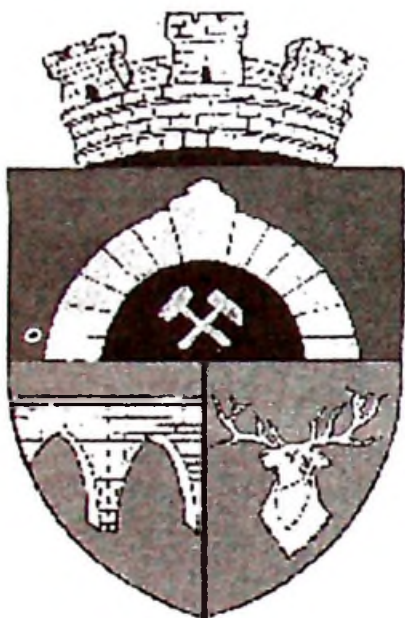
acum dreptul de a dispune liber asupra proprietăților funciare.

În următorii 20 de ani, colonia Steierdorf devine cea mai populată comună din întreg comitatul Caraș. Dezvoltarea socială și politică s-a datorat dezvoltării industriale și a comerțului. S-au înființat diferite asociații, reuniuni și societăți culturale, sociale – prima dintre acestea fiind Reuniunea Bărbătească de Cântări Steierdorf (1869).

După Concordatul Austro-Ungar din 1867, Anina aparține de plasa Oravița, comitatul Caraș-Severin. Între 1872-1873 a fost construită biserica evanghelică și o școală aferentă acesteia, precum și școala Aninei cu o capacitate de 200 de elevi. Totodată a fost construită și noua biserică romano-catolică din Steierdorf, considerată a fi cea mai frumoasă biserică din Banatul Montan.

Perioada 1890-1918 a fost marcată de mai multe evenimente relevante pentru comunitate: înființare fabricii de cherestea; primul protest al muncitorilor care au ieșit în stradă pentru dreptul de 8 ore de muncă; punerea în funcțiune a centralei electrice cu abur; s-a înființat stațiunea climaterică de la Steierdorf (în 1893); aici s-a construit primul lac artificial din România de astăzi – Lacul Buhui (1904).

Pe 7 septembrie 1913, a intrat în funcțiune spitalul din Anina, cel mai mare din zona Banatului Montan la acea vreme, sub conducerea medicului Gh. Gheza, cu 150 de paturi disponibile bolnavilor și un azil de bătrâni pentru mineri.

Însă Anina a deținut o vreme și un record trist printr-un accident minier, acesta s-a produs la 7 iunie 1920 fiind la aceea data cel mai grav accident minier din istoria Europei: 217 victime.

Cu toate că regele Ferdinand al României împreună cu Regina Maria au vizitat exploatările minere de la Steierdorf-Anina, furnalele Uzinei Siderurgice au fost stinse. Anul 1927 a reprezentat sfârșitul siderurgiei pentru această localitate.

În 1952 Steierdorf-Anina este declarat oraș cu numele de Anina, Steierdorf devenind o localitate din componența acesteia.

Ca personalități importante născute în localitate, putem evoca pe preotul catolic Balogh István (1894-1976), un politician important al anilor 1940 din Ungaria; el ca reprezentant al Partidului Micilor Agrarieni, ajunge secretar de stat (1945-1947) și secretar general al partidului. Schimbarea cursului politic ce urma, îi curmă cariera politică. Istoricul Ember Győző (1909-1993) cu studiile terminate la Budapesta și Viena, din 1934 parcurge întreaga scară ierarhică universitară (profesor în 1946, director al Arhivelor Ungare de Stat între 1949-1978, academician din 1961), devenind o personalitate marcantă a arhivisticii maghiare.

În prezent Anina este un orașel în dezvoltare, iar pentru turiștii care trec prin localitate prezintă multiple posibilități de recreere în zonele adiacente montane dar și în zona Lacului Buhui.

BĂILE HERCULANE

Dorin Bălteanu

*153 – Aqua Herculis, 1736 – Herkulesbad, 1867 – Herkulesfürdő,
1919 – Băile Herculane*

Stațiunea Băile Herculane este un oraș în județul Caraș-Severin, cu o populație de 6.019 locuitori. Situată pe Valea Cernei, la o altitudine de 168 m, la 8 km distanța de granița cu județul Mehedinți, la doar 25 de km de frontiera cu Serbia, este la 5 km de principala arteră ce leagă vestul țării de București (E 70), calea ferată internațională București–Timișoara–Buda-pesta–Viena. Stațiunea este accesibilă și pe calea fluvială a Dunării dinspre vest, aflându-se la o distanță de numai 20 de km de portul Orșova. Aeropor-turile cele mai apropiate se află la Caransebeș (80 km), Timișoara (170 km), Craiova (160 km).

Situată într-un cadru natural excepțional, beneficiind de aer și climă cu o valoare terapeutică indicată pentru toate vârstele și maladiile, izvoare termale minerale ale căror proprietăți curative au fost verificate încă din vremea romanilor (sec. II e.n.), vile, hoteluri și alte edificii pitorești construite în perioade diferite, începând din timpul împărătesei Maria Tereza (secolul XVIII) și până în perioada ultimelor decenii, stațiunea Băile Herculane, parte integrantă a Parcului Național Valea Cernei-Domogled, este amplasată pe aceeași paralelă geografică cu Nisa și Veneția, așezare ce îi conferă un climat agreabil cu influențe submediteraneene.

Descoperirile arheologice de la Băile Herculane, dintre care se detașează ca importanță istorică, inscripția votivă datată de către specialiști, din anul 153 e.n., plasează stațiunea în rândul celor mai vechi așezăminte balneare ale lumii. „Ad Aquas Herculi Sacras Ad Mediam” („la apele sfinte ale lui Hercule de lângă Mehadia”) este prima denumire romană a stațiunii, care ne oferă o primă caracterizare (aquas sacras, adică ape sfinte, miraculoase) a acestor ape termominerale. Aflând potențialul curativ al izvoarelor de aici, romanii au decis să le amenajeze, să construiască terme, apeducte și alte elemente. După retragerea administrației romane din Dacia, probabil că apele termale nu au mai fost folosite decât de populația locală, construcțiile realizate de romani intrând într-un accentuat proces de deteriorare.

După cum scria medicul balneolog G. Vuia în „Gazeta Transilvania” din anul 1900: „Mult timp înainte de a fi fost analizate apele de aici și de a fi fost recomandate de vreun medic, izvoarele erau deja botezate de popor: baia de picioare, baia de ochi, baia de răni, baia de friguri, etc.”

După 1718 (Pacea de la Passarovitz) începe istoria modernă și contemporană a Băilor Herculane, în cadrul Imperiului austriac, ca parte a provinciei imperiale Banat. Din 1736 începe reconstrucția și modernizarea băilor, a căilor de acces, grănicerii bănățeni construind aici majoritatea edificiilor din stațiune. Se menționează existența termelor lui Hercules, Higea și Esculap. Izvorul cu cel mai mare debit este Hercules.

Printre cronicarii de la care avem primele informații asupra stațiunii este Nicolae Stoica de Hațeg (1751-1833). În cartea sa *Cronica Banatului*, el relatează cum generalul austriac Andreas Hamilton, care, după ce ia în primire administrația Banatului de la fostul guvernator Florimund Mercy, face o inspecție în 1736, cu care ocazie descoperă ruinele băilor romane. În continuare, cronicarul povestește cum, la porunca lui Hamilton, au fost scoși la robotă bărbați și femei din câteva sate vecine. Ei au defrișat pădurile seculare și apoi au ajutat la zidirea câtorva case, a unei ospătării, a trei cazărmi, o biserică, grajduri, etc. Demn de menționat este

faptul că Stoica de Hațeg a participat personal la reconstrucția băilor, la săparea fundațiilor pentru edificiile ce se construiau, adunând cu mîgală anti-chitățile romane pe care le-a studiat și descris, pentru ca mai apoi, să organizeze în casa sa, un adevărat muzeu.

În anul 1801, stațiunea Băile Herculane a intrat sub administrația Confiniului Militar grăniceresc care dispunea de fonduri bănești și de forță de muncă, din care motiv se poate vorbi de o nouă etapă în dezvoltarea băilor. Edificiile care s-au ridicat în această perioadă, aflate în jurul statuii lui Hercules (confecționată din fier de tun și montată în centrul pieții, în anul 1847, donație din partea arhiducelui austriac Carol, opera a maeștrilor Romel Mayer și Glantz din Viena) poartă amprenta unui stil arhitectural auster, cu economie de elemente decorative, dar asigurau facilitățile necesă-

re desfășurării unei cure balneare în stațiune. În anul 1811 stațiunea a primit 944 oaspeți, în 1830 numărul acestora fiind 1434.

Stațiunea cunoaște după 1852, o nouă etapă de dezvoltare, în această perioadă marile construcții ridicate fiind realizate după proiectele arhitectului curții imperiale vieneze, Wilhelm Doderer, același care a proiectat prima variantă a celebrului castel Peleş de la Sinaia, precum și clădirile Arsenalului și a sediului Marelui Stat Major de la Viena. Cele mai luxoase băi, restaurante, vile, etc. se construiesc acum, sporind faima internațională pe care o avea deja stațiunea. Pavilioanele din jurul statuii lui Hercules, construite încă din prima jumătate a sec. XIX, precum și cel de-al doilea ansamblu arhitectonic monumental, alcătuit din clădirea Cazinoului, Băile Imperiale Austriece, hotelurile Franz Josef (Decebal) și Karol (Traian), finalizate spre sfârșitul secolului XIX, conturau Centrul Imperial Istoric, ale cărei dotări edilitare rivalizau cu cele ale celor mai moderne stațiuni balneare din Europa.

În anul 1886 se finalizează construcția gării din Băile Herculane, edificiu de mare originalitate și eleganță. Astfel, stațiunea de pe Valea Cernei, a devenit accesibilă și pe calea ferată, în afara căilor rutiere și fluviale deja existente.

În anul 1893 se construiește uzina electrică, aflată în amonte de Hotelul Roman de astăzi, lângă podul de peste Cerna, stațiunea numărându-se astfel printre primele localități iluminate electric, din țările române.

Chiar dacă avea o populație constantă mică (517 locuitori în 1910), la începutul secolului XIX Băile Herculane era deja o stațiune consacrată pe plan internațional, devenind o destinație solicitată de mari personalități politice ale vremii care găseau aici locul ideal atât pentru întâlniri de stat cât și pentru relaxare și tratament. Tot aici, în stațiunea de pe Valea Cernei se volatilizau și averile multor împătimiți ai jocurilor de noroc care frecventau cazinoul din Parcul Central. Dintre personalitățile imperiale care au vizitat stațiunea Băile Herculane menționăm pe împăratul Iosif al II-lea, împăratul Francisc I și împărăteasa Charlotte, împăratul Francisc Iosif și împărăteasa Elisabeta (Sisi). Împărăteasa Elisabeta era îndrăgostită de aceste locuri, fiind oaspetele stațiunii de cinci ori. În timpul sejurului ei din anul 1887 petrecut la vila care-i poartă numele, se întâlnește cu regele Carol I al României și cu soția acestuia, regina Elisabeta (cunoscută sub pseudonimul literar Carmen Sylva), găzduiți la vila Franz Josef (în prezent Hotelul Decebal).

În anul 1896, Salonul de cură din cadrul Cazinoului stațiunii Băile Herculane devine gazda unei întâlniri memorabile între trei suverani ai vremii: împăratul Francisc Iosif, regele Carol I al României și regele Alexandru I (Obrenović) al Serbiei, cu ocazia inaugurării Canalului navigabil Porțile de

Fier. Acest eveniment istoric a fost comemorat printr-o placă de marmură, montată în 1902, la ieșirea din stațiune și printr-o medalie omagială.

Suveranii au venit, s-au întâlnit, au toastat și au plecat, fiecare spre capitala țării sale. Au rămas însă, în mintea și sufletul oamenilor, imaginea unei stațiuni, Băile Herculane, cu vocație internațională, aflată în plină dezvoltare, precum și celebrele cuvinte ale împăratului Francisc Iosif: „*Acum, în această vale a Cernei, există cea mai frumoasă stațiune de pe continent!*”

Muzeul stațiunii există din 1922 și este ctitoria lui Nicolae Cena.

Nicolae Cena (1844-1922) este una din marile personalități ale locului. Născut în localitatea vecină Mehadia, după studii făcute la școala de geniu din Tulln (Austria), urcă repede în ierarhia militară până la gradul de general. Devine director al școlilor militare din Marburg, Kamenitz și Timișoara. La Mehadia execută săpături arheologice în castrul roman de la Zidina. Cu antichitățile romane descoperite, cu documentele și hărțile aduse de la Viena înființează la Băile Herculane un muzeu ce-i va purta numele.

Friedrich von Martini (1833-1897) s-a născut la Băile Herculane ca fiul unui doctor de aici. Și-a făcut studiile tehnice universitare la Viena și Karlsruhe. Lucrează la diferite întreprinderi de construcții de mașini, ca în 1863 să fondeze firma Martini & Tanner (numele firmei și asociații secundari s-au schimbat pe parcurs), ce-i va aduce, cu timpul celebritatea: între 1876-1883 a realizat o mașină de fălțuire dublă, prima în materie. A avut în total 17 brevete de invenție.

O altă personalitate importantă a locului este actrița budapestană Lázár Mária (1895-1983). Născută aici cu numele de Czartoryski Mária, a terminat școala de actori de la Budapesta, începându-și cariera de artistă la Szeged, cu numele de Lázár Mária. Din 1921 joacă în capitala ungară, la cele mai mari teatre, fiind distribuită preferențial în roluri de „femeie fatală”.

Băile Herculane are un patrimoniu istoric și cultural de excepție, memoria vie a aproape 2.000 de ani de existență a stațiunii.

BISERICA ALBĂ

Barát András

*1355 – Alba Ecclesia (Feyereghaaz), 1853 – Weisskirchen,
1881 – Fehértemplom, 1922 – Бела Црква (Biserica Albă)*

Zona pe care astăzi o ocupă Biserica Albă fusese alipită în secolul al XIV-lea județului Caraș. Într-un document din anul 1355 este menționată localitatea Alba Ecclesia (Feyereghaaz). Localitatea era vestită după viile sădite în împrejurimi. Pe vremea stăpânirii turcești, în jurul anului 1552, așezarea a fost distrusă.

Pe locul actualei clădiri a Primăriei, primii coloniști (germani) au dat peste ruinele unei bisericuțe, pe care au reparat-o și după care au denumit noua așezare: Weisskirchen (Biserica Albă). Este posibil ca denumirea să fi fost dată în amintirea localității inițiale, care se numea Alba Ecclesia.

Biserica Albă se află la limita frontierei de răsărit a statului Serbia, pe o înălțime din valea Nerei, fiind înconjurată de versanții Carpaților Apuseni, în mijlocul spațiului circumscris de râurile Dunărea, Caraș și Nera cea purtătoare de aur. Pitorescul zonei respective fusese remarcat de contele Claudius Florimundus Mercy, comandant de oști austriac și guvernator al Banatului Timișan, pe când cu armatele imperiale îi gonia pe turci în anul 1717. Pe o terasă mai înaltă, la intersecția a două drumuri (unul din direcția Timișoarei, altul din direcția Oraviței), a fost înființată noua așezare, care a și primit imediat locuitori permanenți: militari germani, funcționari care însoțeau armata, cantonieri, meseriași, comercianți ambulanți ș.a. Înființarea localității Biserica Albă a avut loc în timpul colonizărilor masive de germani în zonă, dar și în spațiul întregii Voivodine. Coloniștii germani soseau cu nave până la Panciova iar de aici se așezau în partea stânga a Dunării. Atunci au mai fost înființate localitățile germane: Nova Palanka, Biserica Albă, Pločica, Deliblato ș.a.

Deci, Biserica Albă a fost întemeiată în anul 1717. Întemeietor a fost contele Claudius Florimundus Mercy. A avut pe atunci 450 locuitori și 100 de case, fiind populată de germani din diferite ținuturi ale Germaniei și Austriei, cei mai mulți provenind din Köln, Lorena, Ulm și Alsacia. Din Alsacia și Lorena au fost colonizate și câteva familii de francezi (Jamplong, Hess, Letang, Lefler, Massjung ș.a), care, cu timpul sub influența mediului, s-au

germanizat. Deja din anul 1717 germanilor colonizați le-au fost acordate acte de proprietate. Numărul populației germane a crescut până în anul 1777 la 2.798.

Sârbii au început să se colonizeze în Biserica Albă în anul 1751. S-au așezat nemijlocit sub munte și au ridicat 60 de case. Erau în anul respectiv în număr de 260. Acesta este așa numitul Munte Sârbesc sau Socacul Sârbesc (actualele străzi: Svetosavska și Mileticeva). Populația sârbă provenea din satele sârbești din împrejurimi, care datează din secolul al XV-lea, precum și din Clisura Dunării. Românii s-au colonizat la Biserica Albă, probabil, după războiul din anii 1788-1791, când turcii pătrunseseră pe la Orșova, încât circa 20.000 de români s-au refugiat în Banatul de Vest, unde s-au și așezat mulți dintre ei. Pe vremea colonizării maghiarilor în Banat, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea a avut loc și așezarea unui număr mai mare de familii maghiare în Biserica Albă și împrejurimi.

Războiul dintre Austria și Turcia între anii 1736 și 1738 a avut consecințe nefaste asupra întregului ținut. A avut de suferit un mare număr de coloniști germani, dar și restul populației. Unele localități au dispărut cu totul.

Fiind reședința districtului, Biserica Albă a fost reclădită. În anul 1754, când s-a ivit pericolul ca turcii să pătrundă din nou în Banat, s-a constatat că miliția teritorială nu este capabilă să se opună singură turcilor, astfel că, la propunerea împărătesei Maria Terezia, a fost înființat Confiniul Militar Bănățean. După adoptarea acestei hotărâri, s-a dispus ca miliția teritorială să fie subordonată conducerii militare. A fost înființat Regimentul Iliro-Valah. Cartierul general, comisariatul de război și casieria au fost postate la Biserica Albă. Astfel Biserica Albă a devenit sediul Regimentului Iliro-Valah.

Când armata imperială părăsise Biserica Albă în data de 20 septembrie 1788, turcii au intrat în localitate și au incendiat-o. O lună întregă de zile ei au pustiit în voie întregul ținut. Armata imperială a recucerit Biserica Albă pe data de 19 octombrie. Regimentul Ilirico-Valah s-a stabilit din nou la Biserica Albă în anul 1789. La cererea localnicilor, cartierul general al Regimentului a fost strămutat la Caransebeș în anul 1801.

Răscoala sârbilor sub conducerea lui Karadorde a fost imbold pentru răscoale și pe teritoriul Confiniului Militar, au izbucnit revolte locale și în Banat (1807-1808). Printre acestea se include și așa zisa rebeliune de la

Kruščica, nu departe de Biserica Albă, orientată împotriva puterii austriece. Preotul Ilija Popović din Banatska Subotica, primind chemarea de a participa la rebeliune, l-a anunțat pe colonelul Regimentului de Grăniceri Jovan Branovački, care se afla la Bela Crkva în data de 12 iunie. Plutea o teamă că sârbii din localitățile megieșe vor ataca Biserica Albă, locuită de germani. Colonelul Branovački a dispus ca 3 companii să apere orașul iar pe plutonierul Mali l-a trimis cu garda armată la Kruščica, care era desemnată ca centru al răscoalei. La sosirea lui Mali în Kruščica, sârbii răsculați l-au prins și l-au închis în biserică. Ceva mai târziu a fost eliberat de un cunoscut, iar el, înapoindu-se la Biserica Albă, a raportat colonelului despre tulburările de acolo. În dimineața zilei de 13 iunie 1808 a fost dată alarma și trupele de grăniceri s-au îndreptat spre Kruščica, unde i-au dezarmat pe răsculați.

În cursul evenimentelor importante ale revoluției din anii 1848-1849, în zonă au avut loc lupte aprige. La Alibunar fusese organizat lagărul militar, împotriva căruia s-au concentrat trupele maghiare la Vârșeț. Sârbii au atacat Biserica Albă sub comanda lui Petar Debelić și sub cea a senatorului cnezal din Serbia, Stevan Petrović zis Knićanin. Atacurile s-au soldat cu eșec. Pe la mijlocul lui ianuarie 1849 trupele maghiare primind ordin de retragere către Tisa, armata sârbilor a ocupat Biserica Albă. Ei și-au instaurat autoritatea și au format garda națională. La începutul lunii mai unitățile maghiare, sub comanda contelui Károly, reocupă Biserica Albă. Sârbii au părăsit localitatea fără împotrivire, iar maghiarii și-au instaurat autoritatea. Dar nici stăpânirea maghiară nu a fost de durată. Unitățile lor părăsesc orașul în data de 11 mai, iar în 17 mai 1849 aici intră trupele austriece. Cu aceasta s-a și terminat perioada luptelor de pe vremea revoluției.

După anii de lupte, revoluții și războaie, au urmat anii de refacere economică și culturală, anii de progres. În ziua de 30 august 1854 a fost definitivată linia de cale ferată Oravița-Baziaș, în lungime de 65 km, pentru transportul cărbunelui, iar la 1 noiembrie 1856 linia a fost deschisă și pentru circulația generală, trecând prin Biserica Albă. La data de 21 iulie 1858 Biserica Albă se conectează la linia ferată Timișoara-Pesta-Viena, în dreptul localității Jasenovo. Concomitent cu calea ferată apare și linia telegrafică.

La începutul anilor șaptezeci ai secolului al XIX-lea intervin modificări importante: granița cu turcia se deplasează spre sud, iar Confiniul Militar își pierde importanța. După concordatul austro-ungar din anul 1867 se introduce obligativitatea serviciului militar. Ungaria insistă asupra desființării confiniilor și includerea lor în teritoriul județelor. Se aprobă aceasta în anul 1871. Astfel, Confiniul este desființat în anul 1872, iar la 1 noiembrie în același an Biserica Albă intră în jurisdicția ungară. Aceste măsuri au provocat nemulțumirea populației din zonă, astfel că împăratul Franz Josif I în

persoană a vizitat Biserica Albă spre a liniști spiritele. Curând Comunitatea Militară Biserica Albă a fost înaintată la rang de municipiu și alipită Ungariei. A fost elaborat și primul statut al orașului în vederea înființării magistratului.

În data de 3 ianuarie 1872, în prezența comisarului regal, s-a ținut prima adunare pentru alegerea primarului și a celor 45 de consilieri ai magistraturii. Conform statutului, Biserica Albă este declarată oraș liber regesc, cu dreptul de autoadministrare în problemele interne, de adoptare a statutelor și de aplicare prin organe proprii a tuturor concluziilor reprezentanților orașului. Conform ordinului Ministerului Afacerilor Interne al Ungariei din 5 octombrie 1876, Biserica Albă încetează să mai fie municipiu și este subordonată județului Timiș ca oraș cu consiliu instituit.

Din diferite perioade s-au păstrat și obiective urbanistice de o certă valoare arhitecturală și istorică, cum ar fi vechea Casă a Pompierilor sau biserica cu hramul Sfinților Apostoli Petru și Pavel.

Potrivit recensământului din anul 2002, Biserica Albă are 10.675 locuitori. În conformitate cu împărțirea teritorial-administrativă în vigoare, comunei Biserica Albă, pe lângă orașul reședință, îi aparțin localitățile: Češko Selo, Kajtasovo, Grebenac, Jasenovo, Banatska Subotica, Kusić, Kaluderovo, Kruščica, Dupljaja, Banatska Palanka, Dobrićevo, Vračev Gaj și Biserica Roșie.

Printre oameni de seamă ai localității, trebuie menționați la loc de frunte doi istorici: Leonard Böhm și Felix (Bódog) Milleker.

Leonard Böhm (1833-1924) a fost și om politic, primul primar ales, în 1872. Ca istoric local, a scris prima monografie a localității, a contribuit la realizarea muzeului din localitate, iar după plecarea fondatorului muzeului, istoricul Milleker, la Vârșeț, a preluat conducerea instituției.

Istoricul Felix (Bódog) Milleker (1858-1942), originar din Vârșeț, a fost învățător la Biserica Albă între anii 1878-1889. Aici a făcut primele sale cercetări istorice și arheologice. S-a cunoscut cu Leonard Böhm, a colaborat cu acesta, a beneficiat mult de experiența și biblioteca lui. În anul 1880 Milleker a fondat muzeul din localitate (preponderent cu piese pe care el le culesese) și l-a condus până la plecarea la Vârșeț, în 1883.

Alți localnici demni de a fi menționați sunt: Georgije Djoka Putnik (1851-1905), pictor de biserici; Ljubiša Mičin (1863-1933), scriitor și publicist, inițiator, fondator și redactor principal al ziarelor locale “Белоцрквански гласник” (Mesager al localității Biserica Albă) și “Народни гласник” (Mesagerul poporului); Aleksandar Ristić (1864-1926), muzician, dirijor și compozitor.

BOCȘA

Bodó Barna

1333 – Baczka (?), 1437 – Wazylaw, 1534 – castro Bochzsa, 1690 – Bocksem, 1719 – Altwerk, 1722 – Neuwerk, 1723 – Poksan, 1725 – Deutsch-Bokschan, 1910 – Román-Bogsán, Német Bogsán, 1919 – Bocșa Română/Vasiova/Bocșa Montană, 1950 – Bocșa Vasiovei/Bocșa Română, 1961 – Bocșa

Bocșa este un oraș din județul Caraș-Severin, situat în sud-vestul țării, pe cursul mijlociu al râului Bârzava, la 18 km de Reșița, pe drumul național 58 B Reșița – Timișoara. Se află la nord de paralela 45 grade pe partea vestică a Munților Carpați, la limita sudică a Munților Areniș și la nord de Munții Dognecei. Clima este temperat-continentală cu influențe submediteraneene.

Orașul, cunoscut de mulți ca singurul din țară unde trenul oprește de patru ori, se compune din trei părți istorice. Cea mai veche este Bocșa Română, cu apelativul în maghiară de „Veche”. În ordine cronologică, urmează localitatea Vasiova, plasată între Bocșa Română și cea Montană. Cu apariția coloniștilor germani, începând cu 1717, ia ființă localitatea Bocșa Germană (denumită, ulterior, în română Bocșa Montană), în apropierea căreia era construit primul (1718 – Altwerk) și următorul cuptor cu amenajamentele aferente (1722 – Neuwerk/Bocșa Nouă) ca uzinele, din cauza pericolului de inundații, să se mute în întregime pe acest nou amplasament. Mai trebuie semnalată cetatea Bocșei care, începând cu secolul al XIV-lea, este centrul unui district din zonă. Cu reforma administrativă din 1950 sunt unificate Bocșa Montană și Vasiova sub numele de Bocșa Vasiovei, aceasta se va contopi în 1961 cu Bocșa Română și apare actuala localitate Bocșa.

Vatra actuală a orașului Bocșa a fost locuită din antichitate, găsimu-se vestigii din perioada culturii Coțofeni, datând cu 1800-1600 ani î.e.n.

Prima mențiune despre existența localității datează din anul 1333 în catastihul catolic din Caraș referitor la zeciuiala papală. Găsim o altă mențiune, din anul 1437, cu privire la localitatea Vasiova (Wazylaw) din districtul privilegiat Capul Bârzavei. În anul 1534 un document atestă cetatea Bocșa sub denumirea de ex castro Bochzsa, ca proprietatea fraților Racoviță (Petru, Martin și Ladislau) și a lui Gheorghe Vrabie. În jurul anului 1522 Gheorghe Racoviță (Rakovscy, după unele surse) raportează viitorului rege Ferdinand

despre situația din Jdioara și Baczka (Bocșa). În 1552, cetatea este ocupată de turci, banul de Lugoj, Borbély György o recâștigă în 1595 și o vinde lui Fodor Ferenc, nobil din Caransebeș. Ajunge din nou pe mâna turcilor, ca să fie redobândită, în 1597, de principele Transilvaniei, Báthory Zsigmond. În 1604, prin trădare, este a treia oară în posesia turcilor, ceva mai târziu este donată de principele Rákóczy Zsigmond, împreună cu câteva comune din jur, aproapelui său Trombitás István din Lugoj. În 1658 banul de Lugoj, Barcsay Ákos, într-un mod necurat, cedează turcilor. Gestul lui Barcsay respectiv asupra otomană îi revoltă pe militarii din cetate care, în 1659, o aruncă în aer. După reconstrucție, este luată sub asalt de turcii lui Arnot pașa în 1695, și cucerită de ei. Pașa ordonă distrugerea cetății – care nu mai este reconstruită în viitor.

În conscripția din anii 1690-1700 găsim localitatea Bocksenn (Bocseni) ca sediul unui district căruia îi aparțineau mai multe comune, dintre care Ezeriș, Tîrnova, Reșița, Cîlnic, Vasiova, Doclin, Rafna, Fizeș, Jidovin, Șoșdea, Butin, Mo-ravița (Ocna de Fier).

Pe harta comandată de generalul Mercy, din anul 1723, figurează cu numele de Poksan cu observația ca fiind o comună germană nouă lângă Vasiova.

Există documente care dovedesc funcționarea unor exploatari miniere în Banatul Montan, și în jurul Bocșei, care în secolele XVI și XVII, în perioada ocupației otomane sunt abandonate. După instaurarea puterii austriece prin

constituirea provinciei imperiale Banat, din 1717 minele abandonate vor fi din nou exploatate. În acest scop, încă din anul 1717, în cadrul administrației generale din Timișoara este numită o Comisie pentru Organizarea Regiunilor Miniere din Banat, denumită Banater Bergwerk Finrichtung Commission, sub conducerea unui consilier, subordonată direct camerei imperiale din Viena. Primii consilieri sunt Kollanek Alexander și Kohn Agna-tie. În urma ordinului imperial din 7 decembrie 1717 regiunea minieră a fost împărțită în districte miniere (Bergwerkdistrict) cu centrul la Oravița. Aceste districte erau: Oravița, Dognecea, Moldova și Bocșa.

În anul 1717, în documentele administrative habsburgice, Bocșa Română apare cu 82 de case, iar Vasiova cu 32 de case.

Prin patentă imperială se constituie Bocșa Germană, pe un teritoriu luat din teritoriul comunei Vasiova. Chiar în 1718 sosesc în Oravița primele 13 familii coloniști din Tirol, mineri, fiind urmate de alte familii din Boemia (mineri și topitori) – cei din urmă fiind plasați deja în noua comună. În anul 1719 la Bocșa se construiește un furnal pentru topirea fierului. Această amenajare, care a dat numele de Altwerk zonei limitrofe Bocsei, se compunea din instalația de topire, turnare și forja, și folosea ca forță motrice căderea hidraulică a râului Bârzava. Pe parcurs sunt aduși alți meseriași (mineri, topitori, fierari din Boemia, Ungaria, Luxemburg), colonizați tot în Bocșa și Dognecea.

Consilierul Rebentisch comunică, în 1721, administrației din Timișoara că locul furnalului și uzinei din Altwerk nu este potrivit din cauza inundațiilor provocate de râul Bârzava, făcând propunerea ca furnalul și uzina să fie mutate în alt loc, la o depărtare de circa o jumătate de oră de locul actual. Propunerea a fost aprobată de către Curtea din Viena și baronul este încredințat cu executarea lucrărilor. În anul 1722 încep lucrările la noul loc numit Neuwerk. Pentru realizarea investiției, sunt aduse în 1725 un număr de 450 persoane, și alte transporturi cu noi mineri, punându-se cu aceștia baza comunei Bocșa Germană.

Pentru lucrările grele de interes public au fost scoși cu forța băștinașii, fiind obligați să lucreze în robot, și plătiți ridicol, iar dacă s-au sustras de la robot, din orice motiv, li s-au aplicat amenzi, luându-li-se cu forța grânele, vitele sau bucatele.

Cu ajutorul maștrilor și altor experți, Comisia pentru Organizarea Regiunilor Miniere cercetează întreaga regiune din jurul Bocșei și Oraviței după minereu de fier și aramă. Cancelaria aulică este informată în 1722 de consilierul baron von Rebentisch, că numai în districtul Bocșa, cu mine-reurile identificate pot funcționa 10 furnale. Având la dispoziție specialiști și căutând în întreaga regiune după minereu, Fulda Marcus, căpitan de mine (Berghauptmann) raportează în 1726 despre zăcămintele descoperite la Doman și Tâlva Țapului, în apropierea Bocșei. Descoperirile din această perioadă au dus la deschiderea minelor de la Ocna de Fier.

În anul 1737 izbucnește războiul între Rusia și Turcia în care a fost atrasă și Austria, care suferă o gravă înfrângere. Din această cauză armatele turcești ajung la Reșița și Terova, devastând în drumul lor și instalațiile din Bocșa, zona fiind părăsită pentru o vreme. În anul 1740, după pacea de la Belgrad din 1739, se reiau exploatarea din Banat.

Ceva mai târziu, în 1768 este solicitat să facă aici expertize și un mare savant al vremii, Ignaz von Born. Cum era numit de maghiari, Born Ignác, născut în Transilvania (Cavnic, 1742–Viena, 1791), un geolog renumit, fon-

datorul primei societăți științifice internaționale, a devenit consilier imperial pentru problemele mineritului, în care calitate a vizitat principalele zone miniere din Banat și Transilvania. În raportul său privind cercetările sale de aici, Born menționează starea de decădere a exploatărilor din Bocșa datorată tăierii pădurilor, solicită extinderea exploatărilor și are și alte propuneri, ce duc la înființarea, în 1771, a uzinelor din Reșița.

La 8 august 1768 curtea de la Viena restricționează arendarea la particulari a teritoriilor miniere și exploatarea în regie proprie. Consilierul Delius T. Christopf raportează Vienei că Bocșa nu mai este un teritoriu potrivit pentru a se continua lucrările, și propunea ca în loc să se mărească uzinele din Bocșa să fie înființate uzine noi, la Reșița, invocându-se că Bârzava are cădere mai mare acolo și este înconjurată de păduri seculare. Curtea Imperială aprobă raportul, construcția uzinei începe la 1 noiembrie 1769.

Potrivit documentelor, în anul 1754, în Bocșa exista școală în limba maghiară, iar în anul 1776, sprijinită de biserică, se înființează școala românească. În anul 1768 Erarul ridică biserica romano-catolică, în 1791 se constituie parohia romano-catolică. Biserica ortodoxă actuală datează din 1796. În 1892 Bocșa devine sediul unui protopresbiterat ortodox.

Între anii 1793-1798 imigrează în aceste părți români, veniți din vechiul Banat severinean sau craiovean, din România de azi. După cum descrie protopopul ortodox Mihail Gașpar, populația sătului de războaie și de mizeria ce a răzbit în țară pe urma acestora, români din părțile Doljului și Mehedinți, cca. 3000 de familii, se ridică și părăsind vetrele străbune trec în Banat.

Activitatea industrială din Bocșa datează din 1810 când societatea a înființat o vărărie. În anul 1860 au fost înființate fabrica de cherestea și fabrica de cărămizi, care și-au închis porțile în anul 1914.

În anul 1855 Erarul vinde domeniile din sudul Ungariei „Societății privilegiate a căilor ferate Austro-Ungare”. societate cu capital majoritar – la început – francez și german. În anul 1871 începe construirea liniei ferate industriale pe distanța Reșița – Bocșa Română – Ocna de Fier, în lungime de 31,3 km. inaugurată în 1873, iar un an mai târziu se dă în funcțiune linia ferată cu ecartament normal Voiteni–Bocșa. Linia ferată normală Oravița–Berzovia–Bocșa–Reșița se dă în exploatare în 1908.

În ciuda apariției căii ferate, fumul din Bocșa pierde însemnătatea economică, chiar după 1873, prioritățile economice fiind schimbate: se caută soluții privind construcția de mașini. Din 1898 se fac aici mașini agricole. În anul 1909 pe lângă producția de unelte agricole au început fabricarea materialelor de război. În anul 1919 începe activitatea cu o nouă

ramură: repararea vagoanelor de marfă și de persoane, ce a durat până în anul 1930.

Din inițiativa mai multor localnici, în 1872 se pune baza unei reuniuni de cântări și muzică. Sub conducerea lui Simeon Jivoinovici funcționează o societate de ajutorare a muncitorilor bolnavi, cu aproape 230 membrii.

În primii ani ai secolului XX, „Astra” are despărțământ în Bocșa, iar filiala „Fondului de teatru” s-a înființat în toamna anului 1913.

Existând în Bocșa Montană un stabiliment de recreație și îngrijirea sănătății, numit sanatoriul „Dr. Velicsek”, care dincolo de confortul care se cere unui sanatoriu modern oferea și tratamente, zona fiind excepțională pentru tratamente de recuperare, în anul 1931 are loc nominalizarea ca localitate turistică, prin decret regal, a comunei Bocșa Montană.

În 2002. orașul are o populație de cca. 17.000 de suflete, în marea lor majoritate români, cele trei grupuri minoritare mai însemnate fiind romii (643), maghiarii (596) și germanii (432). În 1880 pe teritoriul actualului oraș Bocșa trăiau 6.426 oameni.

Printre personalitățile locului vom aminti doar cele mai importante, dintr-o listă de o lungime considerabilă.

Wein János (1829-1908) – inginer minier, a conceput și realizat sistemul de alimentare cu apă a capitalei ungare.

Corneliu Diaconovici (1859-1923) – publicist, autorul primei enciclopedii românești.

Augustin Béla (1877-1945) – cercetător al plantelor medicale, profesor universitar la Budapesta.

Szurmay Sándor (1860-1945), baron – general maghiar, ministrul apărării la Budapesta între 1917-1918.

Kiss Árpád (1878-1934) – actor și conducător de trupă teatrală, cu studii actoricești făcute după ce a abandonat cariera militară.

Asbóth Ilona (1880-1958) – actriță la Budapesta.

Petru E. Oance(a) (1881-1973) – sculptor și poet în grai bănățean, zis și Tata Oancea (liceul din oraș îi poartă numele).

Bottlik Tibor (1884-1974) – pictor, grafician.

Szörényi József (1909-) – specialist în științele educației, profesor universitar la Szeged, recent aniversat la vârsta de 100 ani.

Carol Loncear (1917-1991) – ministru al industriei grele între anii 1958-1962.

Aurelia Fătu Răduțu (1929-1972) – interpretă de muzică populară.

Stuller Gyula (1933-2004) – psiholog sportiv, profesor universitar la Budapesta.

BUZIAȘ

Bodó Barna

*1321 – Buzias (?), 1369 – Buzus / Bozas, 1723 – Busiesch,
1807 – Buziás, 1905 – Buziásfürdő, 1920 – Buziaș Băi, 1956 – Buziaș*

Situat în vestul României, cam la 35 km de Timișoara și 25 de Lugoj, Buziașul este una dintre cele mai vechi stațiuni balneoclimaterice de pe teritoriul României. Orașul se desfășoară pe terasa superioară a Timișului, la contactul dintre Câmpia Banatului de Est și dealurile bănățene (dealul Silagiu). În limitele actuale, teritoriul orașului are o suprafață de 104 km², o altitudine medie de 128 m și o populație de 5.335 persoane, în marea lor majoritate români; cei de altă etnie (maghiară, germană, romani și alții) constituie împreună un procent de cca. 15%. Chiar dacă a fost declarat oraș abia în 1956, localitatea era un centru administrativ relativ important, reședință de plasă (ocol) din 1854, cu toate instituțiile aferente.

Buziașul se caracterizează printr-un regim climatic temperat-continental moderat, cu caractere de trecere între climatul continental și cel mediteranean, sub influențele maselor de aer propagate dinspre Marea Mediterană. Au fost individualizate mai multe microclimate – ale parcului, terenurilor deschise deasupra parcului și sub acesta, iar în zona Dealului Silagiu, topoclimatul cu același nume. Datorită condițiilor naturale favorabile, cu bogate izvoare de ape minerale dar și cu un climat blând, Buziașul a fost recunoscut ca potențial centru balnear prin existența izvoarelor de bioxid de carbon.

Așezarea este cunoscută încă de pe vremea romanilor, sub denumirea de *Centum Putei*. Localitatea a fost menționată pentru prima dată într-un document al regelui ungar Carol Robert în 1321, prima atestare documentară sub denumirea de *Buzus / Bozas* datează din anul 1369, o altă menționare cunoscută este cea din 1723, sub numele de *Busiesch*.

Cunoscuți specialiști (Al. Borza, D. Tudor) opinează că apele minerale de aici erau folosite încă din vremea romanilor; totuși primele însemnări în acest sens datează din evul mediu. Primele analize chimice ale apelor din Buziaș au fost efectuate în 1805 de Andreas Winterl din Pesta. După alți autori, apa minerală de aici a fost analizată pentru prima dată de doctorul Johann Bernhard Lindenmayr, în 1811. Au urmat o serie de cercetări privind caracteristicile geologice și chimice ale izvoarelor (Kitaibel Pál, 1810, Pes-

ta), privind efectul terapeutic al apelor (Hendrik Sadler, 1839, Viena). În 1819 Buziaș este declarat localitate balneară, fiind concesionat antreprenorilor Hans Rauth și János Simsó. Adevărata luptă pentru afirmare începe din momentul obținerii noului statut: sunt publicate mai multe lucrări științifice dar și de – cum am spune azi – popularizare, cum ar fi cea a lui Deutsch Ferenc József (1843, Timișoara) sau a lui Lengyel Dániel (1853, Pest). Primul hotel este construit în 1853, primul salon de tratament în 1856. Din 1838, tratamentele au fost coordonate de un medic autorizat, dr. Georgije Čokrljan. Originar din Becicherecu Mare (astăzi Zrenjanin), el a studiat medicina la Pesta, obținând diploma în 1802; la Timișoara a fost primit în Comunitatea Sârbă de pe lângă biserica catedrală din Cetate. A fost președinte al Asociației pentru Medicina Practică, înființată la Timișoara în 1838, membru al Academiei Medicale Maghiare, este însă foarte apreciat și de cercurile științifice române. La Buziaș a poposit periodic deja din anul 1828; din 1838 a lucrat ca primul medic oficial balneolog până la moartea intervenită în anul 1848.

Cel care va impulsiona în mod hotărâtor dezvoltarea Buziașului este Trefort Ágoston, personalitate complexă a acelor vremuri: om politic, scriitor, membru și apoi președinte al Academiei Ungare de Științe. Trefort, din 1872 ministru al cultelor, susține consecvent cauza Buziașului. Prin sprijinul oferit de el, s-au făcut investiții importante: s-a construit baia caldă; a fost realizată colonada unică în felul ei (1875), care face legătura dintre sursele de apă minerală și Cazinou, respectiv alte clădiri romantice ale băilor (promenade similare se mai găsesc în Europa numai la Karlovy Vary și Baden-Baden); s-a construit teatrul (1872); a fost deschis ștrandul

liber (1874). În 1875, tot cu sprijinul lui Trefort, se va înființa, pe un teren de 20 ha, parcul cu platani și multe specii rare, cu un aer ce este parte integrantă a procedurilor de tratament utilizate. Sunt efectuate alte forări (Zsigmondy Vilmos, 1874), sunt identificate și date în funcție 8 izvoare noi de apă minerală.

Ca o recunoaștere a importanței stațiunii, Buziașul a fost, între 22-26 august 1886, gazda celui de-al XIII-lea Congres al medicilor și naturaliștilor din Ungaria și Transilvania, la care au participat specialiști din Europa și

Asia. O altă dovadă a prestigiului de care se bucura stațiunea este vizita făcută, în septembrie 1898 de împăratul Franz Josef și moștenitorul tronului prințul Franz Ferdinand.

Dezvoltarea ulterioară a stațiunii a fost marcată de descoperirea, în anul 1903, a stratului acvifer artezian, ce a permis introducerea tratamentului maladiilor cardiovasculare prin cura externă (băi în apă minerală puternic carbogazoasă încălzită).

Băile mai cunosc câteva perioade de dezvoltare infrastructurală; următoarea se datorează celui care a devenit, în 1906, proprietarul băilor, Jakob Muschong. Chiar dacă pentru unii ar putea fi un amănunt de istorie a tehnicii, trebuie văzută adevărata însemnătate a „trenului particular al lui Muschong”. Trenulețul din Buziaș realiza transportul pasagerilor sosiți în localitate, între gara Buziaș (unde primul tren s-a oprit în 1896) și pavilionul central al băilor. Trenulețul, denumit, după secretara șefului, „Etelka”, a funcționat fără întrerupere între anii 1919-1954, când s-au făcut reparații infrastructurale, cum s-au făcut și în 1965. „Etelka” a fost trasă pe linie moartă în 1972, și atunci pentru transportul pasagerilor de la și la gară s-a introdus autobuzul.

Principala stațiune a județului Timiș, care datorită apelor sale figurează în marile enciclopedii ale lumii, precum aceea a savanților italieni M. Messini și C. G. Lollo *Aque minerali del mondo* sau *Précis d'hydrologie* a omului de știință francez A. Morette, s-a impus pe plan național și în străinătate.

După unirea Banatului cu România, Buziașul își menține statutul de stațiune balneară de tratament cardio-vascular și este reședință de plasă. În anii 1960 activitatea economică se diversifică, sunt create mici industrii ușoare și alimentară. Crește atât populația cât și suprafața orașului. Din 1990, Băile Minerale se află sub administrarea S.C. Tratatment Balnear Buziaș S.A. cunoscând astfel o nouă perioadă de dezvoltare. Azi activitatea curativă, intens modernizată, acordă bolilor cardiovasculare un loc central.

Buziașul și-a înscris numele în istoria culturii și a științei prin doi autori de excepție. Aici s-a născut Radisich Jenő (1856-1917), istoric al artei, director al Muzeului de Arte Frumoase din Budapesta. Un alt fiu celebru al localității este Mistéth Endre (1912-2006), inginer de construcții hidrotehnice, proiectant al podului Kossuth din Budapesta, respectiv al sistemului hidroenergetic pe Tisa, de la Kisköre, cea mai mare investiție hidrotehnică din Ungaria postbelică. O personalitate care ar merita mult mai multă atenție din partea posterității a fost învățătorul Miklós Grand (1837-1893), care s-a dedicat întru totul apiculturii. Un apicultor desăvârșit, a realizat prima albinărie școlară, dată exemplul de urmat în toată țara, Grand fiind numit inspector

de specialitate pentru albinărit. L-a interesat teoria; trăind în Buziaș, a fost redactorul primei reviste de specialitate ("Ungarische Biene", din 1876 – adică Albina Ungară, care din 1877 apare și în variantă maghiară: "Magyar Méh"), a publicat un tratat de apicultură (*A méhészetről*, 1884), iar pentru produsele sale apicole a fost distins cu un Grand Prix la Paris.

Buziașul prezenta a atracție deosebită în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Din 1866, aici locuiește și lucrează Ormós Zsigmond, istoric al artei și istoric, prim-comitele de mai târziu al comitatului Timiș. În anturajul lui găsim mari personalități ale vremii, precum Deák Ferenc, supranumit „tatăl patriei” pentru rolul său definitoriu în pregătirea și semnarea concordatului Austro-Ungar din 1867. Deák, om în etate, în Buziaș obișnuia să se odihnească pe o bancă, ce a dispărut de la locul său din centrul parcului tocmai în 1988. O altă dispariție de semnalat este cea a bustului lui Trefort Ágoston, ridicat de localitatea recunoscătoare marelui susținător încă în viața acestuia. Statuia dispărută în zbuciumatul an 1918, nu a mai fost găsită, spre deosebire de cele câteva componente ale băncii lui Deák. Comunitatea maghiarilor din Buziaș și din județul Timiș a ridicat, în 2001, un alt bust în memoria celui care a fost Trefort Ágoston.

CIACOVA

Stevan Bugarski

*1335 – Chaac, 1334 – Chag, 1335 – Chak, 1395 – castrum Chaak,
1397 – Chaak, 1421 – oppidum Chaak, 1516 – castrum Chaak,
1554 – Čaq, 1828 – oppidum Csakovár, 1851 – Csákova, 1913 – Csák,
1919 – Ciacova*

Ciacova este situată în Câmpia Banatului, la 32 km sud-vest de Timișoara, la 9 km nord față de drumul european E90 din dreptul localității Jebel. Tot de Jebel o leagă linia secundară de cale ferată Jebel-Giera (inaugurată în 1893). Conform organizării teritoriului României din anul 1968, Ciacova este reședința unei comune, căreia i-au mai aparținut satele: Cebza, Gad, Ghilad, Macedonia, Obad și Petroman; din 2004 devine oraș, aparținându-i satele Cebza, Macedonia, Obad și Petroman.

Deși majoritatea localităților aparținătoare au o istorie multiseclară, este neîndoielnic faptul că Ciacova este cea mai veche și că de-a lungul istoriei a fost și cea mai importantă.

Descoperirile accidentale din zona malurilor Timișului la Ciacova (unelte din piatră sau fragmente de unelte din bronz) sunt indicii, după care așezarea căreia i-au aparținut a fost atribuită culturii Bodrog-Cruceni; totuși, preistoria locului încă își așteaptă o clarificare certă.

Din vechime Ciacova este vestită mai ales ca cetate; astfel o surprind și atestările documentare timpurii: actul de donație al regelui maghiar Gheza al II-lea din 1141; ordinul regelui Bela al IV-lea din 1243, privind întărirea cetăților din zonă; un nou act de donație a domeniilor din jurul anului 1285.

În perioada 1333-1337 localitatea apare în tabelele de încasare a dijmei papale, iar în anul 1390 este donată familiei Pelecskai, care își va lua predicat, apoi și numele de Csáky. La sfârșitul secolului al XIV-lea cetatea a fost refăcută, întărită și împrejmuită cu apele unui braț al Timișului, din acea perioadă datând și vestitul turn de apărare (denumit cula). În perioada imediat următoare, dar și în secolul al XV-lea, ea a rezistat atacurilor repetate ale otomanilor, fiind ocupată de aceștia, o dată cu tot Banatul. În 1551-1552, pare-se fără luptă și, oricum, fără distrugerii.

Pe vremea stăpânirii turcești, Ciacova are statut de sat, cu 26 de case în 1554, respectiv statut de oraș, cu 63 de case în 1569 și 61 în 1579. Turcii au notat-o, probabil fonetic: Čaq și Čaqiva, localitatea fiind reședința nahiei cu aceeași denumire.

Conform Tratatului de pace încheiat la Carlovăț în anul 1699, cetatea Ciacovei trebuia demolată, ceea ce s-a și întâmplat în anul 1701, lăsându-se, totuși, intact turnul (cula), monument arhitectonic de o netăgăduită valoare.

După izgonirea turcilor, Ciacova a luat un avânt de dezvoltare în multe direcții, inclusiv în cea demografică, aici fiind colonizate familii de nemți, maghiari, italieni, slovaci, chiar și familii noi de români și sârbi, care s-au adăugat celor existente din vechime; a existat și o parte a populației, puțin numeroasă, dar foarte activă și prosperă, alcătuită din greci și evrei. Ca număr, în 1794 au fost conscrise 491 familii (aproximativ 3000 de suflete), și în decurs de un secol, localitatea a ajuns la 828 case, respectiv 4601 suflete, în anul 1900. Ciacova fiind tradițional multinațională, locuitorii vorbeau de regulă cele patru limbi bănățene.

Stema veche a târgului Ciacova

comune, românii construindu-și o biserică proprie în anul 1900.

Catolicii au pus temeliiile primei lor biserici în anul 1732 și au finalizat-o în 1741; actuala biserică au construit-o în anul 1881.

Ambele comunități, cea catolică și cea ortodoxă, au ridicat în piața centrală câte o cruce-monument, la care se fac procesiuni religioase.

A existat și o sinagogă mozaică, pe care comunitatea, desființându-se prin emigrare, a vândut-o statului (în 1960), și ea a fost ulterior demolată.

La început localitatea fusese condusă de două primării distincte; în anul 1820 primăriile (germană și sârbă) s-au reunit, iar din 1823 Ciacova are statut de oraș de câmpie (oppidum).

Biserica ortodoxă comună exista în localitate din vechime. Actuala biserică, de dimensiuni impresionante, cu sculptură și pictură celebră, a fost ridicată în anii 1766-1771 și a servit ca biserică comună până la separarea ierarhică în cadrul Mitropoliei de la Carlovăț, inițiată în anul 1864. În cadrul procedurii de partajare a averii, s-au format trei grupuri: românii, sârbii și sârbi. Slujbele au mai fost multă vreme

Este de menționat faptul că, deși avea un hotar de peste 7.000 jugăre cadastrale și în localitate funcționa o moară, Ciacova nu era vestită prin producția sa agricolă, ci prin meseriașii săi: tăbăcari, opincari, pantofari, șelari, dogari, croitori, săpunari, olari. Mai era vestită și prin comerț. În localitate se țineau două zile de piață pe săptămână (marți și vineri) și se organizau (cu autorizație din anul 1823) câte două târguri de primăvară și două de toamnă, fiecare durând mai multe zile și fiind considerate printre cele mai importante târguri de vite. Tot terenul târgului devenea pitoresc, cu căruțe până la punctul vamal. Gugulanii veneau cu fructe, bulgarii grădinarii își etalau mai ales pepenii. Se vindea, se făcea și troc. Printre negustori se așezau șatrele cu jocuri distractive și tarabele birtașilor, sunetele orchestrelor improvizate se amestecau cu forfota obișnuită a mulțimii.

Deși nu lipsit de convulsii și dificultăți (prelungirea războaielor cu turcii până spre sfârșitul secolului XVIII, epidemia de ciumă din anii 1738-1739, de scorbut în anul 1803, de holeră din anii 1831, 1837 și 1873, revărsările Timișului în 1887 și 1912, evenimentele din anii 1848-1849, incendiul devastator din 1893, ș.a.), progresul economic era urmat de creșterea gradului de civilizație, precum și a nivelului cultural.

Din vechime școlile au funcționat pe lângă biserici; în prima jumătate a veacului XVIII exista o școală sârbo-română, una grecească și una germană. Învățământul va lua avânt în secolele următoare: Școala de Ucenici (1884), Școala Agricolă (1885), care va deveni Liceu Agricol (1956), Școala „Notre Dame” (1895), transformată în Gimnaziul „A. Mocioni” (1924), Liceul Teoretic (1956).

Se pavează străzile, se rezolvă iluminatul stradal, apoi și electricizarea comunei prin autototare cu un generator (1912-1913), se deschid hanuri și hoteluri, săli de dans și de spectacole, cinematograf (1911), se țin lanț turnele trupelor de teatru din Novi Sad, Timișoara, Biserica Albă.

Mulțimea meseriașilor a determinat instituirea asociațiilor de ramură și chiar a formelor de organizare sindicală: Asociația Pompierilor (1881), Asociația Crucea Roșie (1883), Societatea Muncitorilor Bolnavi și Invalizi (1885), Asociația Meseriașilor (1886), Societatea de Asigurare a Meseriașilor Vârșnici (1888), Asociația de Mărfuri (1889), Asociația Lăptarilor (1899), Societatea Tineretului din Comerț (1904), Căminul de Bătrâni (1911), Asociația Comercianților (1913). Se apărau drepturile, fiind înregistrate și primele greve: la treierat (1906), respectiv în construcții (1907).

Prima farmacie cunoscută a fost una militară, de cazarmă, înființată în 1743. Prima farmacie civilă se va deschide în anul 1795, sub denumirea „La Sfânta Treime” și va funcționa până la naționalizare în anul 1949. În anul 1888 se deschide a doua farmacie, cu denumirea „Crucea de Aur”, care după

naționalizare a funcționat ca farmacie de stat, iar acum este privatizată.

În anul 1867 se întemeiază Societatea de Lectură a Sârbilor, în 1879 Societatea Cetățenească de Lectură, în 1880 prima librărie și tipografie (a Fraților Kudy); aici se va iniția și apoi se va continua tradiția ziarelor locale: „Csakowaer Wochenblatt” (din 1881); „Csakowaer Zeitung” (din 1882); „Tschakowaer Zeitung”, respectiv „Csákova és Vidéke” (din 1903); „Csakowaer Runschau” (din 1910), „Ciacowaer Lebende Zeitung” (din 1931).

Tineretul din localitate fiind numeros, se dezvoltă și forme de organizare a activității cultural-artistice: Societățile de Cântări (Germană 1855, Română 1875, Sârbă 1876, Maghiară 1887), precum și a celei sportive: Societatea de Gimnastică (1885), Asociația de Tir Sportiv (1886), Asociația de Vânătoare (1887), Asociația de Ciclism (1898), Asociația de Fotbal (1906), Clubul de Tenis (1909).

Și când totul era atât de frumos, au reînceput războaiele: 1912, 1913, 1914... Se rechiziționează obiectele din metale nobile, până și clopotele de biserică; se înființează un lazaret cu 200 de paturi, care curând nu mai face față numărului de răniți; un hotel se transformă în lazaret cu 400 de paturi; apar prizonieri... Desigur, războiul se termină, dar 126 localnici nu se mai întorc la casele lor.

După o stare de provizorat de câteva luni, în anul 1919 se instaurează administrația României. Autoritățile inițiază proiecte de perspectivă: se construiește Spitalul „Dr. A. Imbroane” (1936), cula se valorifică pragmatic prin transformarea ei în turn de apă pentru alimentarea localității (1936), se amenajează ștrandul (1937).

Dar a mai avut loc un război (1940-1945), cu prizonieri, cu morți, cu răniți, urmat de deportarea populației civile germane în Uniunea Sovietică (1945), de colectivizare (1949), de deportarea în Bărăgan (1951), de emigrarea masivă a populației în străinătate și în orașe mari, influențând negativ indicatorul demografic, care deja după anul 1900 este în continuă descreștere, în 2002 fără satele aparținătoare înregistrându-se 2.752 locuitori.

Și totuși, Ciacova renaște, găsește resurse pentru a se regenera, astfel că la ora actuală face parte din cele mai prospere localități ale județului Timiș, fapt care a și dus la reatribuirea statutului de oraș în anul 2004.

Numeroase sunt personalitățile pe care le-a dat comunitatea Ciacovei; vom menționa doar câteva: Dositej Obradović (cca 1740-1811), scriitor iluminist sârb, primul ministru al educației în Serbia; Dimitrije P. Tirol (1793-1857), istoric, lingvist, membru fondator al Societății devenită Academia Sârbă de Științe; Stefan Popović (1798-1849), episcop la Pakrac, apoi la Vârșeț; Dimitrije G. Tirol (1833-1876), pictor; Lazar K. Lera (1888-1966), muzicolog, realizatorul primei înregistrări integrale a cântărilor bise-

ricești sârbe pe discuri de patefon (1935); Josef Brandeisz (1896-1978), muzicolog, profesor, violonist; dr. Borislav Popovici (1906-1982), avocat, om politic, rector al Institutului Pedagogic din Timișoara la înființare; Konradus Kernweiss, conducător al Diecezei Romano-Catolice de Timișoara vacante, în calitate de Ordinarius substitutus, 1954-1981; dr. Nikola Petrović (1912-1998), istoric, o vreme ministru în Guvernul Iugoslaviei; Doru Eugen Popin (n. 1951), scriitor.

Arhitectura specifică unui orașel cochet, urmele înaintașilor, piața centrală din veacul al XVIII-lea, bisericile, casa memorială „Dositej Obradović”, cimitirele cu inscripții în multe limbi, dar mai ales cula, sunt până acum un tezaur puțin cunoscut și prea puțin implicat în turismul bănățean.

ČOKA

Barát András

1247 – Chaka, 1854 – Csóka, 1922 – Чока

Cea mai timpurie denumire a localității este Chaka; după Borovszky este probabil să fie un nume de familie. Așezarea a aparținut neamului Csanád. În primul document scris, sub denumirea Chaka, este menționată în anul 1247 și aparținea, cu toate pescăriile, mlaștinile și pământurile arabile, fiului banului Kelemen, guvernatorul regal Pongrác. Cu ocazia împărțirii, în 17 februarie 1256 posesiunea au primit-o din nou fiii banului Kelemen. Când au prădat cumanii localitatea în anul 1280, domeniul era în proprietatea lui Tamás, fiul lui Pongrác. Tamás a demonstrat regelui că Čoka îi aparține, dar satul fusese deja distrus și multă vreme nu a mai fost locuit. În tabelele care consemnează zeciuiala papală din anii 1333-1335 localitatea nu este menționată. La începutul domniei sale, regele Carol Robert a deposedat neamul Csanád de domeniul Čoka, din cauza infidelității acestora, și abia în 1321 le-a restituit dreptul de proprietate, la intervenția episcopului de Cenad. Cu prilejul reîmpărțirii în anul 1337, o parte a domeniului, cea către pășune, i-a revenit familiei Telegdy, iar partea către Tisa familiei Makófalvi. Ambele familii s-au străduit să crească numărul locuitorilor. În anul 1334, când partea averilor aparținând lui Telegdy fusese mărită considerabil, fiul lui Gergely Makófalvi a cedat partea sa din domeniu nepoților și episcopului de Cenad, în schimbul altor averi. În anul 1360 și familia Telegdy a împărțit averea: György și Miklós, fiii lui Miklós, au obținut Čoka cu pescăriile și mlaștina Sula, iar rudele acestora au tot îmbucătățit-o în continuare. În anul 1469 drept proprietari erau înscrși: văduva lui Albert Deák, văduva lui Lőrinc Telegdy și László Serényi Orosz. În anul 1508 István Telegdy a reușit să-și procure o scrisoare de danie. În prima jumătate a secolului XVI Čoka se numără printre localitățile mai importante; în anul 1536 Miklós Oláh o menționează printre așezările renumite din sudul țării.

După căderea Timișoarei începe declinul localității, ea fiind părăsită și de nobili, și de iobagi. În însemnările turcilor din anii 1557-1558 se menționează doar 13 locuitori. La 12 iulie 1561 palatinul Tamás Nadásdy deposedează pe Mihály Telegdy de partea de avere din Čoka, pentru lipsa de loialitate, și o donează lui László Kerecsényi. Ultimul descendent al familiei

Makó lasă prin testament, în anul 1563, partea sa din avere surorii Ilona și fiului acesteia György Czokolyi. În anul 1580 aici trăiesc doar 4 păstori sârbi. În continuare, o sută de ani nu există nicio mențiune despre localitate; este probabil să fi fost distrusă. Čoka nu este menționată nici în descrierea bătăliei de la Zenta, deși pare incontestabil că tabăra turcească s-a aflat în perimetrul localității. După înfrângerea turcilor, pe vatra fostei localități s-au mai așezat încă 36 de păstori sârbi. La conscripția din anul 1717, în Čoka sunt menționate 40 de familii sârbești, astfel că se presupune că erau în jur de 200 de locuitori. În anul 1753 Čoka este menționată drept localitate sârbească cu 192 gospodării. În anul 1768 Josif al II-lea, fiul Mariei Terezia, cu ocazia turneului prin Ungaria de Sud, a venit din Kikinda la Čoka, spre a vizita apoi locul unde avusese loc bătălia de la Zenta.

Pe când Curtea Vineză a adus hotărârea cu privire la vânzarea bunurilor statului în anul 1782, Čoka a fost cumpărată la licitație de Lőrinc Marczibányi contra sumei de 95.500 florini, și el a așezat aici 500 de familii de maghiari din preajma Szegedului, care se îndeletniceau în general cu cultivarea tutunului. În anul 1784 Marczibányi, în propria curte și pe spesele proprii, a ridicat o casă de rugăciuni romano-catolică, ce putea să primească în jur de 300 de credincioși. Ea a fost sfințită la 22 februarie 1785. Conform dispoziției episcopului de Cened, în 1785 aici s-a înființat o capelanie, ce avea să fie transformată în parohie în anul 1808. În jurul anului 1800 au fost colonizate familii de maghiari din județele Baranya și Tolna, și într-o mai mică măsură slovaci din Ungaria Superioară. În der cursul anului 1801 Čoka obține confirmarea rangului de târg și dreptul de a ține târguri anuale. Cu ajutor consistent din partea familiei Marczibányi, în perioada 1803-1809 se edifică biserica catolică, pe care Lőrinc Marczibányi o înzestrează cu numeroase tablouri bisericesti, achiziționate cu ocazia închiderii mănăstirilor catolice. Pe timpul luptelor revoluționare din anii 1848-1849, unele obiecte bisericesti au fost distruse.

În epidemiile de holeră din anii 1830 și 1836 au murit în localitate 131 de persoane. Din timpul revoluției maghiare din anii 1848-1849 a rămas notat: „Preotul catolic și-a însoțit credincioșii, care se refugiau la Szeged din fața trupelor sârbești. În zorii zilei de 24 ianuarie 1849 panica a fost așa de mare, încât se ciocneau carele țărănești la capătul străzii. A fost făcută mare pagubă în evidențele matricole. Sârbi au intrat în Čoka la 2 februarie 1849.

Armata maghiară a revenit abia pe 27 aprilie, în același an. Cei care s-au întors au găsit o mare distrugere”.

Familia Marczibányi merită atenția și stima posterității. Fiind legată de mai multe localități ale Banatului istoric, familia manifesta o atenție și grijă deosebită pentru Čoka. Renumita biserică romano-catolică din localitate constituie, de la clădire până la clopote și obiecte bisericesti de valoare, un exemplu grandios al generozității familiei. Prin testament, Lajos Marczibányi a lăsat sume apreciabile pentru școala din localitate și pentru nevoiașii locului, încredințându-le spre administrare mai multor fundații. Casa parohială, construită tot cu sprijinul familiei, a fost demolată la sfârșitul secolului al XX-lea. Pe acest loc s-a ridicat nu demult bustul marelui scriitor și arheolog Móra Ferenc, cel care acum un secol, invitat de parohul din localitate, aproape un deceniu a lucrat și a creat aici, și lui i se datorează datele privind preistoria localității.

În anul 1850 a murit Livius Marczibányi fără a lăsa urmași. Conform contractului familial, patronatul asupra domeniului Čoka i-a revenit lui Lőrinc Marczibányi și urmașilor acestuia. În anul următor Lőrinc Marczibányi (fiul) a renovat biserica și casa parohială, acestea fiind ruinate. În primăvara anului 1855, Tisa a spart digul și a pricinuit mari pagube în împrejurimi. Averea până atunci exemplară a familiei Marczibányi se afla la un pas de a se ruina. Lőrinc Marczibányi a încercat să mai salveze ceea ce se putea salva. Prin mandatarul său a vrut să obțină din Pesta un împrumut de 10.000 de florini, dar persoana fusese incapabilă și nu a reușit să obțină nimic. Spre sfârșitul anului 1857 Lőrinc Marczibányi și-a concediat mandatarul, dar totul fusese prea târziu; bancrotarea nu s-a mai putut evita.

Domeniul din Čoka a fost cumpărat atunci de Ágost Barber și Károly Klusemann, proprietarii Fabricii de Bere din Kőbánya, pentru suma de 855.000 florini, apoi a trecut în proprietatea lui Károly (Karl) Schwab. După puțină vreme domeniul este cumpărat de frații Lederer, care-l fac să devină o moșie agricolă exemplară, cu renume: au ridicat nivelul producției agricole, au dezvoltat creșterea cailor. În producția semințelor, inclusiv a semințelor de flori, erau de neatins. Aveau o vie renumită, o pivniță cu vinuri. Au înființat patru fabrici de spirt: la Maierul Arenda, la Macahalma, la Maierul din Baltă și la Maierul Szöke.

În toamna anului 1918 Čoka intră în componența Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor. În acea vreme ea poartă, primordial, caracteristici agricole, având un nivel economic relativ slab. În privința poziției administrative aparținea în continuare județului Torontál, plasei Török-Kanizsa, iar după desființarea județelor a fost inclusă în Bănia Dunării.

La ora actuală Čoka este sediu de comună; conform recensământului din anul 2002, are 4.707 locuitori, și-i aparțin următoarele localități: Vrbica, Crna Bara, Banatski Monoštor, Padej, Sanad, Ostojićevo și Jazovo.

Monumentele demne de pomenit din localitate sunt biserica romano-catolică cu hramul Sfintei Treimi și biserica ortodoxă cu hramul Sfinților Arhangheli.

DETA

Mircea Vlad Bălu

*200 – Colonia Malva (?), 1360 – Deed, 1411 – Ded, 1724 – Deta,
1810 – Oppidum Deta, 1907 – Déd, 1908 – Detta, 1919 – Deta*

Orașul Deta este un mic centru administrativ, economic și cultural, de importanță microregională, situat în partea de vest a României, între Timișoara și frontiera cu Serbia, la o distanță de 44 km de Timișoara și 118 km de Belgrad. Este un nod rutier situat ca un punct către care converg mai multe drumuri locale, dar în care se întretaie și două artere importante, și anume: drumul ce leagă Câmpia Torontalului cu munții cărășeni și cel ce face legătura între reședința județului Timiș și punctul vamal de frontieră cu Serbia. Situată la un nivel de 91 m deasupra mării, este așezată în câmpia joasă a Bârzavei și traversată de râul Birdeanca, afluent al Bârzavei, care în perioadele de inundații are rol de supapă a Bârzavei. Teritoriul localității este dominat de clima temperat-continentală. Din teritoriul administrativ al orașului Deta face parte și satul Opațița, situat la o distanță de 3,5 km.

Cele mai vechi urme arheologice datează din epoca bronzului, însă trebuie făcută o delimitare clară între istoria teritoriului pe care a fost ridicat orașul și istoria orașului propriu-zis, întrucât este foarte puțin probabil să existe o continuitate între așezările antice și orașul modern. La mijlocul secolului II î. e. n. regiunea a devenit parte a imperiului lui Burebista. Între 101–271, teritoriul fiind cucerit de romani devine parte a imperiului lor. După unii istorici, pe timpul stăpânirii romane localitatea avea denumirea de Colonia Malva, ceea ce echivala cu oraș. Dintre urme ale trecutului îndepărtat merită menționate o necropolă din perioada migrațiilor și un tezaur monetar din secolul al XIII-lea, ce a fost descoperit pe terenul Braunmüller.

Prima atestare documentară datează din anul 1360 sub denumirea de Deed, când într-un document este amintit nobilul Ioan de Deed, care adresează o plângere congregației nobililor din comitatul Caraș. Deci, în anul primei menționări într-un document, Deta făcea parte din Regatul Ungariei.

În anul 1411 regăsim localitatea sub forma de Ded, iar în 1427 un document îl menționează pe Petru de Deed, care intra în posesia domeniilor Iaam și Rusolt. În același an, 1427, regele Ungariei Sigismund dona nobilului Albert Nagymihályi mai multe comune, printre care și Kyzded sau

Kysded (Kiseded, adică Dedu Mic). Domeniul împreună cu localitatea în 1446 aparține lui N. Jobagy Matko, iar în 1496 trece în proprietatea lui Csáki Mihály. După victoria otomană de la Mohács (1526) și cucerirea Timișoarei de către turci (1552), Deta, împreună cu întreg Banatul, trec sub dominația otomană, ca parte componentă a vilayetului de Timișoara. Din această perioadă singurele menționări sunt cea din anul 1597 când principele Transilvaniei, Zsigmond Báthory, donează localitatea lui George Marnachovit și alta din anii 1660-1664, când apare în cronicile călătorului turc Evlyia Çelebi. Prin pacea de la Passarowitz din anul 1718 Banatul devine provincie habsburgică, ceea ce a însemnat reîntoarcerea lui pe coordonate occidentale. Totuși, Deta nu apare la conscripția din 1717 și nici pe harta lui Mercy din 1723, însă apare în 1724, pentru prima dată cu denumirea actuală: Deta.

Noua autoritate instaurată în Banat a început o campanie de colonizare a acestei regiuni cu populație preponderent germană și catolică. În anul 1720 sunt colonizate în Deta primele familii de șvabi, ceea ce a dus în scurt timp la ridicarea unei biserici romano-catolice, la deschiderea unei școli confesionale (1727), apar primele înregistrări în registrul parohial catolic. Deoarece numărul catolicilor era în continuă creștere, parohia catolică din Deta se mută la Deta. La primele familii de nemți sosiți din Alsacia, Lorena și Württemberg, colonizate în Deta, în anul 1763 s-au mai adăugat 60 de

familii de italieni veniți din regiunea Milano. Dintre acestea, familia Orizi a avut un rol deosebit, întrucât a introdus în sat cultura orezului, care a însemnat un plus de prosperitate pentru familia italiană și pentru Deta, întrucât se pare că producția de orez era destul de însemnată, de circa 800 tone/an.

Într-adevăr, stăpânirea austriacă a dus la o modernizare rapidă a Detei, dar satul nu a fost lipsit de ororile războaielor austro-otomane, ultima incursiune otomană în zonă fiind consemnată în anul 1788. La aceasta se mai adaugă cele două epidemii: de ciumă, din 1738-1739, respectiv de holeră din 1832-1836, care au afectat o mare parte a Banatului și au constituit o piedică în calea dezvoltării provinciei.

În ciuda acestor impedimente satul Deta a progresat constant, la fel ca restul Banatului, progres ce a culminat cu declararea localității ca târg (oppidum) la 17 august 1810. Peste 20 de ani, în târg se înființează o stație

de poștă, dar evenimentul cel mai important care a propulsat localitatea a fost construirea căii ferate Timișoara–Stamora, ce trecea și prin Deta. Gara a fost inaugurată oficial la data de 1 mai 1858 și a dus foarte repede la o mare creștere a comerțului cu cereale.

Din punct de vedere politic, Deta a urmat după 1718 același curs ca și Banatul, adică, a fost mai întâi sub administrație austriacă militară, apoi civilă. din 1779 a trecut în componența Ungariei, făcând parte din comitatul Timiș. La izbucnirea revoluției de la 1848 în județ a fost proclamată starea de asediu și acesta a fost împărțit în circumscripții de vot, Deta ajungând la circumscripția și judecătoria Ciacova. În timpul revoluției, primar al Detei a fost Jacob Franz, un filo-austriac, iar după înăbușirea revoluției conducerea administrativă a fost preluată direct de funcționari austrieci conduși de pretorul Petru Ostoić, moșier din Șemlacu Mare. În momentul creării Imperiului Austro-Ungar, în 1867, Deta devine reședință de plasă (care avea același nume) și are în subordine 13 comune. Până la sfârșitul Războiului Mondial (1918) această situație administrativă rămâne neschimbată.

După 1867, în Deta se înființează o serie de instituții ce erau cerute de o societate aflată într-o permanentă modernizare. Astfel apar: Societatea de Economie și Credit, formația de pompieri voluntari, prima tipografie, un prim ziar (cu titlul „Dettaer Zeitung”), asociația vânătorilor, iar în 1899 este introdus telefonul. Din punct de vedere edilitar, cele mai importante evenimente au fost amenajarea parcului orășenesc prin grija lui Anton Kratzer și inaugurarea, în 1900, a actualei biserici romano-catolice.

Sistemul de învățământ a urmat același curs. În 1883 se deschid școala industrială de ucenici și școala industrială de fete, iar doi ani mai târziu este inaugurată și prima grădiniță. Mai mult, în 1895 se înființează încă o instituție de învățământ, și anume, o școală primară pentru fete patronată de călugărițele de Notre Dame.

Creșterea demografică a fost constantă după instaurarea stăpânirii habsburgice. Se știe că în anul 1770 satul Deta avea aproximativ 600 de locuitori din care majoritatea erau germani iar români doar vreo 10. Elementul german a rămas predominant, dar în secolul al XIX-lea a început să crească proporția locuitorilor maghiari și români din localitate. Conform recensământului din 1910, structura populației Detei era: germani 2.885, români 1.131, maghiari 954, alții 177 – în total 5.147 de locuitori.

Primul Război Mondial a adus mari schimbări în regiune. În noiembrie 1918, din dispoziția aliaților, în Banat intră trupele Serbiei, apoi și cele ale Franței. Acest provizorat va dura până la sfârșitul lui iulie 1919, când se pune în aplicare decizia de divizare a Banatului. În urma acestei decizii Deta revine Regatului României.

Perioada interbelică a fost o perioadă de reconstrucție și dezvoltare pentru oraș, marcată prin înființarea Fotbal Club Deta, inaugurarea Liceului Real (1924) și înființarea „Fabricii de Furnir și Industria Lemnului Prochaszka” (1925), actualmente PLAPAF.

Un reper important pentru viața orașului a fost înființarea spitalului în anul 1948, eveniment care i se datorează în mare parte profesorului Rămneanțu. La inaugurare spitalul avea trei secții: obstetrică, pediatrie și boli infecțioase; pacienții mai beneficiau și de serviciile unei policlinici, înființate în același timp. Zece ani mai târziu are loc un alt eveniment important: reînființarea Liceului Real, urmat în 1962 de înființarea Liceului Teoretic.

Prin reforma administrativă de după război Deta a fost inclusă în Regiunea Banat. În 1968, printr-o nouă reformă administrativă se reînființează județele, și astfel Deta este din nou parte componentă a județului Timiș. Același an a însemnat pentru localitate ridicarea, pentru a treia oară, la rangul de oraș.

Revoluția din decembrie 1989 a pus capăt dictaturii comuniste și sistemului socialist. După o perioadă de tranziție destul de dificilă, noul sistem democratic, capitalist, a permis orașului să se dezvolte în conformitate cu valorile occidentale-europene, atât prin forțe proprii, cât și cu sprijinul instituțiilor centrale sau a investițiilor străine. Cea mai importantă investiție străină în Deta a fost fabrica Eybl AG, cu profil textil, specializată în producția de componente interioare pentru automobile (volane, tapițerii pentru BMW, Mercedes, Volkswagen, Jaguar, Renault).

În anul 2002 Deta avea o populație de 6.418 locuitori. Deși este un oraș mic, are o tradiție și un trecut istoric care îi oferă mari speranțe pentru viitor.

Localitate relativ mică, Deta s-a putut remarca prin personalități care s-au născut ori au activat aici. Renumitul poet maghiar Reviczky Gyula a lucrat și a creat în Deta între anii 1875-1877, fiind marcat aici de un sentiment profund pentru tânăra localnică Emma Bakálovich, moment adus în amintirea celor de azi și printr-o placă comemorativă pe fosta casă Bakálovich. Fiu al Detei a fost József Haubrich, ministru la Pesta în guvernul lui Peidl (1919). În 1944 aici s-a născut Mihai J. Spăriosu, specialist în teoria literaturii, director al Institutului de Studii Europene al Universității Georgia (SUA).

FĂGET

Bodó Barna

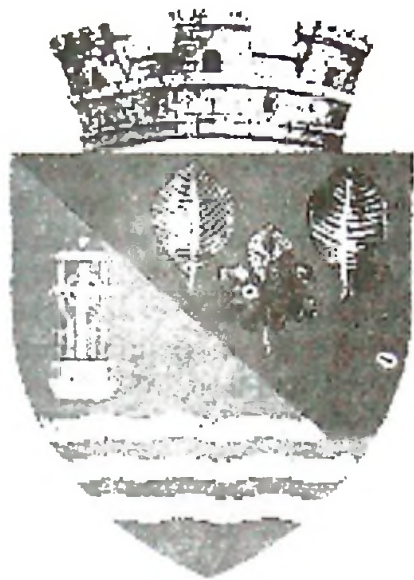
1548 – castellum Fagyath, 1594 – Faczat, 1595 – Facsád, castrum Facsád, Fachat, Fachad, Fachiat, 1597 – Fachyath, 1603 – Facyad, 1607 – Faczatt, arx Fachaitt, 1608 – Fachiath, 1616 – Facsat, 1808 – oppidum Oláh Facset, Wallachisch Fatschet, 1851 – Némefacset, Oláh-Facset, 1911 – Facsád, 1919 – Făget

Făget este un oraș în județul Timiș. Are o populație de 7.201 locuitori. De Făget aparțin alte 10 localități din imediata apropiere: Bătești, Begheiu Mic, Bichigi, Brănești, Bunea Mare, Bunea Mică, Colonia Mică, Jupânești, Povârgina și Temerești. Orașul este situat în partea de nord-vest a muntilor Poiana Ruscă, pe șoseaua națională Ilia –Lugoj și linia CFR 212. Dinspre valea Mureșului localitatea este accesibilă, fie direct de la Săvîrșin, pe un drum modernizat de 22 km, fie prin Ilia. Distanțe (rutiere) față de orașul Făget: Timișoara (98 km); Lugoj (37 km); Deva (68 km), Arad (147 km).

Făgetul si-a luat denumirea de la pădurile de fagi din zonă, fiind consemnat în documente în diferite limbi sub multiple forme. Făgetul este amintit pentru prima dată în 1548 într-un document de danie: *castellum Fagyath*, proprietate a nobilului Jakab Békés. Cetatea Făgetului a fost ocupată de turci, ca și Timișoara, în 1552, dar o păstrează un timp relativ scurt. În 1595 este predat banului de Lugoj-Caransebeș, Borbély György, ca doi ani mai târziu castelan să fie Iancu Micul. În 1602 a fost asediată și ocupată de turci, în 1603 generalul Basta o cucerește, și repune în posesie familia Békés. În 1616 cetatea este ocupată de principele transilvan Gábor Bethlen, și o predă, conform unei înțelegeri anterioare, turcilor. În lucrarea sa bine-cunoscută, *Cartea călătoriilor*, cronicarul călător Evliya Çelebi arată că în 1660, în acest loc, exista o fortăreață puternică dreptunghiulară, păzită de 300 militari.

Cetatea azi există sub forma unor ruine; după unii autori a fost demolată de către turci în 1699. Pe harta lui Marsigli din 1697 avem imaginea unei cetăți interioare (*castellum*) și a unei exterioare, cu turn, toate protejate de apele râului Bega, conduse prin șanțuri. Săpăturile efectuate în ultima perioadă indică o cetate puternică.

Importanța locului este demonstrată și prin faptul că Bél Mátyás, profesorul și rectorul Liceului din Pozsony (de fapt, a facultății de odinioară din Bratislava de azi), în ampla sa lucrare, una dintre primele descrieri științifice ale Ungariei de atunci, *Notitia Hungariae novae historico-geographica* (Viena, 1735-42), dă descrierea a zece comitate ale țării, printre care se află și Timișul. În această lucrare acordă câteva rânduri orașului, Făgetul fiind descris ca o așezare importantă (castrum nobile). Tot Bél Mátyás consemnează că, după căderea Timișoarei, cetatea Făgetului a fost ocupată de turci.

Sunt cunoscute mai multe lucrări în care se fac referiri la Făget; amintim câteva. Una dintre acestea este semnată Johann Lehmann (pseudonim ce-l acoperă pe Christoph Seipp, intendant de teatru ambulant), și intitulată *Reisen von Pressburg durch Mähren, beide Schlesien und Ungarn nach Siebenbürgen und von da zurück nach Pressburg* (Frankfurt und Leipzig, 1793). Savantul italian din Florența, Domenico Sesteni, un pătimit al călătoriilor, a dedicat mai multe lucrări Europei centrale și de est, în cea intitulată *Viaggio curioso: Viaggio curioso scientifico-antiquario per la Valachia, Transilvania e Ungheria fino a Vienna*

(Firenze, 1815) găsim și o scurtă descriere a Făgetului, care avea, la acea vreme, peste 200 case românești și germane, trei biserici, importanța fiindu-i dată de statutul de vamă pentru Transilvania și Ungaria.

Cea mai citată lucrare privind istoria locului este cea a lui Pesty Frigyes, intitulată *Krassó vármegye története I-III*, Budapest, 1882-1884. (Istoria comitatului Caraș).

Prima școală este cea românească, din 1774. În cursul secolului al XVIII-lea, pe lângă satul românesc (denumit, ulterior, Făgetul Românesc), pe partea cealaltă a Begăi sunt aduși coloniști austrieci și germani, mai târziu sârbi și unguri. Aceste valuri de imigrări dau fondul pentru constituirea Făgetului German, ce va primi alte grupuri de coloniști spre sfârșitul secolului. În 1828 localitatea avea 1.108 locuitori, dintre care 26 mici meseriași. În același an împăratul acordă Făgetului dreptul de a avea târguri naționale – foarte renumite, veneau aici țărani și meseriași din 86 de localități.

În 1848 făgețenii își aleg deputatul în Dieta de la Pesta în persoana lui Eftimie Murgu, susținut nu numai de români, dar și de maghiarii și nemții de aici. Murgu, ales și la Lugoj, renunță la mandatul de Făget, în locul lui fiind ales deputat Dionisie Ciolocoș.

Cazinoul din localitate, înființat în 1876, era dotat cu o bibliotecă, având în anul 1884 inventariate 191 cărți în limba maghiară și 172 în limba germană. Școala publică de fete datează din 1885, cea de băieți – din 1899 (!). Pe atunci apar și primele instituții bancare: Casa de economii Făgețana, Casa de economii Facset. În 1900 mai are loc o colonizare, când guvernul ungar aduce 84 familii de maghiari și 6 familii de nemți din județele Torontal, Caraș-Severin și Nyitra.

Făgetul este centrul unei zone etnofolclorice distincte, vestite prin portul popular, monumentele de arhitectură veche românească, folclor.

Chiar dacă s-a dovedit a fi o localitate importantă și destul de populată (1900: 2.479, cu localitățile din jur 7.642 locuitori, în 2002: 3.759, cu localitățile aparținătoare 7.201 de locuitori), cu toate că a fost centru de plasă din 1880, Făget este declarat oraș relativ târziu, în 1994.

Dintre personalitățile de seamă cu care localitatea se mândrește, amintim doar câteva. Omul politic, senatorul Victor Feneșiu (1890-1952) este evocat printr-un bust pe artera principală a localității, și-i sunt recunoscute meritele de reprezentant al intereselor românilor în procesul Marii Uniri, respectiv în Parlamentul României (în anii '30 ai secolului XX). Este mult mai puțin cunoscut scrimerul Nagy Ernő (1898-1977) campion olimpic în 1932. Fiu al medicului veterinar din Făget, Szilágyi András (1904-1984) termină medicina la Praga, dar va fi toată viața sa un om al literei, cu un roman ce-i aduce renume (*Új pásztor* – Noul păstor, apărut la Paris în 1930) și consacându-l ca scriitor expresionist. Scriitor, dar de importanță locală a fost Hadobás István (n. 1918), colaborator al unor ziare din Timișoara și dramaturg. Istoricul Kiss András (n. 1922) este o personalitate marcantă a vieții științifice din Transilvania, atât ca cercetător erudit, dar și unul dintre conducătorii Societății Muzeului Ardelean, structură științifică de primă importanță a vieții academice din Cluj-Napoca.

GĂTAIA

Bodó Barna

*1323 – Gothalo, 1323 – Gotaal, 1396 – Gatal, 1406 – Gathal,
1723 – Gatey, 1761 – Gattay, 1823(?) – Gattája, 1910 – Gátalja,
1919 – Gătaia*

Localitatea Gătaia, împreună cu cele cinci sate aparținătoare ce se găsesc în imediata apropiere a acestei așezări este situată în partea de sud-vest a țării. Gătaia, reședință de oraș, se întinde pe ambele maluri ale râului Bârzava. Satul Sculia este așezat pe cursul râului Bârzava, dar spre vest de Gătaia; celelalte sate (Șemlacu Mare, Șemlacu Mic, Butin și Percosova) se găsesc așezate spre sud de Gătaia în jurul dealului Șumig, o veche urmă vulcanică în Câmpia Tisei. Se întinde pe o suprafață de 28.518 ha, din care 21.008 ha reprezintă terenul agricol. Ținutul întrunește cinci unități geomorfologice distincte: Câmpia piemontană (înaltă, slab ondulată), Câmpia de cuestă, Lunca Bârzavei, Câmpia Moraviței și Măgura vulcanică Șumig (205,2 m) și este străbătut de cursul râului Bârzava și a afluenților săi. Clima este temperat-continentală, având un caracter intermediar. Orașul este situat pe drumul național ce leagă Timișoara cu Reșița (Caraș-Severin), la 52 km distanță față de Timișoara și 47 km distanță față de Reșița.

Localitatea este atestată documentar, pentru prima dată, în anul 1323 sub denumirea de *Gothalo* (în alte surse: *Gotaal*), când ține de comitatul Caraș. Numele de *Gathal* apare pentru prima dată la sfârșitul secolului XIV (1396), ca în 1406 drept proprietar să fie evocat un anume László, fiul lui Páznád din *Gathal*. Pe la mijlocul secolului XVI Timișoara și întreaga zonă intră sub autoritatea turcilor. Localitatea vecină cu Gătaia, azi parte componentă a orașului, Șemlacu Mare, fiind la vremea respectivă o cetate (Mezősomlyó sau Nagysomlyó), era ținta atacurilor forțelor din cetatea Lugojului, atunci reședința Banatului de Lugoj-Caransebeș, rămasă neocupată de turci și alipită Transilvaniei. Atacurile, lesne de înțeles, îi deranjau pe turci, din care motiv pașa de la Timișoara s-a adresat principelui Sigismund Báthori.

Între anii 1688-1699 localitatea și împrejurimile au aparținut comitatului Severin. Gătaia nu apare în conscripția din 1717, dar pe harta lui Mercy, din 1723, o găsim sub denumirea de *Gatey*, ca peste câteva decenii, în 1761,

să apară denumirea de Gattay. După ce, în 1778, Austria renunță la administrarea Banatului în favoarea Ungariei, ținutul se va organiza sub forma unor comitate și districte, și Gătaia va aparține comitatului Timiș.

Familia Gorove devine proprietara moșiei Gătaia prin donație regală în 1823, și frații László, Lajos și Károly își vor adăuga localitatea la nume: Gorove de Gattája. Familia Gorove (scriitori, politicieni, iar László și fiul său István chiar membri ai Academiei Ungare de Științe) a influențat în mod decisiv dezvoltarea localității pentru aproape un secol. Au impulsionat agricultura, au colonizat țărani din județele Szolnok și Békés.

Biserica ortodoxă din localitate datează din 1797. Biserica romano-catolică s-a construit pe pământul și din banii lor (1863); au deschis o școală privată, au făcut demersuri pentru a deschide și o școală publică.

Familia Gorove a putut reprezenta cu succes interesele locale, din moment ce István s-a implicat în politica națională încă din 1846, fiind ales deputat în Dieta națională. După înfrângerea revoluției pleacă din țară, în 1852 este condamnat la moarte și spânzurat *in effigie* – adică simbolic. Revine în țară în 1857, fiind deputat și ministru în două guverne, între 1867-1870. Pentru lucrările sale din domeniul științelor economice, în 1863 este ales membru corespondent, în 1867 membru titular al Academiei.

Calea ferată a ajuns în localitate prin construcția liniei Vârșeț–Gătaia–Lugoj–Ilia, în anul 1898. În condițiile dezvoltării specifice perioadei, au apărut primele instituții bancare; moara cu abur a lui Neuberger lucra și pentru localitățile din jur.

În perioada interbelică, după reforma administrativă din 1935, Gătaia devine reședință de plasă, în 2004 primește rang de oraș. Orașul actual dispune de un mic muzeu. au apărut și primele organizații neguvernamentale, cum ar fi Asociația corală Doina, Asociația Gorove László (iar prima Reuniune de Lectură fusese înființată încă la sfârșitul secolului al XIX-lea).

Cum rareori se întâmplă în Banat, evoluția demografică este pozitivă: față de 3.503 locuitori în 1910, în 2002 populația orașului era de 8.087, dintre care 78% români, 12% maghiari, și germani, sârbi, romi și alții.

Personalități de seamă născute în Gătaia, din păcate, nu sunt menționate în diferite lucrări de istorie locală, deși orașul are cu cine se lăuda, chiar dacă facem abstracție de familia Gorove.

Vom evoca trei personalități, reprezentând tot atâtea domenii sociale. În ordine cronologică, primul fiu cu renume al orașului este un ziarist și scriitor, Horváth János (1894-1950), care a publicat în presa interbelică din Timișoara articole; volumul său de poezii a apărut tot la Timișoara, în 1938, sub titlul de *Tükörképek* (Imagini în oglindă). Sportul în Banat și în Timișoara este de mult la loc de frunte, iar următoarea personalitate evocată este

fotbalistul Adalbert Dezső (1909-1937), component al echipei naționale a României participantă la mondialele din 1930. Al treilea reprezentant de seamă al orașului este un medic: dr. Bukovinszky János, născut aici în 1923 ca fiu al notarului din localitate. Cu mari greutăți a reușit să termine medicina la Budapesta, după care și-a dedicat viața învățământului universitar și cercetării. A profesat peste jumătate de secol, la Budapesta, unde a decedat în 2006.

JIMBOLIA

Bodó Barna

*1333 – Chumbul, 1489 – Csomboly, 1723 – Csombay, 1746 – Schumbul,
1761 – Czombol, 1766 – Hatzfeld-Landestreu, 1768 – Hatzfeld,
1800 (?) – Zsomboly, 1899 – Zsombolya, 1918 – Цомболъ,
1924 – Jombolia, 1926 – Jimbolia*

Orașul Jimbolia este situat în Câmpia Banatului, la contactul dintre Câmpia Timișului și Câmpia Mureșului. Se află la intersecția unor căi de comunicație ce fac legătura dintre România și Serbia, fiind și punct de frontieră feroviar și rutier la granița dintre cele două țări. Este legat de Timișoara prin DJ 59° (43 km) și prin linia ferată Kikinda(SR)–Jimbolia–Timișoara. Localitatea desfășurată pe 79,7 km², la o înălțime de 82 m deasupra nivelului mării, în 2002 număra 11.605 locuitori, aproape cât și acum 100 ani. S-a schimbat însă, radical, structura etnică a populației: în 1910 din totalul de 10.893 locuitori 74,2% erau germani, 20,8% maghiari și 1% români; azi românii constituie 72,4% din populație, maghiarii fiind 14,8% iar germanii 4,6%. Componenta sârbă a rămas cam aceeași: 0,5-0,7%.

În decursul timpului, Jimbolia a aparținut administrației austriece (la început militară apoi civilă, 1766-1778), administrației ungare (1789-1849), a urmat perioada Voivodinei Sârbești și a Banatului Timișan, cu conducere imperială (1849-1860), administrația ungară din nou (1861-1918), atunci intră în componența Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor (1918-1924), ca în 1924 – în baza unui acord interstatal contrasemnat de marile puteri – să revină României, în schimbul altor localități de graniță. Atunci devine reședință de plasă. Cu legea administrației din 1929 devine comună rurală. Este declarat oraș în 1950, în 1956 devine reședință de raion. Cu reorganizarea administrativ-teritorială din 1968 se revine la formula județelor – Jimbolia este al treilea oraș, ca mărime, în județul Timiș.

Prima atestare documentară o găsim sub numele de *Chumbul* în dijmele papale din 1333. Într-un document din 1489 apar trei localități sub numele de Csomboly (Nagy, Közép și Belső Csomboly) care sunt în proprietatea familiei Csombolyi. Numele familiei mai apare în documente în 1520. În 1552 localitatea este distrusă de trupele lui Ahmed pașa și sub ocupația turcă a Banatului nu există; în conscripția din 1717 nu apare. În schimb pe harta

datorată contelui Mercy, din 1723, apare cu indicativul: nelocuit. Pe o hartă militară din 1761 localitatea este amintită ca Czombol, formă ce mai reapare și după colonizările masive conduse de consilierul imperial J. W. von Hildebrand, începute în 1766. Se poate afirma că localitatea renaște din nimic, fapt parcă sugerat și de schimbarea denumirii în Hatzfeld, după numele contelui Karl F. A. von Hatzfeld-Gleichen (1718-1793), ministru al împărătesei Maria Tereza. Merită să preluăm un pasaj din *Monografia orașului Jimbolia* (de J. Vastag și H. Vastag, Jimbolia, 1995), pentru a reda condițiile în care

noii veniți au sosit în locul unde aveau să se stabilizeze (sau: nu). „Coloniștii, țărani săraci, dar cu cel puțin 100 de guldeni economisiți, s-au adunat la Trier și au ajuns la 1 mai 1766 prin Mainz și Würzburg, pe jos, însoțiți de căruțe care transportau bolnavii și bagajele. La Regensburg au fost imbarcați pe plute, urmând ca la 12 mai 1766 să ajungă la Panciova, pe Dunăre. Din cauza bolilor contagioase suportate în carantina din Panciova, până la 9 iunie, aproape 40 de familii s-au reîntors în Germania. Restul, mai încrezători în viitorul lor, au continuat drumul, pe jos, până la noua colo-

nie. Ajunși aici la 11 iunie 1766, au pus temelie noii așezări.”

Colonizarea inițială a avut loc pe două vetre: cele două localități – Hatzfeld și Landestrau – în 1768 se contopesc.

Să evocăm, fără a intra în detalii, câteva momente importante ale evoluției situației din noua localitate: 1767 – răscoală anti-habsburgică, cu arestări; 1778 – se renunță la statutul de domeniu special al coroanei, deci la administrația imperială, regiunea este reintegrată în administrația ungară: un an de zile Jimbolia aparține comitatului Timiș, din 1779 este parte a comitatului Torontal; 1781 – generalul József Csekonics, de origine croată, ia în arendă domeniul Hatzfeld, iar în 1800 devine, prin cumpărare, proprietar; 1786 – dreptul de a ține târguri săptămânale; 1791 – dreptul de a avea târguri anuale; 1823 – diplomă imperială care dă dreptul de a organiza bresle; 1848 – în timpul revoluției sunt lupte în zonă, mor multe persoane (Maiorul Franz /Ferenc/ Maderspach, eroul luptelor de la Biserica Albă, sosit bolnav la Jimbolia, moare, aici este înmormântat); 1857 – este dată în funcțiune linia ferată Jimbolia–Timișoara, prima cale publică pe teritoriul actual al României, a doua după linia Oravița–Baziaș, inițial linie industrială, transfor-

mată apoi pentru transport de persoane; 1863 – începe construcția castelului Csító pentru contele Csekonics, după planurile arhitectului Ybl Miklós, în afara localității; 1864 – Stefan Bohn deschide o fabrică de țigle; 1868 – prima instituție bancară: „Hatzfelder Sparkasse A.G.”; 1870 – prima moară cu abur, moara lui Prochaszka; 1872 – școala publică elementară; 1875 – apar primele asociații: formația de pompieri voluntari și asociația agricultorilor (prima din Banat); 1878 – începe construcția castelului Csekonics, din oraș; 1878 – fabrica de pălării „Rudolf Decker & Co.”; 1879 – apar primele case în cartierul muncitoresc Futok; 1890 – Jimbolia este reședință de plasă; 1891 – se deschide baia publică; 1895 – abatorul orășenesc; 1895 – țiglăria cu abur; în anii următori mai apar alte fabrici de țigle; 1896 – moara cu abur „Pannonia”; în anii următori mai apar câteva mori; 1896 – spitalul public teritorial; 1898 – alte linii ferate, spre Becicherecul Mare, mai târziu spre Lovrin; 1899 – numele localității devine, oficial, Zsombolya, nume ce apare pe o hartă deja în 1800; 1899 – cimitirul este mutat din apropierea gării; 1900 – se dă în folosință gara actuală; 1902 – se deschide școala pentru fete „Jesuleum”; 1907 – se construiește o sală de teatru, mai târziu cinema „Urania”; 1909 – se dă în folosință centrala termoelectrică; 1909 – asociația sportivă ZsSE; 1915 – a doua fabrică de pălării, „Union”.

Pentru a indica puterea economică a Jimboliei, putem cita lista întreprinderilor naționalizate în 1948: Fabrica de țiglă „Bohn”; Fabrica de nasturi „Venus”; Fabrica de pălării „Union”; Fabricile de încălțăminte „Decker”, „Schmidt” și „Merky”; Topitoria de cânepă „Trăilescu”, Moara „Prochaszka”. Cronicarii notează, în legătură cu perioada din suveranitatea Regatului Sârbo-Croato-Sloven, că nu s-au făcut noi investiții, în schimb toată averea Csekonics a fost naționalizată, și trecută în favoarea participanților la război, colonizați.

În perioada anterioară dictaturii comuniste, avem oglinda unei dezvoltări continue. În privința vieții social-culturale situația este asemănătoare. Primele instituții culturale apar în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Astfel, în 1866 se deschide un Cazinou cu biblioteca, ce în 1934 va ajunge la 10.000 de volume, iar în 1877 se înființează asociația de lectură *Leseverein*, într-o clădire care mai târziu va deveni *Casa de Cultura*. Cea mai valoroasă bibliotecă (cu un fond ce trecea de 10.000 volume) existentă în Jimbolia a aparținut contelui Csekonics; din păcate, odată cu desființarea domeniilor, s-a pierdut. În 1865 se constituie primul cor (bărbătesc), urmat de corul meseriașilor (1893). În 1883 apare primul ziar: „Hatzfelder Sonntags Zeitung”, iar patru ani mai târziu, publicația săptămânală „Hatzfelder Zeitung” (după 1900: „Zsombolyaer Zeitung”), la care a activat și poetul Peter Jung și care a avut o existență de câteva decenii bune (1887-1941). În

perioada 1890-1895 apare *Illustrierter Hatzfelder Volks und Hauskalender*, publicație ce poate fi considerată de maximă importanță din moment ce oferea informații uzuale, importante pentru un om gospodar. În 1901 apare ziarul „Zsombolyai Közlöny”.

În privința personalităților de seamă, întâlnim o situație destul de rară la nivelul localităților și orașelor mici: majoritatea oamenilor de seamă ce se leagă într-un fel de Jimbolia, au activat aici. În monografia deja citată (Vastag-Vastag) sunt menționate cca. 80 nume, scriitori/ziariști, muzicieni, artiști plastici, autori de lucrări științifice, militari (generali), medici.

Ne vom opri la câteva personalități care erau și sunt cunoscute și dincolo de granițele virtuale ale orașului. Primul autor de menționat este Josef Csekonic cu o carte dedicată creșterii cailor, publicată la Pesta, în 1817. O personalitate politică (senator), contele Pejacsevich N. Johann/János (1848-1885), a semnat articole în ziare din Pesta (“Pesti Hírlap”), dar are și o carte în care analizează papalitatea ca stat de drept (în 1873, simultan în limbile germană și maghiară). Csicsáky Imre (1860-1935) a ajuns la Jimbolia fiind deja preot hirotonit, invitat de contele Csekonic să fie învățătorul copiilor lui. De numele lui se leagă înființarea școlii de fete „Jesuleum” (în 1902). De tânăr se dedică studiului *Divina Commedia* de Dante, pe care o traduce, după care publică analize privind politica, filozofia, teologia lui Dante, în reviste de specialitate din Budapesta – toate acestea ca un preot de provincie. Poetul cel mai renumit al șvabilor, Peter Jung (1887-1966), un autodidact demn de stima noastră, și-a slujit comunitatea prin cele peste 12.000 de poezii scrise în grai șvăbesc. Bănățeanul Petre Stoica (1931-2009), cu studii universitare la București, poet și om de cultură desăvârșit, este redactor la revista „Secolul 20” atunci, când aceasta abia este tolerată de puterea comunistă. Cu volume apreciate și prezențe de succes în capitală, se retrage la Jimbolia, unde, dincolo de creația literară, se dedică vieții culturale locale, devine om-instituție. Este inițiatorul unor proiecte de excepție, cum este Muzeul Presei de aici.

În domeniul muzicii s-a remarcat Emmerich Bartzler (1895-1961), dirijor de cor și orchestră – a fondat mai multe formații în Jimbolia interbelică. Este și compozitor: lieduri și opereta *Grüß mir mein Banat*.

În final, să amintim doi dintre pictorii care duc vestea Jimboliei în lume. Primul nu poate fi altul, decât Stefan Jäger (1877-1962) care, după studii la Timișoara, Szeged și Budapesta, în 1910 revine în Banat, se stabilește în Jimbolia, unde devine „pictorul șvabilor” cum este supranumit pentru tematica lucrărilor sale. Multe din lucrările sale sunt expuse la Muzeul Jäger din localitate. Un alt pictor, Burghardt Rezső (1884-1963), născut în Jimbolia, a avut șansa să studieze în marile centre ale lumii (Milano, Roma, Paris,

Londra). Revenit la Budapesta, devine un pictor cunoscut și recunoscut cu multe diplome și premii, cu lucrări expuse la Galeria Națională de Artă din capitala ungară. Între 1937-1948 este profesor la Academia de Arte Frumoase din Budapesta.

KOVAČICA

Csömöre Zoltán

1853 – Antalfalva, 1922 – Kovačica, 1943 – Kovatschitz

La jumătatea drumului dintre actualele orașe Zrenjanin și Panciova, în nemijlocita apropiere a terenurilor nisipoase de la Deliblato, se află Kovačica, comuna compusă din localitățile: Kovačica, Idvor, Uzdin, Padina, Debeljača, Crepaža și Samoš, cu 27.890 locuitori (conform recensământului din anul 2002) și hotar care se întinde pe 419 km pătrați.

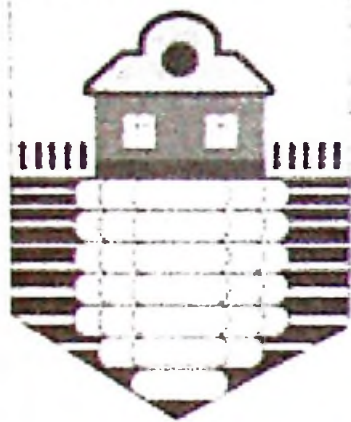
Despre viața intensivă și neîntreruptă pe aceste meleaguri stau mărturie elocvente descoperirile arheologice din Kovačica și împrejurimile ei. Urmele cele mai timpurii au fost descoperite în locul din hotar denumit Vinogradi (Viile), pe o terasă de lues, la marginea unui curs de râu de odinioară, între Kovačica și Debeljača. În august 1977, pe șantierul viitoarei fabrici de zahăr, a fost descoperită o locație cu urme de viață din perioada preistorică, respectiv din evul mediu: o necropolă cu 14 morminte cu urne de cenușă rezultată în urma incinerării, datând din epoca târzie a bronzului. În afară de oase calcinate, s-au aflat și obiecte din metal, iar dintre anexe mortuare era bine reprezentată ceramica (vase și cești).

La ieșirea din localitate, de partea dreapta a drumului către Padina, se află o ridicătură lungă, numită Čapaš. De acolo înainte vreme săpau localnicii pământ pentru diferite nevoi. După cel de al Doilea Război Mondial pe acest terene au fost găsite în mai multe rânduri urme materiale ale sarmaților (secolele I-IV ale după Hristos). S-au descoperit mai multe gropi cu fragmente de ceramică sarmată gri, dar și ceva fragmente de olărit de tip roman-provincial. De asemenea, pe mai multe locații împrejurul localității au fost descoperite morminte sarmate din perioada antică târzie (locația Stare Jame, Fabrica Ceramică “Janko Čmelik” etc), cu anexe funerare tipice (vase mici sub forma de amforă și ulcior fără mâner, fibule din bronz, măregele din pastă de sticlă sau chilimbar etc).

Undeva în apropierea acestei locații, în evul mediu (anul 1385) se afla așezarea Maksonđ, după care a fost ulterior denumită și Pusta Maksonđ (actualul Teren de Nisipuri din Deliblato). După izgonirea turcilor și formarea Banatului Timișan, s-a reanimat și ținutul dintre Timiș și Dunăre. Totuși, pe la mijlocul secolului al XVIII-lea Kovačica este o pustă camerală, fără așezări omenești. După desființarea Graniței Militare de pe Tisa și Mureș în

anii 1751-1752, aici au fost colonizate familii de sârbi și astfel s-a format prima așezare locuită pe vatra actualei localități Kovačica. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea localitatea a primit denumirea Antalfalva, care se va păstra până după sfârșitul Războiului Mondial, respectiv până la anul 1922. În anul 1867, după formarea Regimentului Germano-Iliric, localitatea devine reședința regimentului de grăniceri.

KOVAČICA

Pe parcursul anilor 1801-1803, în localitate imigrează slovacii de confesiune evanghelică, din județele Árva, Trencsén și Békés, împreună cu preoții și învățătorii lor. Biserica lor a fost construită în anul 1822. În anul 1802 în localitate a început să funcționeze și o școală populară pentru elevii de naționalitate slovacă.

Primii dascăli au fost Jan Šimek și Jakob Dauf, iar ajutoarele lor Samuel Oucki și Pavol Be-licka. Salariul dascălilor în anul 1864 era 240 florini anual. Numărul școlariilor a crescut treptat (anul școlar 1802/3 – 49, 1833/4 – 97, 1869/70 – 147 elevi), numărul secțiilor de asemenea: până la anul 1869 era

o singură secție, iar după această dată – două. Clădirea școlii este construită în anul 1833.

La conscripția din 1836 în localitate erau 748 locuitori, iar până la anul 1850 numărul lor crescuse la 2.626. După desființarea Confiniului Militar în anul 1872, Kovačica (Antalfalva) a fost atribuită județului Torontál. La începutul secolului al XX-lea era chiar reședința plasei cu aceeași denumire în județului Torontál.

În anul 1911 sunt înregistrate aici 1.150 de gospodării, respectiv 5.500 locuitori, preponderent slovaci de confesiune evanghelică.

Curând după ce localitatea a fost inclusă în Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, i-a fost restituită vechea denumire: Kovačica.

La recensământul din anul 2002 în Kovačica erau 6.746 locuitori, în majoritate slovaci, pe când în celelalte localități aparținătoare trăiește o populație mixtă, alcătuită din sârbi, maghiari și români. De altfel, Kovačica este cea mai mare așezare a slovacilor din Banat și cel mai important centru al artei naive din Voivodina.

Creația plastică a pictorilor neprofesioniști din Kovačica a impus înființarea în 1955 a Galeriei de Pictură Naivă, unde, în cadrul unei expoziții permanente, se păstrează și se prezintă operele artiștilor locali: Jonaș, Sokol

și Venjarski ș.a. În aceeași clădire cu Galeria se află și Colecția Etnografică – o cameră tradițională slovacă veche, având expus portul, uneltele și diferitele obiecte din domeniul gospodăriei.

KOVIN

Csömöre Zoltán

*1153 – Qvewen, 1392 – civitas Koviniensis, 1430 – castrum Koviniense,
1460 – castrum Koveinse, 1853 – Kubin, 1881 – Kevevára,
1894 – Temeskubin, 1896 – Temes-Kubin, 1922 – Kobun*

Puține sunt localitățile din zona subdunăreană care se pot mândri cu o istorie atât de bogată și furtunoasă, precum orașelul Kovin, dispus la sudul extrem al Banatului actual din Serbia, pe malul fluviului Dunărea.

Istoria orașelului este de la origini strâns legată de Dunărea din apropiere, deoarece aici s-a aflat unul din cele mai convenabile locuri de traversare a marelui fluviu. În perioada antică locul acesta de traversare fusese folosit și de numeroasele oștiri barbare (hunii și avarii), pe când porneau să atace provinciile Imperiului Roman, respectiv ale Bizanțului.

Pe spațiul actualului oraș viața a fost intensă încă din era preistorică. Aceasta este confirmat și de descoperirile accidentale din străzile actuale Cara Lazara și Vuka Karadžića, scoase la iveală în anii șaizeci ai secolului al XX-lea, cu ocazia executării unor lucrări de terasare. În strada Cara Lazara au fost descoperite fragmente ale unei necropole, cu urne și răposaii incinerati din epoca târzie a bronzului (anii 1100-900 î.e.n). În strada Vuka Karadžića lucrările de terasare au scos la iveală câteva morminte sarmate din perioada antică (secolele I-IV e.n.); mai interesant este faptul că necropola respectivă fusese îngropată într-o necropolă mai veche, din epoca bronzului. Materialul de la locațiile respective se păstrează acum în Colecția Arheologică de la Centrul de Cultură din Kovin.

În surse scrise așezarea Kovin este pomenită pentru prima oară în anul 1071, când în localitate a poposit regele maghiar Salamon cu ocazia întoarcerii din campaniile balcanice. În a doua jumătate a secolului XII localitatea a devenit reședința nou înființatului județ Kovin (care cuprindea teritoriul a 66 sate, 3 târguri și 3 cetăți). Geograful arab Idrisi, în opera sa alcătuită pe la mijlocul secolului XII, descrie Kovinul ca fiind o localitate bogată și prosperă, cu numeroase târguri de mărfuri și ateliere meșteșugărești. Potrivit descrierii lui, drumul comercial din Kovin se îndrepta spre nord, către Cenad și către interiorul teritoriului de atunci al Ungariei. Pe drumul respectiv soseau mărfurile din Bulgaria, Bizanț și din alte țări mai îndepărtate.

În decursul existenței sale multisekulare, fortăreața de aici a avut parte de numeroase asedii (ale mongolilor, turcilor, etc), dar și de câteva deșavări, fapt confirmat și de descoperirile arheologice. Cetatea ca atare se afla pe un platou mai ridicat, accesibil odinioară doar dinspre nord, pe o vână de lues (pe care se întinde astăzi nucleul urban al orașului), iar din toate celelalte părți era înconjurată de terenurile inundabile ale Luncii Dunării. Ruinele bastioanelor, în mare parte îngropate și acoperite de vegetație, pot fi urmărite într-o lungime mai mare pe marginea vestică, dar mai ales pe cea nordică a platoului. În partea dinspre sud încă mai sunt vizibile zidurile solide ale turnului cu pilaștri, precum și o parte mai mică a bastionului, la care se pot distinge trei faze de construcție. Necunoscuta problemei este timpul edificării cetății de aici. Conform cronicilor vechi maghiare, Kovin avea deja din secolul al IX-lea o cetate din pământ, care se afla în proprietatea cneazului Glad.

În secolele următoare Kovin a fost o cetate din zona de frontieră a Ungariei, mai întâi înspre Bulgaria, apoi înspre Bizanț, mai târziu și înspre Serbia. Cercetările arheologice din interiorul cetății de odinioară, întreprinse în anii optzeci ai secolului trecut, au demonstrat existența a două orizonturi în interiorul cetății, care a durat din secolul al XII-lea până în secolul al XV-lea. Prima etapă, mai veche, a durat din secolul al XII-lea până la jumătatea secolului XIII. Din această perioadă au fost descoperite

câteva locuințe cu ziduri din piatră și cărămida fragmentată și cu podele din pământ tasat. Pe la mijlocul secolului al XIII-lea, din pricina unei catastrofe majore, viața din cetate fusese pe neașteptate întreruptă. Această devastare poate fi pusă în legătură cu invazia mongolilor în primăvara anului 1241. Etapei a doua, mai recentă, îi revine materialul arheologic din secolele XIV-XV. Din perioada respectivă au fost descoperite câteva locații de suprafață sau îngropate, conținând ceramica lucrată pe roata de olărit rapidă.

Prosperitatea economică cea mai mare a atins așezarea medievală Kovin în secolul al XIV-lea, când sursele o citează de repetate ori ca fiind *civitas* (1353, 1393). În anul 1366 în localitate a fost înființată și o mănăstire franciscană, care se pomenește în deceniile următoare ca centru al unei custodii franciscane separate. În lunga sa istorie, vechea cetate a Kovinului a

văzut și mai multe capete încoronate. Astfel, în octombrie 1368 în Kovin a poposit regele maghiar Ludovic I (rege al Poloniei din 1372), iar în anul 1523 orașul a oferit ospitalitate regelui maghiar Ludovic al II-lea (care avea să-și piardă viața în bătălia de la Mohács).

Spre sfârșitul secolului al XIV-lea, Ungaria fusese amenințată de pericolul invaziei turcești. Atacurile tot mai dese ale turcilor otomani asupra județelor de frontieră ale Ungariei au dus la o înghețare treptată a economiei în orașele din zonă, ulterior și la emigrarea unei părți a populației locale. După prima cădere a formației statale conduse de despoți, în anul 1439, hoardele turcești au trecut Dunărea și au distrus cetatea Kovin. Populația Kovinului fugită s-a deplasat atunci departe la nord, colonizând insula Csepel în partea centrală a Ungariei (în imediata apropiere a Budapestei de astăzi): orașelul nou înființat l-au denumit Ráczkeve (Covinul Sârbesc).

Confruntată cu atacurile tot mai violente ale oștirii turcești, în decursul secolului al XV-lea cetatea Kovinului a fost renovată în mai multe rânduri. Căpitanul Belgradului, guvernatorul de mai târziu și unchiul regelui Matia, Szilágyi Mihály, în anul 1459, a dispus fortificarea, instalând aici și un post militar însemnat. Restaurarea următoare, după toate aparențele ultima, a cetății a avut loc în anul 1478, pe vremea regelui maghiar Matia Corvin.

Pe timpul stăpânirii turcești, cetatea Kovin fusese păzită de o puternică formație militară turcă. După izgonirea turcilor, pe la mijlocul secolului XVIII Kovin intră în componența Confiniului Militar al Austriei. Ultima dată a fost supus atacului oștirii otomane pe parcursul războiului austro-turc din anii 1788-1791. După desființarea Confiniului Militar în anul 1872, localitatea Kovin este inclusă în județul Timiș, devenind reședința unei plase. În decursul secolelor XVIII-XIX au avut loc colonizări succesive, formându-se aici o populație mixtă sub aspect național. Conform datelor din anul 1911 localitatea a avut 7.345 locuitori, de naționalitate sârbă, maghiară, germană și română. Până în zilele noastre numărul locuitorilor s-a dublat, la recensământul din anul 2002 fiind de 14.250.

Astăzi orașul Kovin este sediul comunei cu aceeași denumire în regiunea administrativă a Banatului de Sud; comunei îi mai aparțin localitățile: Pločica, Skorenovac, Bavaniște, Mramorak, Deliblato, Gaj, Šumarak, Malo Bavaniște, Beli Breg și Dubovac. Comuna se întinde pe 730 km² și în anul 2002 a avut 36.802 locuitori. În perioada mai recentă la Kovin a fost construit un pod peste Dunăre, astfel că și astăzi acest oraș subdunărean are un rol important ca localitate de tranzit.

Printre monumentele de mare valoare ale orașului trebuie menționate ruinele cetății medievale pe malurile râului Ponjavica, precum și biserica cu hramul Sfinților Arhangheli Mihail și Gavril.

MOLDOVA NOUĂ

Adriana Popovici

Sec. XV – Warsal, Sarvar, Waralicz, 1558 – Mudava, 1717 – Posneazi, 1723 – Peşneak, 1761 – Boşneak, 1867 – Neumoldova, 1908 – Moldova Bánya, 1919 – Moldova Nouă

Moldova Nouă este oraş situat în sud-vestul României, în partea de sud a judeţului Caraş-Severin, în partea de vest a Defileului Dunării, la poalele sud-estice ale Munţilor Locvei, la o altitudine de 270 m, fiind în acelaşi timp primul oraş-port de la intrarea Dunării în ţară.

Oraşul se învecinează spre sud cu fluviul Dunărea, spre nord cu comunele Gârnici şi Cărbunari, spre est cu comuna Coronini, spre vest cu comuna Pojejena, şi se află la următoarele distanţe faţă de principalele puncte de trecere a frontierei România-Serbia: 30 km faţă de punctul Naidăş, jud. Caraş-Severin; 55 km faţă de punctul Moraviţa, jud. Timiş. Oraşul de în subordine administrativă trei sate (Măceşti, Moldova Veche, Moldoviţa).

Localitatea este străbătută de drumul naţional DN57, care însoţeşte Dunărea pe malul stâng de la Orşova la Vama Naidăş (114 km) şi face legătura spre nord cu Oraviţa (48 km) şi cu E70 la Moraviţa. Prin DN57 şi DN59 localitatea este legată de Timişoara, prin DN 57 de Orşova, prin DN57B de Anina, iar prin DN57B şi DN58 de capitala judeţului, municipiul Reşiţa, faţă de care se află la o distanţă rutieră de 85 km. Nu dispune de legătură directă pe calea ferată, cea mai apropiată gară fiind Oraviţa, la 45 km distanţă. Legătura aeriană este asigurată prin aeroportul Timişoara, aflat la 195 km distanţă.

Oraşul Moldova Nouă aparţine zonei Parcului Natural Porţile de Fier. Pe teritoriul localităţii se află rezervaţia Valea Mare, care se întinde pe 325 ha, până sub vârful Gorganu Mic, şi cuprinde o pădure în care cresc specii mediteraneene şi submediteraneene. În cuprinsul rezervaţiei se află peştera Gura Haiducească.

Reşedinţa de raion în cadrul regiunii Banat (1950), Moldova Nouă a fost declarată oraş în anul 1954 iar din punct de vedere administrativ-teritorial se compune din Moldova Nouă propriu-zisă, Moldova Veche, Moldoviţa, Oraşul Nou şi Măceşti.

Cea mai veche atestare o are Moldova Veche, port la Dunăre. Aici s-a aflat cetatea dacică *Castellum Mudavae*: romanii au construit alături un castru, peste care în 1427-1428 s-a ridicat o cetate, ce a fost, apoi, distrusă de turci în secolul al XVII-lea. După 1552 localitatea intră sub stăpânirea otomană, fiind reședința unui sangiac: în 1558 apare sub denumirea de Mudava, dar în documentele maghiare din secolul al XV-lea – și sub una din denumirile: Warsal, Sarvar, Waralicz. Denumirea de Moldova Veche este, evident, mai recentă, pentru a se deosebi de Moldova Nouă.

Măcești este atestat scriptic din 1515 cu denumirea Macsohovicz, apoi în 1723 ca Mathiovicz iar în 1761 ca Matiovaz.

Moldovița a fost înființată pe la 1773 prin colonizarea de „cărbunari” și „stânjenari”, apoi s-a extins prin colonizări succesive de șvabi, tirolezi, francezi și, în final, de români din Oltenia, local denumiți „buleni”. De-a lungul timpului a purtat denumiri diferite, cum ar fi cea de Steuerdorf sau Karlsdorf.

Prima atestare documentară a Moldovei Noi datează din anul 1717, când localitatea avea 32 de case și aparținea districtului Palanca cu denumirea Posneazi. Într-o hartă din anul 1723

localitatea este trecută cu denumirea Peșneak, iar în 1761 Boșneak (denumire folosită și azi de localnici). Se pare că au existat două așezări (Boșneak și Baron), din contopirea cărora (1775) s-a format așezarea actuală. Totuși, abia în 1908 în Cartea Funduară apare denumirea Neu Moldova sau Moldova Bánya (Mina Moldova).

Orașul Nou este un cartier recent, înființat în zona din Lunca Dunării, unde existau terenuri agricole ale sârbilor din Moldova Veche: începând cu anul 1960 acolo au fost construite blocuri de locuințe pentru angajații Întreprinderii Miniere.

Urmele descoperite în satul component Moldova Veche atestă prezența omului în această zonă în perioada de trecere dintre neolitic și epoca bronzului. Mai târziu, în perioada romană, se pare că în perimetrul localității Moldova Nouă a existat o așezare, între ruinele căreia au fost descoperite cărămizi cu ștampila *Cohors III Delmatarum*, precum și un tezaur monetar.

La Moldova Veche s-au găsit și urmele unei așezări dacice nefortificate de tip *promontorii barat*, identificate și la Stânca Liubcovei, Coronini, Divici, Socol.

În timpul stăpânirii romane Moldova Nouă a fost o așezare minieră de seamă, fapt atestat de numeroase descoperiri, cea mai reprezentativă fiind cea de la Ogașul Băieșului. Din minele de aici se extrăgea pe atunci aur, argint, aramă, fier, plumb. Numeroasele puțuri romane păstrate peste secole au determinat și confuzia italianului Francesco Griselini, care, vizitând prin 1776 Moldova Nouă, a localizat aici antica *Centum Putea*. În perioada romană, zona minieră a Moldovei, cât și navigația pe Dunăre, erau supravegheate de castele de la Moldova Veche și Pojejena.

La Moldova Veche (pe ada Ostrov), cât și în zona actualului hotel din Orașul Nou, au fost identificate vestigii prefeudale și feudale timpurii. Prin secolele X-XI zona Moldovei a făcut parte din formațiunea voievodală condusă de Glad și mai apoi de Ahtum. Arheologia a demonstrat și continuarea legăturilor cu Bizanțul.

Situată în vecinătatea a două importante cetăți de la Dunăre, Coronini și Pojejena (Zenthlazlovara și Possezyn), în timpul stăpânirii maghiare Moldova Nouă cu locuitorii săi și-a adus o importantă contribuție la lupta antio-tomană. Ocuparea Banatului de către turci în 1552 a făcut ca zona să devină la un moment dat un sangeac al pašalâcului Timișoarei. Reședința era la Moldova Veche, care în anul 1588 avea denumirea Mudava (folosită și în prezent de localnici).

După anul 1718 s-a instaurat stăpânirea habsburgică. Din 1722 autoritățile, cu scopul apărării graniței și exploatării bogățiilor zonei, încep o intensă colonizare cu germani, sârbi, cehi și chiar cu italieni, francezi și spanioli. În 1727 la Moldova Nouă era o manufactură de pielărie, iar din 1728 se declanșează activitatea minieră, extrăgându-se argint, fier și aramă de o calitate deosebită. Această activitate a fost tulburată de răscoala antihabsburgică dintre anii 1737-1739, la care a participat și populația română din localitate. Din 1741 Moldova Nouă a devenit unul din cele 4 oficii montanistice din Banat. În 1771 aici erau 8 galerii.

În 1848-1849 populația din perimetrul actual al orașului (cca. 3.500 de locuitori) a participat la revoluție, care nu a dus la realizarea aspirațiilor născute. În perioada următoare la Moldova Nouă a fost înființată Fabrica de Acid Sulfuric, care utiliza minereul local. În 1896, datorită rentabilității scăzute, fabrica se închide, în 1898 este chiar demolată, iar mina închisă.

Receptivă la idealurile românești de libertate și unitate națională, populația Moldovei Noi a participat cu entuziasm la evenimentele din 1918. La sosirea armatei române bucuria a fost deosebit de mare. Învățătorul Alexan-

dru Moisi, autorul unei monografii a Clisurii, martor ocular la eveniment, scria: „Însuflețirea și bucuria a fost atât de mare, cum nici până atunci și nici de atunci, și poate nici în viitor nu va mai fi”.

În perioada interbelică populația din Moldova Nouă a continuat să se confrunte cu grele probleme social-economice, motiv pentru care o parte din localnici au plecat în acest timp în alte părți, inclusiv în străinătate, în căutare de lucru.

În anul 2006 populația orașului Moldova Nouă număra 13.975 de persoane. Orașul are o populație eterogenă. Este o așezare urbană multietnică, având în componență români, sârbi, cehi, maghiari, germani, rromi. În Moldova Nouă propriu-zisă (inclusiv Orașul Nou), preponderenți sunt românii, iar în Măcești și Moldova Veche populația este majoritar sârbă. Comunitățile etnice au adus prin specificul lor, o contribuție importantă la cultura orașului. Comunitatea sârbă, concentrată în localitățile Moldova Veche și Măcești, este ortodoxă, cu menținerea Calendarului Iulian. Rugile celor două localități, ocazionate de hramul bisericilor, reflectă prin obiceiurile, tradiția, cântecul, dansul și portul popular, un colorit specific sârbesc în cultura orașului Moldova Nouă. Comunitatea cehă este mică, de religie catolică, cu tradiții specifice. Comunitatea rromă se remarcă prin arta meșteșugului și dansuri specifice.

Moldova Nouă, cu un potențial turistic important în zona Clisurii Dunării, oferă pentru orice turist adevărate ocazii de destindere și recreere.

De pe teritoriul actual al orașului au provenit numeroase personalități de seamă. Emilijan Josimović (1823-1897), arhitect cu studii la Viena, a lucrat la construirea Canalului Bega, iar din 1845 s-a aflat la Belgrad ca profesor și rector al Liceului (în termenii de atunci: facultatea), membru al Academiei Sârbe de Științe și al mai multor asociații profesionale. Este autor de manuale de matematică, fizică și arhitectură pentru învățământul mediu și superior. A întocmit planul urbanistic de modernizare a Belgradului (1867); artera istorică principală, denumită după cel care comandase proiectul, cneazul Mihailo, are la loc vizibil o placă cu mențiunea arhitectului, originar din Moldova Veche. Vasa Radonić (1880-1938), inginer silvic, a lucrat la legarea terenurilor nisipoase din Deliblato prin împăduriri și a publicat o monografie a acestora. Nikola Gavrilović (1912-2006), tot din Moldova Veche, profesor universitar la Novi Sad, este autor a numeroaselor studii din domeniul istoriei învățământului din Banatul istoric și al relațiilor româno-sârbe; a publicat în limbile sârbă și română. De bună seamă, lista nu este completă, ba se mai și completează pe zi ce trece.

NOVA CRNJA

Csömöre Zoltán

1853 – Ungar Zernja, 1854 – Magyar Czernja, 1894 – Magyar Csernya, 1910 – Magyarcsernye, 1922 – Нова Црња, 1943 – Neu Zerne

Nova Crnja face parte din comunele cele mai mici ale Provinciei Autonome Voivodina (teritoriul: 273 km² și 12.705 locuitori). În afară de sediul administrativ propriu-zis, comunei Nova Crnja îi aparțin și următoarele localități: Vojvoda Stepa, Aleksandrovo, Srpska Crnja, Toba și Radojevo. În Nova Crnja trăiește o populație preponderent maghiară, pe când în celelalte localități ale comunei populația este mixtă: sârbă și maghiară.

Cu câteva secole mai înainte hotarul din jurul localității Nova Crnja era un teren inundabil, periclitat de apele Begheiului Turcesc, astfel că pe hărțile cele mai timpurii zona este reprezentată ca fiind foarte mlaștinoasă. Singurul loc sigur de refugiu în cazul inundațiilor se afla la est de așezarea actuală; este vorba de o terasă alungită de lues, care se întinde din direcția Rusko Selo spre Nova Crnja și în continuare spre Čestereg și Banatski Dvor.

Urme arheologice indică faptul că în preajma actualei Nova Crnja oamenii au locuit și în perioada preistorică. Urme interesante se ascund în terenurile nisipoase la nord de vatra actuală, chiar lângă drumul ce duce la Rusko Selo. Spre sfârșitul secolului trecut, în aceste gropi de scoatere a nisipului, au fost descoperite câteva urne celtice (secolul al IV-lea î.e.n.), precum și câteva morminte cu schelete sarmate (secolele II-IV e.n). La sfârșitul secolului XIX în pusta Bozitivo au fost descoperite urme din vremea marilor migrații ale popoarelor.

În decursul evului mediu pe locul actualei vetre Nova Crnja nu a existat nici o așezare, dar în preajmă existau câteva sate, chiar cu biserici (Čestereg, Udvarnok, Peterd etc).

În timpul marelui război vienez, la 26 august 1695, în mlaștinile din jurul actualei Nova Crnja, s-a derulat o bătălie mare între armata sultanului și cea austriacă, cu mari pierderi de ambele părți. După datele vremii, armata imperială a pierdut 2000 de infanteriși și 1146 cavaleriști, pe când armata sultanului – chiar 8000 de luptători.

Așezarea actuală este de dată relativ recentă. A luat ființă pe la sfârșitul secolului XVIII, pe vremea unor noi colonizări ai Banatului, când și numai în nordul regiunii au fost întemeiate câteva zeci de localități noi, cu populație preponderent germană, sau populație maghiară provenită din preajma orașului Szeged. Nova Crnja a luat ființă în anul 1798 ca parte a domeniului Jimbolia, aparținând familiei nobiliare Csekonics. Generalul József Csekonics a așezat primii coloniști în pusta Bozitivo, astfel că în perioada următoare așezarea era denumită alternativ: Bozitivo și Crnja Maghiară.

Așezați pe un teren jos, inundabil, locuitorii au dus decenii de-a rândul luptă grea cu apele revărsate ale Begheiului. În memoria localnicilor au rămas întipărite mai ales inundațiile din anii 1816 și 1871, care fuseseră urmate și de lipsă de recolte, implicit de sărăcie mare și de foamete. În anii respectivi de sărăcie, populația din localitate fusese ajutată de proprietarul feudal al locului, care a împărțit mâncare gătită și grâu. Probleme mari le-a pricinuit locuitorilor și lipsa apei sănătoase potabile, din care cauză holera a bătut în mai multe rânduri (în 1831, 1849 și 1866). Cea mai păguboasă a fost, fără doar și poate, epidemia din 1831, care a secerat în localitate 392 de vieți.

Pe timpul revoluției și a războiului civil din anii 1848-1849, populația din Nova Crnja a împărțit soarta întregii zone. Din fața ororilor războiului, în ianuarie 1849 locuitorii s-au refugiat undeva la nord de Mureș. În lunile ce au urmat așezarea a fost pustiită și prădată; a avut de suferit și arhiva parohiei catolice din localitate.

Cu toate aceste calamități, în decursul secolului XIX localitatea s-a tot mărit și s-a dezvoltat. În conscripția populației comitatului Torontal din anul 1836 Nova Crnja este înregistrată cu 1884 locuitori. La circa douăzeci de ani mai târziu (în anul 1857) în localitate au fost conscriși 2949 locuitori (2879 romano-catolici, 45 ortodocși, 8 calvini și 17 evrei). Potrivit cărții funduare provizorii a localităților comitatului Torontal din anul 1865, Nova Crnja dispunea de un hotar cu 12.249 jugăre de pământ, din care 6.464 jugăre arabil (restul era acoperit de păduri, livezi, mlaștini etc). Cu sprijinul consistent al familiei nobiliare Csekonics, dar și cu dăruirea inimoasă a localnicilor, treptat s-a modificat și aspectul satului. Astfel, în anul 1828 a fost ridicată prima casă de rugăciuni, în care se desfășurau și cursurile școlare. În primăvara anului 1844, după doi ani de construcție, a fost finalizat edificiul bisericii romano-catolice (închinată Sfintei Agata), care și astăzi este o pozoabă a centrului localității. Noua clădire a primăriei a fost finalizată în anul 1853, iar în 1875 a fost organizat în localitate primul târg. În primăvara anului 1898 a fost inaugurată calea ferată îngustă, prin care Nova Crnja avea legături mai bune cu localitățile din împrejurimi. S-a păstrat și vechea gară

pitorească. În secolul al XX-lea localitatea a fost înzestrată cu o clădire de teatru, o moară nouă, o piață, o nouă clădire școlară (Școala elementară „Petőfi Sándor”), cu clădirea primăriei și a poștei. Până în anii nouăzeci ai secolului trecut, economia întregii zone se desfășura în principal în jurul presei de ulei și Fabricii de Zahăr de aici. Pentru nevoile Fabricii de Zahăr din Nova Crnja a fost săpat și așa numitul Canal al Fabricii de Zahăr, lung de mai bine de 10 km, care și astăzi, din cauza apei curate, nepoluat, este locul preferat de întâlnire a pescarilor sportivi.

Însă, similar cu majoritatea localităților din Voivodina, în ultima vreme și Nova Crnja este bântuită de așa zisă ciuma albă. Deceniu după deceniu numărul locuitorilor se micșorează continuu. Dacă în 1911 fuseseră înregistrați 4.130 de locuitori în 455 de gospodării, populația s-a micșorat. la ultimul recensământ, din 2002, fiind de numai 1.896 locuitori. Neputând să-și găsească un serviciu, populația aptă de muncă se orientează spre alte centre economice mai dezvoltate (Zrenjanin, Subotica, etc), în căutarea unor condiții de viață mai bune.

NOVI BEČEJ

Barát András

*1332-37 – Beche, 1342 – castellanus de Beche, 1386 – castrum Beche,
1440 – oppidum Beche, 1853 – Türk. oder Neu-Betsche,
1881 – Törökbecse és Aracs, 1922 – Нови Бечеј и Врањево,
1947 – Волошиново, 1952 – Нови Бечеј*

Nu se știe exact când și cum și-a primit Novi Bečej denumirea, cine l-a înființat și când. Un lucru este sigur: Bečej cu cetatea sa ocupa un loc important în șirul localităților care au avut influență asupra politicii statale într-o serie de evenimente istorice, uneori și pe un teritoriu mai larg.

După ruinarea așezării care pe vremea romanilor se afla pe locul actualului Novi Bečej, despre localitate, asemănător altor localități din Banat, nu se mai știe nimic o bună bucată de vreme, dar deja pe vremea regelui maghiar Stefan I (997-1038) Bečej apare ca fiind locuit.

Pe timpul încreștinării maghiarilor, în părțile acestea s-au stabilit și două familii de origine franceză: Beche și Gregor. Ele au avut un rol important pe tărâmul religiei în această parte a Ungariei, iar localitățile unde se așezaseră erau desemnate prin numele lor. Denumirea Beče, afirmativ, este o consecință a numelui Beche greșit pronunțat. Potrivit acestei afirmații, primii proprietari și stăpâni ai localității Bečej, după care, probabil, a și fost denumită, fuseseră Beche și Gregor, iar ulterior urmașii lor. O asemenea părere o exprimă și istoricul Rudolf Schmidt: în studiul său *Orașul Bečej*, el menționează, de asemenea, că localitatea și-a primit denumirea după familia Beche-Gergely, care a trăit sub primul rege din dinastia Arpad. Deci, aceasta s-ar putea considera ca fiind și prima informație istorică cu privire la existența localității Bečej.

Drept anul primei mențiuni în istorie a localității Bečej sub această denumire poate fi preluat din cartea lui György Györfi: *Geografia istorică a Ungariei pe vremea dinastiei Arpad*, unde descrie așezarea Bečej, notând, printre altele: „O trecere importantă peste Tisa. În anul 1091 comandantul militar al cumanilor, Kapolcs, cu trupele de pradă, venind din direcția Tokaj, într-acest loc [adică în dreptul localității Bečej] a trecut Tisa, cu intenția ca pe la Dunărea de Jos să părăsească țara [Ungaria]”. Ce-i drept, într-acele loc

el adaugă o explicație, că ar fi vorba despre Becej din Bačka, ceea ce este o afirmație destul de precară. Primele date mai certe despre Becej provin dintr-o diplomă a regelui Bela al IV-lea, din anul 1238. Regele donează din nou satul Becej Conventului Cruciaților din Székesfehérvár. Prin aceasta se confirmă că Becej existase și înainte. Istoricul Jenő Szentkláray este categoric în afirmația sa că Becej s-a aflat dintotdeauna pe locul unde este și astăzi. Afirmația că s-ar fi aflat cândva pe o insulă, el o explică prin faptul că Tisa își modifica albia din cauza sedimentării de mâl și de nisip.

Până la mijlocul secolului XIII Becej, cu împrejurimi, a progresat simțitor, după Szentkláray chiar înfloritor. S-au dezvoltat: agricultura, manufactura, comerțul. Fructificându-și poziția geografică favorabilă, întreținea legături foarte animate de circulație și comerciale cu ținuturile sudice, mai ales cu Bizanțul. Cu timpul, această înflorire a fost periclitată, și Becej a trăit mari zbuciumări în anul 1241, când au apărut în părțile acestea tătarii în

frunte cu Batu-kan. În tabelele dijmelor papale Becej are deja o parohie. În anul 1386, regele de mai târziu, Sigismund, a donat provizoriu localitatea fiilor lui István Losonczy, László și István. La începutul secolului al XV-lea Becej se află în domeniul despotului sârb Stefan, de la care îl moștenește Đurađ Branković; în anul 1440 el îl dă în gaj lui László, fiul lui Mihály

Geszty. În același an regele Ladislau I îl deposează pe Geszty și donează Becej familiei Talóczy. După moartea regelui, Becej s-a aflat din nou în posesia lui Branković. În baza hotărârii Dietei statale din anul 1450, János Hunyadi (Iancu de Hunedoara) îl deposează pe Branković de domeniul Becej.

Cetatea și așezarea Becej au fost construite pe insulă și deja în anul 1440 au avut privilegii de târg, precum și dreptul de a percepe taxe vamale pentru mărfuri. În anul 1442 comitatul Torontal își ținea ședințele adunării la Becej. În anul 1451 cetatea este din nou în mâinile lui Đurađ Branković, care o cedează în 1458 lui Mihály Szilágyi; ulterior cetatea și orașul trec în proprietatea regelui Matia. În anii 1492-1493 familia Geréb pretindea că are dreptul asupra domeniului.

Pe vremea turcilor localitatea nu a rămas fără locuitori. În timpul unei campanii militare din anul 1695 principele Friedrich August a poposit în Turski Bečej. Date numeroase din perioada turcească a cetății Bečej le oferă Evliya Çelebi care în anii șaizeci ai secolului XVI a călătorit prin aceste ținuturi. Pe acea vreme, din 168 localități din Banat, doar 9 aveau statut de cetate, palancă, oraș; printre acestea se afla și Bečej. Conform descrierii lui Evliya Çelebi, Bečej era un domeniu fundational; în el se afla pe atunci un post militar compus din 40 de soldați, perceptori, inspector vamal și un serdar de ieniceri. Demolarea cetății Bečej s-a început în martie 1701 sub conducerea lui Johann Friedrich de Globica, comandant al Szedgedului.

Cu ocazia conscrierii camerale din anul 1717, Turski Bečej se afla printre localitățile din districtul Becicherec, având 20 de case. Împăratul Josif al II-lea, cu ocazia turneului prin Ungaria de Sud, a vizitat Turski Bečej în 10 și 11 mai 1768 și a înnoptat aici. A mai poposit în localitate în anul 1773, continuându-și apoi drumul spre Melenci și spre Becicherec. În anul 1782 familia Szissányi a obținut Turski Bečej printr-o donație. Ultimii trei lăstari ai familiei Szissányi au fost fete și ele s-au căsătorit: una cu colonelul Lipót Rohonczy, a doua cu contele Károly Leiningen, a treia cu Gyula Urbán. Astfel contele Károly Leiningen-Westerburg, general al armatei revoluționare din 1848, executat la Arad, devenise moșier în Turski Bečej.

În anul 1886 o treime din așezare a fost mistuită de incendiu, iar în 1893 prin localitate a bântuit holera.

Localitatea Vranjevo (variante Franjevo) a luat ființă după desființarea Graniței Militare de pe Tisa și Mureș, în anul 1751. A fost populată cu grănicerii sârbi. După înființarea Districtului Privilegiat Velika Kikinda, Vranjevo intră în cuprinsul acestuia.

În anul 1918 localitatea ce avea să devină Novi Bečej se compunea din două comune administrative separate: Vranjevo, cu populație predominant sârbă, și Turski Bečej, cu populație preponderent maghiară; cele două comune erau separate doar de un canal (șanț).

Din aceste localități a provenit un număr însemnat de personalități celebre. Vom menționa aici doar pe unele dintre acestea: Josif Marinković, compozitor; dr. Jenő Szentkláray, profesor, preot, istoric, membru corespondent al Academiei Ungare de Științe, membru de onoare al Academiei Sârbe de Științe; dr. Vladimir Glavaš, jurist, avocat, mecena (prieten al lui Svetozar Miletić, J. J. Zmaj, Đura Jakšić); Joca Savić, teatrolog; Dimitrije (Branković), arhimandrit al mănăstirii Krušedol și rector al Seminarului Teologic din Carlovăț; Nikanor (Ilićić), episcop al Bačkai; Lazar Pavlović, medic și deputat în Dieta Maghiară; Vladimir Bajinski, avocat, și alții.

Armata sârbă, comandată de căpitanul Miločić, aflată sub comandantul superior Dragutin Ristić, a intrat în Vranjevo la 21 noiembrie 1918 la orele 16, iar în Bečež în aceeași zi, o oră mai târziu.

Monumentele locale demne de a fi menționate și vizitate sunt: capela-mănăstire pe malul Tisei; clădirea Primăriei din Vranjevo; biserica cu hramul Sfântului Ioan Botezătorul din Vranjevo; ruinele vechii cetăți Bečež de pe malul Tisei.

NOVI KNEŽEVAC

Barát András

1200 – Kenesna, 1332-37 – Kanisa, 1853 – Türk. Kanischa und Josephova, 1910 – Törökkanizsa és Torontál-Józseffalva, 1922 – Nova Kanjiža i Obilićevo, 1935 – Novi Kneževac

Prima mențiune scrisă a localității Novi Kneževac, sub forma Knesa, Kenesa, Kenesna, respectiv Cneĵia, provine din vremea Regatului Maghiar; cuvântul din denumire are etimologie slavă și indică reședința unui cneaz, iar cu mult înainte desemna chiar pe un domnitor.

În secolele XIII și XIV Novi Kneževac (respectiv, după denumirea de atunci, Rev Kanjiža) se afla în posesia regilor maghiari, și în anul 1329 i s-a acordat statutul de târg, cu dreptul de organizare a târgurilor anuale. După cum reiese din tabelele plătitivilor zeciuicii papale, localitatea realiza cele mai mari venituri din încasarea taxei pentru comercializarea sării (care sosea în port) și din taxele pentru drumuri. Chiar la începutul secolului al XV-lea, în anul 1401, pe vremea regelui maghiar Sigismund de Luxemburg, localnicii își pierd drepturile de până atunci și intră în proprietatea familiei Csáky, care va păstra proprietatea asupra localității peste un secol, până în anul 1509, când o va ceda arhiepiscopului Toma Bakoes. Pe la mijlocul secolului al XV-lea Novi Kneževac avea trei străzi și 300 de locuitori.

Înrângerea Ungariei la Mohács în data de 29 august 1526 a deschis Imperiului Otoman calea pentru pătrundere în continuarea. Din anul 1551 până la semnarea Păcii de la Passarowitz între Turcia și Austria în 1718, Kanjiža (după denumirea de atunci a localității) se află sub oblăduirea turcilor. A aparținut eyaletului Timișoarei, nahiei Cenadului. Majoritatea populației a părăsit localitatea. Turcii au introdus un sistem de impozite mai blând decât cel ce fusese pe vremea autorității maghiare. Însesirile la impozit și primirea unor suprafețe importante de teren fertil au atras raiaua. În secolul al XVI-lea Kanjiža avea 60 de case. Locuitorii erau maghiari, cu puține gospodării sârbești. În părțile Kanjižei trăiau și turcii, dar în a doua jumătate a secolului XVI nu erau numeroși: majoritatea o alcătuiau spahii și funcționarii pentru supravegherea schelelor, a pescăriilor și a târgurilor, dar este probabil să fi fost și meseriași, respectiv negustori cu domiciliu stabil. Exista o geamic și un amam.

Pe timpul Imperiului Otoman Kanjiža este un centru economic puternic și important, care aduce statului venit mai mare decât Cenadul, reședința militară și administrativă de atunci a sangeacului. Numai în Kanjiža se produceau 277 tone de grâu și 115 tone de grânc mixte. În afară de acestea, se producea cânepa, varza, inul și alte culturi de legume, dintre care cei mai renumiți erau pepenii și lubenițele. Despre această Evli Celeby notează: "Recolta este atât de bogată, încât o căruță de bostan se vindea cu un beșlic sau cu $\frac{1}{8}$ groși". Se creșteau în număr considerabil animalele mici și mari: vaci, cai, oi etc. Fiecare gospodărie ținea câte zece stupi de albine. Mierca și ceara erau mărfuri deosebit de căutate în Europa și se vindeau la târgurile apicultorilor. Marfa de comerț se transporta pe Tisa cu vapoare cu portanța de 30 de tone.

În timpul marilor confruntări militare dintre Austria și Turcia pentru dominarea asupra Banatului la sfârșitul secolului XVII, localitatea are denumirea de Mala Kanjiža (Kanjiža Mică) și joacă un rol important în cadrul luptelor. În anul 1694 armata austriacă construiește pe malul Tisei un bastion de apărare, iar peste albia râului – un pod de pontoane. O parte din armată imperială, condusă de generalul Rabutin, trece peste podul respectiv spre a se alătura unităților lui Eugeniu de Savoya și a participa la marea bătălie de la Zenta. După repurtarea victoriei la Zenta, Eugeniu de Savoya acordă trupelor un răgaz pentru refacere în

localitatea Mala Kanjiža. Conform prevederilor Păcii de la Carlovăț din anul 1717, Mala Kanjiža, denumită Turska Kanjiža (Kanjiža Tircească), intră în componența Austriei.

Ca urmare a războaielor necontenite, Turska Kanjiža este din nou pustiită. Pentru a face din Banat grănar pentru Împărăție, Curtea Vieneză a întreprins diferite măsuri, care au fost relativ eficiente. Una dintre aceste măsuri fusese și colonizarea grânicerilor din confiniile militare desființate. Astfel, în anul 1753, pe un teren în vecinătatea localității Turska Kanjiža, au fost așezați grânicerii sârbi, care au format satul denumit, după fiul împărătesei Maria Terezia, Jozefdorf, iar sârbii îi ziceau Jozepovo. Pentru a accelera și mai mult dezvoltarea Banatului, Viena a decis să vândă bunurile

camerale. În cadrul licitației ce a avut loc la Viena în data de 1 august 1781 domeniul Turska Kanjiža, cu 15.304 jugăre de pământ a fost răscumpărat de negustorul din Novi Sad Marko Durković pentru suma de 90.000 florini. Prin cumpărarea domeniului a obținut și titlul de noblețe cu predicatul *de Servicki* și s-a bucurat de toate drepturile feudale, devenind stăpân peste Turska Kanjiža. În anul 1792 Marko Durković a început să construiască o casă cu etaj, având 22 camere, cu caracteristici de stil ale barocului târziu, fiind unul din cele mai frumoase castele ale vremii din Voivodina. Pe lângă alte fapte de caritate, el a rămas vestit ca fondator al primei, pe-atunci celei mai mari fundații de burse sârbe, destinate copiilor sârbi, “Stipendarius Servickianus”, instituite la 28 aprilie 1794.

După moartea lui George Servicki terenurile au fost împărțite. Castelul a fost moștenit de Emil Schulpe, fiul Katarinei Schulpe născute Milanković-Pacanski, nepoatei lui George Servicki, pe care o agreea. Katarina se măritase de tânără la Novi Sad cu căpitanul de grăniceri Wilhelm Schulpe, și în urma morții prea timpurii a soțului a rămas văduvă tânără cu trei fete și un băiat. După o vreme, ea a acceptat afecțiunea unchiului său George Servicki și s-a mutat în palatul lui din Turska Kanjiža. Fiul ei, Emil Schulpe, s-a însurat ulterior cu baroneasa Matilda Nyáry. Și ei au fost donatori caritabili; tocmai pentru faptele de caritate împăratul Franz Jozef I le-a acordat titlul nobiliar *Schulpe de Török Kanizsa*. Aveau o gospodărie exemplară pe o suprafață de 2.000 de jugăre cadastrale, unde produceau grâne, fructe și legume. Au deținut o pescărie populată cu crap, care se întindea pe 16 jugăre cadastrale. Fiul lor, George-György Schulpe (1867-1936), a fost, fără îndoială, cel mai mare umanist și titan provenit din mediul locului. Este importantă contribuția sa la gândirea și știința sociologică europeană. Mai întâi singur, cu mijloacele proprii, a construit 120 de locuințe muncitorești în Bratislava, apoi a atras și alți industriași, de au edificat un cartier muncitoresc întreg, cu spital, bibliotecă, creșă, muzeu. A dus luptă contra bolii săracilor pe-atunci nevindecabile, tuberculoză, și a ținut circa 600 de prelegeri pe această temă. Era consilier al împăratului Francisc Josif I, cavaler al Ordinului Sfântul Ioan, doctor honoris causa și membru al numeroaselor academii de știință europene, laureat al multor distincții din toată lumea.

Una din fiicele Katarinei s-a măritat cu Fedor Fajlić, nobil din Saxonia, care în urma dispoziției militare a ajuns la Turska Kanjiža. În anul 1847 Fajlić a fost primit în rândurile înaltei nobilimi ale Regatului Bavariei, obținând titlul de baron. În anul 1855 el cu nevasta sa construiesc castelul de pe malul Tisei (azi Hotelul “Parc”). După câțiva ani petrecuți la Turska Kanjiža au plecat în altă parte. Castelul l-au cedat familiei Talijan, iar pământurile le-au fost lucrate de latifundiarilor din Čoka.

Fiica cea mare a Katarinei, Wilhelmina, s-a căsătorit cu Andor Talijan, colonel în armata austriacă. Conform tradiției, familia Talijan provine din localitatea Malese, din nordul Italiei. Doi frați de acolo, care afirmă că au origine nobilă și-și adăugau la nume predicatul *de Malesa*, au venit la sfârșitul secolului al XVI-lea în slujba lui Matei al II-lea, fiind buni constructori. Castelul de pe malul Tisei (fosta Tesătorie de Covoare) l-au construit în anul 1855. În hotarul domeniului au edificat un sălaș mare, denumit Maie-rele Talijan. Au avut mai mulți copii, dar pentru istoria localității Turska Kanjiža cei mai importanți au fost Béla și Emil Talijan. Béla a devenit ministru al agriculturii în Guvernul Ungariei și pentru meritele sale a obținut titlul de baron la 13 decembrie 1911; Emil a fost pretor. Soția lui Béla era Marija Bajić de Vărădia, strănepoata cneazului Miloš Obrenović. Frații Talijan au făcut deosebit de mult pentru localitatea lor: au montat un pod de pontoane în anul 1885, au edificat spitalul în 1895, gara de cale ferată și clădirea Primăriei din Obilićevo în 1896, clădirea Judecătoriei Cercuare (actuala clădire a Primăriei) în anul 1903. Pe vremea lor a fost înființată Casa Centrală de Economii, Societatea de gospodărire a apelor, a fost amenajată cheiul, a fost pavată strada principală, a fost introdusă iluminarea acetilenică, începută electricizarea etc. Pentru parcul existent și pentru aleile stradale plantate cu arbori localitatea trebuie să fie recunoscătoare lui Emil Talijan, vestit vânător și călător, deoarece din călătoriile sale el aducea diferite plante rare și exotice și a început primul crearea spațiilor verzi în Turska Kanjiža.

Conform recensământului din anul 2002 localitatea are 7.581 locuitori. Dintre locațiile importante ale localității sunt de menționat: Castelul Servicki-Schulpe în parcul orașului, Presa de ulei, biserica cu hramul Sfinților Arhangheli.

Novi Kneževac este acum centru comunal la nordul Banatului și centru administrativ pentru localitățile: Đala, Srpski Krstur, Banatsko Aranđelovo, Majdan-Rabe și Podlokanj.

ORAVIȚA

Sever Bălășoiu – Bodó Barna

*1697 – Oravicza , 1717 – Montanorawitz, 1723 Berggemeinde Orawitz,
1779 – Cameral Oravicza, 1834 – Bergstadt Orawitz,
1861 – Deutsch-Orawitz, Rumänisch-Orawitz 1880 – Oravicabánya,
1919 – Oravița Montană, Oravița Română, 1926 – Oravița*

Orașul Oravița se află în partea de sud-vest a județului Caraș-Severin în zona Dealurilor Oraviței, pe râul omonim, la o altitudine de 260-310 m, la circa 52 km de Reșița, reședința județului, la 48 km de portul de pe Dunăre Moldova Nouă și la 122 km de Timișoara. Administrativ îi aparțin șase sate – Agadici, Brădișoru de Jos, Broșteni, Ciclova Montană, Marila, Răchitova – și are o populație de 15.564 locuitori.

Există opinii, că numele localității ar avea origine maghiară, totuși, este mai probabilă interpretarea conform căreia denumirea de Oravița se trage din cuvântul slav *orehovica*, însemnând dumbrava de nuci.

Oravița s-a format prin unirea (în 1926) localităților Oravița Montană și Oravița Română, unire ce a mai avut loc cu cca. 140 ani înainte (1785), atunci nu pentru mult timp. Cele două localități sunt menționate ca existente în districtul Palanca, în conscripția din 1700. Totuși, unele date indică atestarea documentară din 1697, când în noaptea de 6-7 martie ofițerul, călătorul și omul de știință Luigi Ferdinando, conte de Marsigli, trimis al împăratului austriac, este găzduit la Oravița în casa parohului romano-catolic. Localitatea cunoaște o dezvoltare susținută datorată în mare parte resurselor sale bogate de minereuri și exploatărilor de cărbune din zonă.

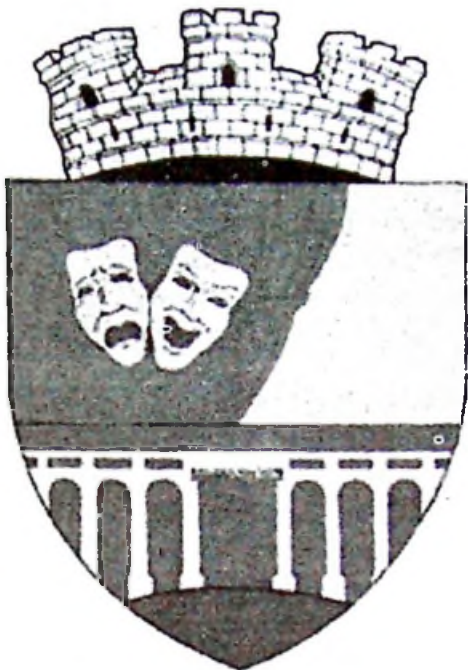
Oravița Română, localitatea mai mică – cu parohie ortodoxă din 1743, biserică din 1755 – dobândește importanță cu apariția căii ferate: în 1847 aici se construiește gara, prima de pe teritoriul actual al României. În 1854 devine oppidum (târg), după 1867 este reședință de plasă. Până în 1872 aparține Confiniului militar, între 1872-1919 comitatului Caraș-Severin, tot ca reședință de plasă. La sfârșitul secolului XIX găsim aici cea mai mare librărie românească a Banatului.

Oravița Germană/Montană era/este o localitate industrială, într-o vale, cu o arteră de trei km și jumătate, la marginea pădurii. Parohia romano-

catolică este menționată în 1703. Dar este părăsită, după 1717 are loc reînființarea localității.

În anul 1870 localitatea Oravița Montană/Germană are 923 de case și o populație de 4.000 locuitori, iar Oravița Camerală/Română 532 de case și o populație de 2.300 de locuitori, împreună un total 1455 de case cu 6.300 locuitori.

În arealul localității Oravița s-au găsit urme privind exploatarea cuprului și aurului încă din timpul stăpânirii romane. Când Banatul a ajuns sub ocupație turcească, în secolul al XVI-lea, otomanii au exploatat metale la Oraviței.

În urma păcii de la Passarowitz din 2 iulie 1718, Banatul trece sub stăpânire habsburgică, se vor coloniza la Oravița, din diferite provincii ale Austriei, specialiști în minerit și prelucrarea metalelor. În 1718 sunt aduși 36 mineri din comitatul Zólyom (azi Slovacia centrală) și din Pfalz. În următorii zece ani ajung aici 694 mineri și muncitori din Tirol. Curtea, conform unui decret emis în 1720, asigură cheltuielile necesare construirii de locuințe pentru noi veniți. În 1723 este adusă aici, de la Timișoara, Direcțiunea Minieră Bănățeană. În 1729 este înființată prima școală de minerit, care din 1789 va funcționa la Reșița. În cursul secolului XVIII au sosit aici români din Oltenia în număr mare, s-au stabilit în cartierul Forviz (de la *Fuhrwesen* –

adică transport), ei fiind numiți de băștinași drept *bufeni*, și se ocupau preponderent de exploatarea lemnului și producerea manganului. Au fost aduși și țigani, cu scopul de a spăla minereurile aurifere.

În 1737 orăvițenii participă la răscoala împotriva habsburgilor. La începerea războiului austro-turc, în 1738, când armata turcă se apropia de Oravița, majoritatea localnicilor se refugiază la Timișoara, Arad și Periam. În perioada tulbură 1738-1740 localitatea este prădată, incendiată, biserica distrusă, preotul și câțiva enoriași măcelăriți. Cu trecerea pericolului, majoritatea celor plecați au revenit. În 1787 turcii atacă din nou, distrug stabilimente industriale și la Oravița. În 1831 a izbucnit, din nou, o epidemie de

holeră. Totuși, localitatea își revine de fiecare dată, Oravița, în perioada următoare devine localitatea cu dezvoltarea cea mai dinamică din zona montană a Banatului, primind rangul de comună, mai apoi oraș minier (1834).

Câteva date privind dezvoltarea localității. 1721 – construirea cuptorului de topire a fierului, uzină ce a devenit spre sfârșitul secolului al XIX-lea fabrica de ciocane; 1730 – ia ființă Oficiul Suprem al Minerilor; 1777 – lucrează deja patru furnale; 1783 – dreptul de a avea târguri săptămânale și trei târguri anuale; 1788 – mineritul scade pentru un timp; 1809 – prima expoziție industrială și comercială; 1833 – se găsește aur în apropiere; 1845 – se deschide mina de aur, ce funcționează timp de patru ani; 1847 – pe traseul Oravița–Iasenova–Baziaș circulă un fel de tren tractat de cai, asemenea tramvaiului cu cai, până la darea în folosință a liniei ferate; 1847 – începe construcția căii ferate Oravița–Baziaș, terminată în 1854 (lungă de 62,5 km, ce asigură zonei Banatului Montan legătura – transportul cărbunelui – la Dunăre, adică joncțiunea cu transportul fluvial); 1855 – se dă în funcțiune marea monetărie; 1856 – transport pasageri pe cale ferată; 1855 – uzinele Oravița trec în proprietatea StEG (Österreichisch-ungarische Staatseisenbahn-Gesellschaft, adică Societatea de Cale Ferată Austro-ungară), care-și va stabili centrul la Reșița; 1857 – laboratoarele chimice ale StEG sunt înființate la Oravița, strămutate la Reșița în 1880; 1860 – fabrică de ciment; 1860 aproximativ – fabrică de ulei lampant; 1863 – se dă în exploatare linia ferată Oravița – Anina, o realizare tehnică de excepție pentru perioada respectivă din cauza tunelurilor și viaductelor necesare; 1875 – Oravița – Anina: linia de cale ferată montană; 1878 – se dă în folosință stațiunea climaterică Marila, va deveni cea mai elegantă din regiune; 1896 – moară cu abur.

Revoluția din 1848-1849 n-a avut efecte negative privind mineritul; dimpotrivă, localitatea a crescut în importanță din cauza necesarului de arme, din care cauză guvernatorul Kossuth îl numește în fruntea uzinelor pe Szlávy József, cel care va fi prim-ministrul Ungariei între 1872-1874, viitor academician și președintele Camerei Superioare a Dietei Naționale. Legat de capitolul politică, merită menționați principalii deputați aleși și trimiși în Dieta de la Budapesta: 1865 – Ioan Faur, 1892-1896 – prozatorul de renume mondial Jókai Mór, 1896-1906 – inginerul miner local Adalbert Graenzenstein, 1906-1910 – Coriolan Brediceanu, mare om politic român, descendent din familie de boieri alungați din Oltenia și stabilită în Banat.

Viața bancară prezintă o caracteristică interesantă: este organizată pe grupuri etnice. În 1866 se deschide *Oravitzaer Sparkasse*, în 1894 *Banca Oravițana*, care a fost precedată de *Asociația românească de consum* (1887), iar din 1888 funcționa *Oraviczai Népbank*. În 1900 apare banca care

nu mai are determinare etnică: *Kereskedelmi és Iparbank* – adică *Banca Comercială și Industrială*.

Oravița este un important centru școlar. Învățământul de aici este legat de specificul localității – după cum am menționat deschiderea primei școli de minerit aici. În 1733 ia ființă școala primară catolică, în 1777 prima școală primară românească. În 1793 pe lângă școala primară s-a înființat și un subgimnaziu latin, cu 4 clase, care va funcționa până la 1854. În 1871 s-a înființat o școală civilă cu 4 clase, cu limba de predare maghiară, care se va menține până în anul 1913, când s-au deschis cursurile unui liceu. Acesta, în anul 1919, va fi preluat de statul român și poartă numele generalului Drăgălina. La școala înființată în 1793 au învățat, în primii ani, unii dintre intelectualii Banatului, precum Damaschin Bojincă, Nicolae Tincu Velia, Simeon Manguica.

În Oravița Germană, biserica romano-catolică a fost ridicată între 1718-1722, cea greco-catolică este construită în stil baroc, în 1781, biserica ortodoxă de aici fiind sfințită în 1784. Prima biserică ortodoxă, cea din Oravița Română datează din 1755, cu picturi din 1867. În localitatea componentă Ciclova Montană se află mănăstirea „Călugăra” cu biserica zidită în anii 1860-1861.

Cultura este un capitol aparte când este vorba de Oravița – oraș cu priorități însemnate. Orașul se mândrește cu prima clădire de teatru de pe teritoriul actual al României. Se știe, că din 1792, în sala de bal a palatului Rhédey din Cluj a început să funcționeze prima sală permanentă de teatru din Transilvania, cu trupa lui Kótsi Patkó János. În această clădire, teatrul de expresie maghiară din Cluj va funcționa până la terminarea, în 1906, a clădirii teatrului nou, actualul Teatru Național. Clădirea în care a funcționat teatrul clujean perioadă de peste un secol, inițial nu a fost de teatru – ci sală de bal. Precum și la Timișoara primele spectacole de teatru au avut loc în clădirea magistraturii sârbești care, după unificarea celor două primării din oraș, va fi exclusiv sală de spectacole. După transformarea clădirii, realizată în 1795, există aici un teatru cu 155 locuri la stal, și cam tot atâtea în loji și pe cele două balcoane. Ceva mai mic, dar de dimensiuni apropiate este și teatrul din Oravița construit în stil baroc, după modelul Burgtheater din Viena, de către arhitectul local Ion/Johann Niuny, din inițiativa directorului Direcțiunii Miniere, Procop Lothka de Smislov, socrul arhitectului. Acest teatru este prima clădire de teatru din Europa Centrală iluminată cu ajutorul lămpilor cu acetilenă. Teatrul a fost inaugurat în prezența împăratului Francisc I și a împărătesei Augusta Carolina, cu un spectacol intitulat *Die Beschämte Eifersucht* (Gelozia umilită) de Franul von Weisenturm. După realizarea etajului clădirii, unde sunt amenajate sălile cazinoului din localitate, în 1838,

are loc a doua inaugurare, în prezența ministrului culturii de la Budapesta, Ágoston Trefort, cu trei spectacole în trei limbi: *Die Frau Kaffeessiederin* (Cafegioaica), *Mama lui Ștefan cel Mare* și *A regény vége* (Sfârșitul romanului). Pe scena teatrului s-au perindat trupe din Austria, Germania, Ungaria, de la Teatrul Național București, respectiv personalități de seamă precum Mihai Eminescu, George Enescu, violonistul ceh de renume mondial Jan Kubelik, tenorul excepțional Traian Grozăvescu, marele actor Matei Millo cu trupa lui Nottara.

Oravița este un oraș cu vechi tradiții culturale, unde spectacolele de teatru alături de cele corale se întâlneau frecvent. În 1838, la etajul teatrului, s-a constituit Asociația Casino de teatru și citire, care avea secții în cele trei limbi locale mai importante. Cazinoul maghiar datează din 1863. În 1846 s-a inițiat reuniunea maghiară de citire. În 1872 a luat ființă „Reuniunea română de cântări”, care la 7 ianuarie 1889 a prezentat pe scena teatrului opereta *Crai Nou* a lui Ciprian Porumbescu (prima dată în teatru propriu-zis), pe libretul lui Vasile Alecsandri. Tot aici s-a jucat la 12 aprilie 1888 prima operetă bănățeană, *Nașa Trina*. În anul 1873 ia ființă Cazinoul român, din care au făcut parte și cunoscuții cărturari orăvițeni: Atanasie Marian Marienescu, Simeon Manguica și Elie Trăilă. La 29 octombrie 1898 din inițiativa unor intelectuali români din Oravița, având în frunte pe Elie Trăilă, Baltazar Munteanu și Petru Corneanu în prezența a zeci de reprezentanți ai românilor din Valea Carașului și din Clisura Dunării, s-a constituit despărțământul Astra din Oravița.

În domeniul cultural-social mai putem aminti existența companiei de pompieri voluntari (1870), a grădinii de tir (1872), a clubului turistic (1890). Biblioteca din Oravița a luat ființă în 1877. Clădirea bibliotecii (ce poartă numele lui Simeon Manguica) a fost, pe rând, în posesia mai multor familii cu renume (prima fiind Maderspach, 1802, urmată de Grosz, 1849).

Presa din Oravița este marcată prin publicații care asigură o continuitate, începând cu anul 1868. Și înaintea acestei date a existat un săptămânal local – „Wochenzeitung” – apărut între 1818-1820, după care a urmat o oarecare pauză. Săptămânalul „Der Berggeist” a apărut în 1868-1869, cca. șase luni. Oricum, în privința longevității (1872-1940) săptămânalul „Orawitzaer Wochenblatt” (Săptămânalul orăvițan) nu prea are concurență, poate una sau două publicații au fost mai longevive în tot Banatul. Ziarul „Progresul” a apărut între 1907-1918 și 1919-1924, existând și alte publicații românești: „Educatorul” (1909-1914), „Foaia Oraviței” (1914-1915). În limba maghiară au apărut: supliment maghiar al „Orawitzaer Wochenblatt” din 1882, apoi „Oravica és Vidéke” (1896-1918).

Prima farmacie se deschide în localitate în 1796. Anumite surse indică numele lui Lederer, ca farmacistul care a început activitatea, alte surse vorbesc de farmacia Knoblauch – cu aceeași dată de înființare. Azi funcționează în Oravița Muzeul de Istoria Farmaciei Montanistice, ce deține mobilier și instrumentar farmaceutic de la sfârșitul secolului al XVII-lea și până în anii 1950.

Oravița a dat o serie de personalități ale vieții culturale, științifice și politice. Astfel a fost folcloristul Simeon Manguica (1831-1890), membru de onoare al Academiei Române, cu lucrări de etnografie, filologie, mitologie și istorie, care a desfășurat și o intensă activitate publicistică. Damian Izvercianu, colaborator la revista “Familia” din Oradea a lui Iosif Vulcan și “Tribuna” din Arad, editor a două publicații locale: “Junimea” și “Progresul”.

Vom evoca, în continuare, alte personalități importante, ce s-au născut ori au activat aici.

Maderspach Károly (1791-1849) – inginer, inventatorul unui anumit tip de pod suspendat.

Damaschin Bojincă (1801-1869) – ministru și om de știință, organizatorul Arhivelor Naționale din România.

Balás Árpád (1840-1905) – inginer agricol, profesor universitar, scriitor.

Humborg Adolf (1847- ?) – pictor, cu studii la München și Viena, a lucrat la München.

Szentkirályi Ákos (1851-1933) – medic veterinar, profesor universitar.

Dvorák Hubert (1861-1927) – inginer, director al uzinelor mecanice din Budapesta, distins cu Grand Prix la expoziția mondială de la Paris, din 1900, pentru proiectul locomotivei „Atlantic”.

Kerpely Kálmán (1864-1940) – inginer fitotehnist, profesor universitar, membru al Academiei Ungare de Științe.

Aurelie Iana (1867-1948) – preot, folclorist.

Csefkó Gyula (1878-1954) – lingvist, profesor universitar la Szeged; profesor o perioadă la Oravița.

Sulyomi-Schulmann Adolf (1883-1942) – pedagog specializat în defectologie, directorul institutului de surdo-muți din Budapesta, profesor universitar.

Fitz József (1888-1964) – istoric al literaturii, director general al Bibliotecii Naționale Széchényi din Budapesta.

Gheorghe Azap (1939-) – poet.

La 1 noiembrie 1918 la Oravița, sub președinția avocatului dr. Petru Corneanu s-a constituit Consiliul Național Român din localitate, iar la 4 noiembrie același an în prezența unei mari mulțimi, personalitățile Oraviței au proclamat “unirea cu Țara”.

OȚELU ROȘU

Dan Bobârsce

Sec. XIV. – Bisthere, 1458 – Alsoachowa, 1580 – Cseres Bistra, 1699 - Ohaba Bistra, 1795 – Ferdinand, 1807 – Ferdinandsberg, 1848 – Bemhegy, 1867 – Nándorhegy, 1918 – Ferdinandsberg, 1924 – Ferdinand, 1948 – Oțelu Roșu

Oțelu Roșu este un oraș în partea de nord-est a județului Caraș-Severin, amplasat pe o terasă aluvională, la 268 m altitudine, de-a lungul faliei tectonice, prin care râul Bistra, după confluența cu Bistra Mărului, se îndreaptă spre Timiș. Oțelu Roșu situat pe DN68 Hațeg–Caransebeș, la 50 și respectiv 20 km depărtare de aceste orașe, și are în subordine administrativă localitățile Cireșa și Mal. În 2002 avea o populație de 11.749 locuitori și se întinde pe o suprafață de 6.381 ha.

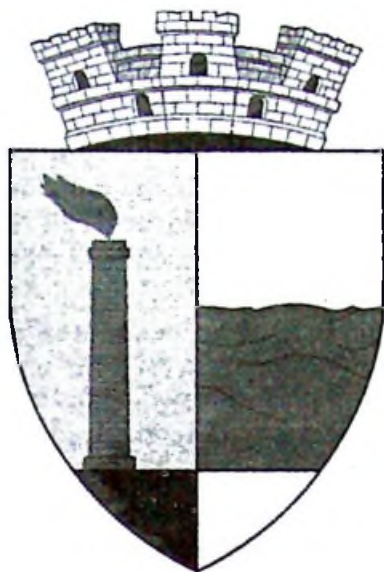
Valea milenară a Bistrei care se infiltrează ca un golf între Munții Poiana Rusca și Masivul Țarcu Petreanu, ascunde de-a lungul ei pitorești așezări omenești. Condițiile naturale prielnice duc la concluzia că pe aceste meleaguri viața umană a existat din cele mai vechi timpuri. Astfel, la marginea localității au fost descoperite obiecte de silex ce datează din paleoliticul superior. În neolitic, grupuri de oameni s-au așezat pe terasele Timișului și Bistrei, iar în epoca bronzului și fierului, continuitatea existenței umane a fost marcată de descoperirea unor vestigii specifice acestei epoci.

Cercetătorul Mircea Rusu menționează că, în secolele VI-XI, printre localitățile bănățene unde se extrăgea aur figurau și localități de pe Valea Bistrei, printre care și Ohaba Bistra. Localitatea Ohaba Bistra, pe vatra căreia s-a format actualul oraș Oțelu Roșu, apare menționat în documente în secolul al XIV-lea, sub denumirea de Bisthere sau Bistra. Într-un document din 21 decembrie 1458, scris la Arad, Nicolae de Bizere și Iacob de Racovița încheie o înțelegere cu privire la unele moșii din comitatul Timiș, printre care figurează și moșiile Alsoachowa (așezare dispărută în apropiere de Glimboca) și Zobadfalw, localitate identificată de C. Suciuc ca fiind Ohaba Bistra. Pe la 1430, regele Sigismund donează localitatea fiilor lui Petre Stoian, Laszlo Iuga și Novak Negotha, actualul oraș purtând denumirea de Negotești, probabil după numele proprietarului Novak Negotha. De altfel, pe la 1449, un Negotha de Negotești apare ca prim-pretor de Caransebeș. De

menționat că actualul cartier Mal este consemnat în scrieri din 1561, ca proprietate a familiei nobiliare Bizerea, iar un alt cartier al orașului, Cireșa, este menționat în cronică din 1580, sub denumirea Cseres Bistra.

În anul 1658 această parte a Banatului a fost cedată turcilor de către principele Transilvaniei Ákos Barcsay, până la pacea de la Passarowitz din 1718, când Banatul trece sub stăpânirea austriacă. În conscripția localităților din Banat, pe la 1699-1700, găsim localitatea sub numele de Ohaba Bistra ("ohaba" înseamnă "loc", "așezare").

În 1751 administrația militară este înlocuită cu una civilă, excepție făcând regiunile de graniță. Începând din anul 1762 iau ființă regimentele grănicerești, la Caransebeș constituindu-se Regimentul de grăniceri Valaho-Iliric nr. 13. În cadrul acestui regiment la Ohaba Bistra s-a înființat Compania 12. În vizita pe care o face în Banat, în anul 1773, împăratul Iosif al II-lea trece și pe la compania militară din Ohaba Bistra, pe care o remarcă pentru disciplină.

La sfârșitul secolului XVIII, în viața economică a Banatului se produc schimbări profunde, Curtea de la Viena intensifică explorările și exploatarea minere din zona Munților Poiana Rusca. În aceste condiții trei frați, Anton, Franz și Ferdinand Hofmann (de origine austriacă), în 1796 încep construcția unei topitorii a fierului. Deodată cu ei, au venit mai multe familii de origine germanică în zonă. Cu toate că s-au făcut cercetări în acest sens, nu se știe cu exactitate, de unde provin aceste familii, dar un cercetător al zonei Valea Bistrei, dr. Johann Wolf susține că familiile de origine germanică au venit din zona Boemia (Cehia), Stiria, Carintia, Austria Superioară (Austria) și Zips (azi Slovacia centrală).

În 1795-1796, Martinschitz instalează o forjă acționată hidraulic, pe vatra localității Ohaba Bistra, la poalele dealului Ferdinand, începând prelucrarea fierului în zonă. În aceeași perioadă familia Madersbach (se presupune: Johann, descendenții se vor numi Maderspach) construiește o forjă la Rusca Montană. Această investiție necesită forță de muncă specializată, sunt aduși coloniști și de la Bocșa și Reșița. Primii coloniști, majoritari germani, s-au stabilit în apropierea instalației metalurgice, așezarea constituind nucleul viitoarei localități Ferdinandsberg, apărută în anul 1807. Denumirea

derivă, probabil, de la dealul cu același nume și nu de la proprietarul coloniei: începând cu 1823 Ferdinand Hoffmann. În anul 1805, Oțelul Roșu nu avea nici vatră, aceasta a fost cumpărată de la satul vecin, Mal, parte din izlazul lor cedându-se pentru 200 de florini.

În aceste împrejurări, în anul 1807 ia naștere localitatea Ferdinandsberg. În timpul revoluției de la 1848, guvernatorul maghiar Fülöp Lipót schimbă denumirea localității Ferdinandsberg în Bemhegy (dealul lui Bem), denumire ce dăinuie până în 1849.

După anul 1867, când apare dualismul austro-ungar, așezarea primește numele de Nándorhegy (traducerea fidelă, în limba maghiară, a numelui Ferdinandsberg), administrând localitățile din jur, până la Valea Bistrei, mai puțin localitatea Glimboca. La sfârșitul secolului al XIX-lea, pe lângă germani, la Ferdinandsberg trăiau și slovaci, unguri și italieni (proveniți din nordul Italiei, zonele Tolmezzo și Ponteba). În anul 1880 populația din Nándorhegy era de 1.195 suflete, dintre care 442 germani, 400 slovaci, 224 români, 18 maghiari. În celelalte localități din jur trăiau: 770 persoane în Ohaba Bistra, 397 în Cireșa și 444 în Mal.

Ulterior, după Marea Unire de la 1918 se renunță la denumirea de Nándorhegy, revenind la vechea denumire de Ferdinandsberg. Din anul 1924, localității i se schimbă numele din Ferdinandsberg în Ferdinand.

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, în anul 1943 se trece la unirea localității Ferdinand cu localitatea Ohaba Bistra, formându-se localitatea Ferdinand-Bistra. După anul 1945, cele două localități revin la forma și denumirile inițiale, satul Mal lipindu-se de localitatea Ferdinand. Instaurarea regimului comunist a condus la schimbarea denumirii localității în Oțelul Roșu, la 8 iunie 1948. În anul 1960, Oțelul Roșu este declarat oraș.

Revenind la cursul evenimentelor economice, în anul 1809, locotenentul român Pătrașcu, drept recunoștință pentru serviciile aduse statului, primește împreună cu cetățeanul Anton Schmidt, concesiunea de a exploata minereul de fier din Vărciorova și Dealurile Mari, Glăvanul și Ascuțita. Concesiunile se dovedesc foarte bogate în minereuri de fier și cupru, fapt care atrage pe negustorul Hanovitz care se oferă să cumpere perimetrele cu minereuri. Exploatarea începe în anul 1814, dată la care se clădesc și o serie de case și depozite. În anul 1820 Hanovitz se întovărășește cu industriașul Martinius, originar din localitatea vecină, Valea Bistrei, apoi este constrâns să-și vândă partea proprie unui venetic cu numele Pallman. Aceștia doi reușesc să pornească o fabrică de prelucrare a minereului de fier, o uzină rudimentară. Exploatarea nemiloasă și neplanificată a dus la stingerea minelor din această zonă; în 1823 își vând proprietățile Societății Unite Bistra-Ruș-

chița, care primește dreptul de exploatare a pădurilor de pe versantul sudic al Munților Poiana Ruscă și de pe versantul nordic al Munților Țarcu.

În 1829 se mai instalează un ciocan acționat cu abur, un atelier mecanic și un tren de laminare. În jurul anului 1842, intră ca acționar industrial Ferdinand Hoffman împreună cu Karl/Károly Maderspach, din localitatea Rusca Montană, ultimul, fiind un recunoscut specialist în prelucrarea fierului, cu soluții inventive, face ordine în fabrică întemeind cel dintâi laminor pentru fier.

Această perioadă corespunde începuturilor de concentrare a capitalului în mari societăți și trusturi. Așa se explica faptul că în 1857, atelierele din Ferdinand, împreună cu furnalul Stefensberg, ciocanele din Rusca Montană, furnalul și turnătoria din Ruschița, sunt toate cumpărate de către „Erste Banater-Siebenbürger Bergwerks Gesellschaft” (Prima Societate Bănățeană-Ardeleană de Mine și Metalurgie) cu centrala la Viena. Societatea face dezvoltări serioase, introduce tehnologii noi, se extinde producția de laminate. Cererea sporită de șine de cale ferată, platine și profile a determinat preocuparea pentru modernizare și pentru extindere. Au loc și schimbări privind proprietarul.

Prima linie ferată, importantă din cauza transportului, este cea dintre Caransebeș-Ferdinand-Subcetate, construită în anii 1906-07. Cu toată dezvoltarea în plan tehnologic, populația localității rămâne relativ mică, dar orașul va crește împreună cu creșterea importanței industriei grele, în perioadele ce au urmat. Odată cu declararea centrului muncitoresc Oțelu Roșu ca oraș, populația acestuia crește substanțial. Astfel, în 1960 orașul avea 8.500 locuitori, în 1970 avea 10.200 locuitori, ajungând în anul 1990 la 13.500 locuitori.

Paralel cu dezvoltarea economică a avut loc și una edilitar-socială. Evanghelicii își ridică propria biserică între anii 1858-1863, eveniment confirmat de o placă inscripționată, păstrată în podul bisericii. Parohia romano-catolică a avut o biserică proprie, zidită în anul 1880. Această biserică catolică a servit ca lăcaș de cult până în anul 1939, când a fost ridicată actuala biserică. Până la înălțarea bisericii ortodoxe din Ferdinand, slujbele religioase s-au săvârșit de către preoții din Ohaba Bistra și Cireșa. Între anii 1930-1935, terenul cuprins între clădirea Vila și vechea biserică catolică este cedat pentru clădirea bisericii ortodoxe. În anul 1933 se hotărăște construirea unei biserici, ea fiind sfințită la data de 4 decembrie 1938 de episcopul Caransebeșului, dr. Vasile Lăzărescu.

Din datele de care dispunem știm, că prima farmacie s-a deschis în 1893.

Ca oameni de seamă de prin partea locului, în afară de K. Maderspach deja menționat, vom evoca un poet și un profesor. Peter Barth (1898-1968) a fost farmacistul orașului timp de decenii, și un însemnat poet în grai șvăbesc, prezență vie în memoria localnicilor. Rónai Jenő (1916-1986), născut aici, preot catolic, profesor de liceu la Debrecen, în perioada dură a comunismului, în 1948, în urma unui denunț fals, a fost judecat și închis pe nedrept, pierzându-și dreptul de a fi preot sau profesor. Este o victimă a comunismului.

În această parte a Banatului montan există locuri încărcate de istorie și oameni pe care dacă ajungi să le cunoști, cu siguranță îți dorești, să le revezi mereu. Un asemenea loc este și orașul Oțelu Roșu, centrul Văii Bistrei.

RECAȘ

Bodó Barna

1319 – Rycas, sec. 14 – Rygachteluke, 1436 – Rekas, 1723 – Rekaš, 1784 – Rekasch, 1799 – Rékas, 1899 – Temesrékás, 1920 – Recaş

Situată relativ în centrul județului Timiș, la est de municipiul Timișoara, pe DN 6 (în același timp drumul european E70), localitatea Recaş, reședința comunei cu același nume, se află la o distanță de 23 km de Timișoara și 37 km de Lugoj. Comuna Recaş se întinde pe o suprafață de 23.198 ha, din care 19.916 ha reprezintă terenul agricol. În componența administrativă a orașului se regăsesc localitățile: Recaş, Bazoș, Herneacova, Izvin, Nadăș, Petrovaselo și Stanciova. Aparținând marii unități fizico-geografice Banato-Crișane, teritoriul este situat în proporție de 45% în treapta joasă, sudică, a Dealurilor Lipovei, care face racordul dintre Piemontul Banatului și Câmpia de Vest, cu o altitudine cuprinsă între 280-178 m. Recășul reprezintă un centru viticol important al Banatului, cultura viței de vie ocupă cca. 5% din terenul agricol al comunei, fiind amplasată, de regulă, pe versanții cu expoziție generală sudică. Recășul are o populație de aproximativ 8.560 locuitori și este un exemplu de diversitate etnică, aici trăind împreună români, maghiari, sârbi, croați (șocați), germani (șvabi) și rromi. În 1791 devine târg (oppidum), în 1872 este reședință de plasă (járás – unii traduc prin termenul *ocol*); este sediu de plasă și în perioada interbelică. A fost declarat oraș în 2004.

Chiar dacă izvoare istorice nescrise atestă existența unei așezări pe teritoriul orașului Recaş încă din timpul romanilor (secolele III-IV e.n.), prima atestare a localității găsim în cronicile feudale din 1319, dată contestată de unii istorici, a căror alternativă este anul 1359. Din secolul al XIV-lea s-au păstrat două nume: Rycas și Rygachteluke – forma acestora nu relevă clar, că primii locuitori au fost, după toate probabilitățile, slavi. Numele provine, de la „peka”, râu în limbi slave. După 1393 se stabilesc aici bulgari, izgoniți de turci. Mai târziu aparține unor nobili maghiari. În 1470 este menționat ca târg – oppidum. Armata lui Dózsa György (Gheorghe Doja) va atinge Recășul în drum spre Timișoara (1514).

În perioada ocupației otomane nu prea avem date referitoare la starea localității, se știe doar că primele familii de șocați ajung aici în jur de 1650.

Cu pacea de la Passarowitz (azi Požarevac, Serbia) din 1718 începe o nouă eră și în localitate. Marile colonizări imperiale din secolul al XVIII-lea vor cuprinde și Recașul, primele grupuri de coloniști ajung aici chiar în 1724, proveniți preponderent din Baden-Württemberg și Bavaria. Prin colonizările ce au urmat – 1740, anii 1750 – au sosit aici vorbitori de germană din Alsacia și Lorena (Elsass-Lothringen), Pfalz, Hessen. Merită atenție un fapt, mai rar invocat în lucrări destinate prezentării localității. Este vorba de mișcarea Salpeterer din secolul al XVIII-lea din zona Schwarzwald (Pădurea neagră), de fapt refuzul localnicilor de a-l accepta pe noul abate al mănăstirii St.-Blasien, și a metodelor sale dictatoriale. Au avut loc răscoale (1739, 1745, 1754). Maria Tereza a luat măsuri drastice împotriva lor (în 1739 au fost executați public 5 răsculați), fără rezultatele scontate. Ca măsură radicală, s-a hotărât exilarea salpeteriștilor din zona Hotzenwald, și astfel un contingent de 112 persoane a luat drumul Transilvaniei de atunci, mulți ajungând în Banat, printre care în Recaș. Ultimii coloniști germani au sosit între 1786-87 - 100 de familii. Ultima colonizare este cea din 1899, sunt aduse 100 familii romano-catolice, maghiare.

Prima casă de rugăciuni romano-catolică a fost de lemn, și datează din 1740, biserică din piatră există din 1769. Actuala biserică romano-catolică s-a construit între 1914-1918.

Să vedem pe scurt, câteva date privind dezvoltarea instituțională. Anumite surse vorbesc de administrație locală din 1740, fără a specifica, ce instituții invocă aceasta, din 1788 există oficiu poștal, din 1791 trece pe aici poștalionul. 1801 – dreptul de a organiza piață săptămânală. 1835 – apare prima farmacie; 1853 – primul medic în sat și prima asociație, cea a meșteșugarilor. 1854 – sosește în sat prima telegramă. Anii 1870 – apare formația de pompieri voluntari, însuși împăratul și regele Francisc Iosif oferă acesteia 100 guldeni pentru rechizite. Între anii 1877-1902 se construiește gara. 1894 – prima instituție bancară, birou notarial și oficiu de carte funduară. 1896 – școala de meserii. 1897 – a doua instituție bancară și se dă în folosință omnibusul din localitate. 1900 – școală publică. În anii 1900, localitatea dispune de următoarele structuri sociale: judecătorie, asociația țăranilor, asociația tinerilor, asociația de lectură, asociația de înmormântare, fondul de invaliditate și de pensii pentru muncitori, asociația sportivă.

Prima fabrică din localitate este cea de cărămidă, din 1894, și bună perioadă de timp este și unica. Puterea economică a Recașului este dată de vin: faima vinurilor din soiurile "Fetească regală", "Cabernet Sauvignon", "Merlot", "Shiraz", "Pinot Noir", "Pinot Gris", "Burgund" sunt cunoscute și recunoscute de mai bine de 100 ani. Din punct de vedere social este de mare im-

portantă existența unui ziar local – “Temesrekaser Zeitung” (cu apariție săptămânală) apare din 1902.

În această perioadă are localitatea populația maximă, cca. 13 000 locuitori, dintre care românii constituie grupul majoritar (cca. 4800 persoane), dar și germanii (2300), sârbii (1900) și maghiarii (1700) reprezintă grupuri etnice puternice. În 2002 situația privind componența etnică este mult schimbată: români 6556, maghiari 934, sârbi și croați 582+116, în timp ce comunitatea germană este aproape dispărută – 111 persoane.

Recașul se poate mândri cu multe personalități culturale și istorice, care sunt legate de localitate – chiar dacă în materialele de prezentare privind orașul, astfel de evocări nu abundă.

Timișoara a avut doi primari originari din Recaș, dar și vestitul primar-monograf, Johann N. Preyer (primar între 1844-1858) a avut legături cu Recașul, venea des aici la rude. Geml József (1858-1929) – născut la Recaș, a fost primar al Timișoarei în perioada 1914-1919, după ce din 1885 lucra la primărie ca notar și din 1890 ca notar-viceprimar. Geml și-a așternut pe hârtie memoriile din perioada cât a fost primar (*Emlékiratok polgármesteri működésem idejéből*, 1924), totodată ca și notar, el este editorul acelor volume (dări de seamă) care prezentau, an de an, situația instituțiilor publice din Timișoara. Lucian Georgevici – recășean, primar al orașului Timișoara în perioada 1922-1926 și 1927-1929, în timpul mandatului său, Regele Ferdinand a vizitat Timișoara.

Mai evocăm câteva personalități de excepție, din domeniile știință, tehnică, artă și sport.

Astronomul Tass Antal (Recaș, 1876-1937, Budapesta) a parcurs o carieră științifică de excepție, devenind de tânăr (în 1904) conducătorul Observatorului din Budapesta. În 1921 fondează, cu un coleg, Institutul de Cercetări Astrofizice, pe care-l conduce ca director până în 1934.

Mihailich Győző (Recaș, 1877-1966, Budapesta) inginer de construcții hidrotehnice, devine în 1920 șeful catedrei de construcții de poduri de la Universitatea Tehnică din Budapesta, pe care o va conduce timp de 37 ani. A proiectat multe poduri de maximă importanță (peste Tisa – la Szolnok în 1910, mai multe peste Crișuri), a condus reconstrucția podului Margit din Budapesta (1929-1935). Pentru bănățeni cea mai importantă lucrare a sa este podul Liget (azi Decebal, de la băile Neptun din Timișoara) terminat în 1909, care, la acea vreme, era podul pe grinzi de beton armat cu cea mai mare deschidere din Europa. Proiectul a fost distins cu Diplomă de Onoare la Expoziția Internațională de la Paris din 1910.

Născut la Recaș, Szondy György (1889-1961), cu studii la Budapesta și München, devine un pedagog recunoscut (lungă perioadă de timp a fost

profesor la colegii renumite din Aiud și Debrecen, apoi inspector școlar teritorial aici), dar și scriitor de succes în domeniul literaturii pentru copii.

Ion Cojar (n. 1931) – mare actor, regizor, un timp director al Teatrului Național din București, decorat cu Ordinul Steaua României în grad de ofițer. Doctor Honoris Causa, este Cetățean de onoare al orașului Recaș.

Recașul a dat și mari sportivi. Este vorba de Francisc Nemeș – multiplu campion al României la 400 m plat, vicecampion balcanic la 400 m plat, component al lotului olimpic al României și participant la Jocurile Olimpice de la Berlin. 1936. Celălalt sportiv este o adevărată legendă a fotbalului european, în timp ce la „el acasă” se vorbește prea puțin despre el: Elek Schwartz. După unele surse, Alexander „Elek” Schwartz (1908–2000) s-ar fi născut la Timișoara; oricum a început fotbalul la Athletic Club Recaș și s-a consacrat la marea echipă Ripensia Timișoara. A fost antrenorul echipei naționale a Olandei din 1957, timp de șapte sezoane, și antrenor al echipei Benfica Lisabona, care în 1967 a disputat finala Cupei Campionilor Europeni. Este primul antrenor din România căruia i s-a spus „Mister”.

SÂNNICOLAU MARE

Bodó Barna

*1241 – Zent Miklous, 1333 – Scent-Miclos, 1357 – Sent Miklos,
1716 – Veliki Simikluš (Велики Симиклуш), 1761 – St. Miklosch,
1765 – Deutsche Sanktnikolaus, 1778 – St. Miclos, 1806 – Nagy Szent
Miklós, 1910 – Nagyszentmiklós, 1919 – Sânnicolau Mare*

Sânnicolau Mare este un oraș în județul Timiș, aflat la 65 km nord-vest de Timișoara și la 18 km de punctul vamal Cenad-Kiszombor. Este legat de reședința județului prin calea ferată Timișoara-Lovrin-Cenad și Timișoara-Periam-Valcani. Este cel mai vestic oraș din țară. În linie dreaptă, localitatea se află la 5 km de granița cu Ungaria, la 26 km de Serbia și la 35 km de punctul cel mai vestic al țării, locul întâlnirii granițelor celor trei țări vecine, borna Triplex Confinium (1920). Are o populație de 12.914 locuitori cu o structură etnică diversificată (13 grupuri etnice), specifică regiunii. Se întinde pe o suprafață de 13.635 ha din care intravilan 918 ha. Canalul Aranca trece prin mijlocul orașului Sânnicolau Mare și este canalizat începând cu anul 1888, după inundațiile din primăvara aceluiași an.

Teritoriul orașului în anul 896 e.n. este subordonat lui Achtum (în maghiară Ajtony), șeful unei formațiuni statale medievale, cu reședința la Morisena (Marosvár), lângă actualul Cenad. În anul 1002 regele Ștefan al ungarilor supune toți șefii regionali, cu excepția lui Achtum, vasal ungarilor, care rezistă până în anul 1021. În această perioadă, teritoriul orașului este locuit, dar nu se poate vorbi despre o localitate separată (de Cenad) decât după 1217. Prima evocare a orașului datează din anul 1247 cu numele de *Zent Miklous*. În 1333 apare în registrul dijmelor papale, iar în 1421 regele Sigismund donează Sânnicolaul episcopului de Cenad, Marczali Dózsa.

Kinizsi Pál (Pavel Chinezu) aduce, în 1481, în Banat 50.000 de sârbi din teritoriile ocupate de turci, o parte stabilindu-se în localitate. Între anii 1509-1511 localitatea este lovită de ciumă, iar în 1514 țărani de aici participă la răscoala condusă de Dózsa György (Gheorghe Doja), cetatea Cenadului este ocupată de răsculați. În 1552, anul ocupării Timișoarei de către turci, este și anul ocupării de către aceștia a Cenadului și a Sânnicolaului. Defterdarul din 1557-58 indică populație consistentă, majoritar sârbească. Această populație, ortodoxă, dă semne de refuz privind suveranitatea episcopului

romano-catolic de Cenad, și o face în mod fățiș, în 1590. Câțiva ani mai târziu, principele Transilvaniei, Bethlen Gábor, donează localitatea vitejilor lui luptători din Lipova, care o vor da mai departe.

În anul 1701, stăpânirea otomană este schimbată de cea habsburgică, cu 15 ani mai devreme decât în Timișoara. După pacca de la Passarowitz și acest teritoriu este înglobat în noua provincie imperială Banat (1718), condusă de o administrație militară. În 1724 localitatea devine sediul unui oficiu administrativ erarial (de gestionare a bunurilor regale). Din 1741 se renunță la administrația militară a Banatului și se instalează administrația civilă, dependentă tot de Viena.

În 1750 în Sânnicolau, conform documentelor existente, găsim familii sârbe și câteva germane. În anul 1752, administrația provincială va coloniza aici aproximativ 40 familii germane – care vor constitui baza cartierului Sânnicolaului German, constituit lângă cel Sârbesc, dar pe malul opus al râului Aranca.

Printre cei veniți sunt meșteșugari (fierari, țesători, pantofari, morari), dar și țărani, grădinari. În anii 1763-65 vine al doilea contingent de coloniști, de „viitori șvabi” din diverse locuri (de ex. Baden-Württemberg, Lorena, Luxemburg, etc.). În 1765 devine, în locul Cenadului vecin, reședință de așa numit cerc. Între 1766-1773 are loc al treilea val de colonizări germane. La sfârșitul secolului al

XVIII-lea sosesc mai multe familii de macedoromâni și greci din Macedonia. Se estimau 427 de greci cu nume ca: Diamandi, Scarlato, Gheorghiades etc. În 1792 populația Sânnicolaului German este de 1.890 locuitori, exclusiv germani. Cam din aceeași perioadă, din 1787, dispunem și de prima cifră concretă privind populația Sânnicolaului Sârbesc: 5.416 locuitori. Așadar, Sânnicolau a devenit, în câteva decenii, o localitate populată, pentru acea vreme. În 1839 din totalul de 9.912 locuitori, 8.306 erau din Sânnicolau (Sârbesc), iar 1.606 erau din Sânnicolau German. În 1910 în Sânnicolau (Sârbesc) sunt 2.122 case și o populație de 10.617 suflete (români 3.938,

germani 3.227, maghiari 2.121 și sârbi 1.134), plus populația orașului german, de 1.740 suflete, deci un total de 12.357.

În 1778 localitatea ține de districtul Torontal, iar după reintegrarea teritoriului provinciei imperiale în administrația ungară în 1779, se revine la organizarea administrativă pe comitate. În noua structură Sânnicolau devine reședință de plasă, cu 22 comune subordonate. Între 1807-1821 devine provizoriu, reședință de comitat: după ce un incendiu mistuitor distruge clădirea comitatului din Becicherecu Mare, administrația comitatului se mută aici, în casa avocatului Schreyer Viktor. În documente apare, din 1837 cu numele de oppidum, adică târg sau oraș de câmpie. Între anii 1849-1860, pe timpul Voivodinei Sârbești și Banatului Timișan, aparține acestei provincii, după 1860 este reintegrat în structura comitatelor ungare. După Concordatul Austro-Ungar din 1867, este centru de plasă (ocol), după Unirea cu România, din 1921 este centru de plasă din nou, cu instituțiile aferente: pretură, primărie, tribunal. Este declarat oraș în 1942. Între anii 1951-1968 este reședință de raion, iar odată cu 1968 și până în prezent este oraș al județului Timiș.

Intemperii naturale (inundații în 1771, 1777, 1888) și sociale (ciumă în 1866, holeră în 1873) aduc mari suferințe localnicilor.

În 1781, la licitația unor proprietăți ale trezorericii, orașul și moșiile sale sunt cumpărate de frații Nakó, Cristof/Kristóf și Cyril/Cziril. Familie bogată de negustori provenită din Macedonia, a cărei membrii, prin putere economică și acțiuni de caritate, se ridică foarte repede în rândurile aristocrației maghiare. „Capul” familiei, Kristóf, este înnobilit (nemes) în 1784. El ca ortodox (a murit în 1800; fiul său va trece la catolici, probabil după ce devine conte) este donator pentru construirea bisericii sârbe (1787, în locul vechii biserici, atestate în 1758), deputat la Congresul bisericesc din Timișoara (1790), fondator al școlii agricole din oraș (1799); biserica romano-catolică este ctitoria urmașilor lui (1824; parohia exista din 1334, după turci este reînființată în 1777). Fiul său, Sándor (1785-1848) va fi ridicat, în 1813, la rangul de conte. Fiul acestuia, Kálmán (1822-1902) devine consilier imperial și membru al camerei superioare a Dietei Naționale, iar din 1887 este deputat. Spitalului din oraș, fondat de către ei în 1883, i-au adăugat în 1896 o aripă nouă (de interne), ca în 1908-1910 să finanțeze reconstrucția instituției, care și azi este spitalul orașului.

În 1864 începe construcția castelului Nákó din centrul orașului, ce avea să devină reședința familiei Nákó. Castelul este conceput și construit de Kálmán împreună cu soția, Bobdai Gyertyánffy Berta, o artistă talentată, care ține recitaluri de pian, câteva picturi ale sale sunt în muzee de renume, cu scrieri de valoare literară. Castelul este conceput într-un stil arhitectonic neoclasic fiind înconjurat de un parc amplu, cu specii rare de arbori. În construcția castelului Nákó elementul central îl constituie turnul de inspirație

medievală, esențial în organizarea volumetrică a clădirii de mari dimensiuni, care la început număra nu mai puțin de 99 de încăperi. În castel exista un altar Cinquecento, zeci de picturi de mare valoare (din sec. XV-XVIII de maiștrii italieni și spanioli), statui aduse chiar din Veneția (Carducci), colecție de porțelan din Japonia, lucrări de gravură de mare finețe, mobilă veche provenită din Țările de Jos, trofee de vânătoare din Africa și, nu în ultimul rând o bibliotecă de 5.000 volume. În colecția de scrisori existau piese din partea unor somități ca: Richard Wagner, Liszt Ferenc, Széchenyi István, Deák Ferenc, Jókai Mór. Începând cu 1920, castelul Nákó își schimbă proprietarii la intervale de cel mult două decenii, dându-i-se diverse întrebunțări, în funcție de regimurile politice care se succedau cu repeziciune. Pe timpul celui de-al doilea război mondial, este folosit ca sediu al gărzii fasciste. Soldații nemți aduc modificări clădirii, folosite pe post de cazarmă și depozit de arme. Totuși, deteriorarea interiorului castelului s-a accentuat în primii ani ai regimului comunist, când castelul Nákó devine internat al Școlii Agricole. Abia din 1974 este amenajată în incinta palatului Casa de Cultură, funcție pe care o păstrează și astăzi, găzduind expoziții, spectacole și conferințe. În prezent în castelul Nákó funcționează Muzeul Orășenesc cu Sala Bartók, cu sălile de Istorie și Arheologie și de Etnografie.

În 1787 primește dreptul de a ține târg anual. În 1837 dreptul de a avea târguri săptămânale. Începând cu anul 1857 localitatea este racordată parțial la curent electric produs de uzina Kikinda și completat cu curentul electric de la uzina electrică a morii Prohaszka. Din anul 1905 localitatea este iluminată electric, iar din 1919 iluminatul public este mult redus datorită faptului că curentul electric era asigurat doar de uzina electrică Prohaszka.

La mijlocul secolului XIX exista breasla cojocarilor, care în 1853 a ridicat o cruce (acum se află în curtea bisericii sârbe). Dezvoltare după 1867 apar zeci de ateliere, manufacturi, în anul 1882 ia ființă Asociația Meseriașilor, care contribuie mult la dezvoltarea industriei meșteșugărești de mai târziu. În oraș se construiește, începând cu 1850, fabrica de cărămidă și țiglă, fabrica de lână, fabrica de opinci a lui Jovanović, fabrica de piele Körber, fabrica de mobilă, fabrica de ulei a lui Deutsch Lipót jr., moara lui Ede Prohaszka, moara de abur a lui Falye Gergely, fabrica de cărămidă a familiei Oprea, abatorul în Sziget/Sighet, fabrica de oțet Raschhofscrig, fabrica de ulei, fabrica de spirt Lobell Singera, fabrica de bere (1894). Fabricile erau relativ mari: aveau între 20-150 muncitori. Dar să nu uităm începutul: în 1724 Mathias Oexel primea dreptul de a construi o fabrică de bere.

În 1837 ia ființă prima bancă de credit. În perioada 1850-1919 au existat mai multe instituții bancare: case de economii, bancă populară, Banca Albina avea o filială aici.

Calea ferată ajunge la Sânnicolau relativ timpuriu: linia Periam-Valcani este terminată în 1870, cea Sânnicolau-Timișoara în 1895, și curând se termină și a treia linie, spre Cenad-Makó în anul 1905.

Gimnaziul (liceul) localității datează din 1894. Biserica ortodoxă sârbă actuală s-a construit în 1787, sinagoga este gata în 1794 (azi nu mai există), actuala biserică ortodoxă română este sfințită în 1902. Biserica luterană A.C., terminată în 1913 deservește azi enoriașii reformați. Presa locală este diversă, deși nu prea bogată în apariții și titluri. Sub redacția lui Schreyer Victor în anul 1879, apare primul ziar local „Nagyszentmiklósi Közlöny” și în 1882 primul ziar german „Südungarische Volksblatt”, editat de prima tipografie din oraș, aparținând lui Wienwier Nathanail. Pe parcurs, au mai existat și alte publicații, și anume: “Поморишанин”, săptămânal pentru educație, economie și distracție, inițiat în 1895 și tipărit la tipografia locală a lui Đura Jovanović, ulterior mutat la Kikinda), „Magyar Néplap”, „Nagy-szentmiklós”.

Primele forme asociative social-culturale apar în localitate începând din a doua jumătate a secolului XIX: există cazinou, reuniune de citire sârbească, reuniunea femeilor sârbe, corul bisericii ortodoxe sârbe, corul bărbătesc al meseriașilor (1880), formația de pompieri voluntari, corul mixt (1905), corul german (1910), reuniunea de citire și cânt maghiară, asociație de vânători. În 1890, dr. Nistor Oprean înființează despărțământul „Astra”, iar în 1900 înființează „Asociația învățătorilor români”.

Pentru a evoca importanța orașului în privința contribuției la tezaurul cultural universal, amintim câteva nume.

Révai Miklós (1750-1807) – lingvist, redactorul primului ziar maghiar („Magyar Hírmondó” - 1783), profesor la universitatea din Pesta.

Heim Péter (1834-1904) – inginer, realizatorul rețelei de poșta și telegraf din Ungaria.

Emilia Lungu-Puhallo (1857-1932) – învățătoare, a fondat reuniunea femeilor din Banat (1872), iar în 1874 a deschis o școală de fete. Este prima româncă învățătoare din Banat.

Bartók Béla (1881-1945) – compozitor și folclorist de renume mondial.

Herman Lipót (1884–1972) – pictor, profesor, artist remarcabil în perioada interbelică.

Fenyves Ferenc (1885–1935) – ziarist, redactorul șef al ziarului „Bácsmegeyi Napló” din Szabadka (azi Subotica).

Cotoșman Gheorghe (1904-1977) – preot, profesor la Seminarul Teologic din Caransebeș, cu lucrări de istorie bisericească.

Cea mai importantă descoperire arheologică de pe teritoriul localității, în partea numită Sziget/Sighet, constă dintr-un tezaur format din 23 piese

din aur. având o greutate de peste 10 kg. Tezaurul a fost descoperit în data de 3 iulie 1799 de către un țăran sârb pe nume Neva Vuin, care săpând în grădina casei sale pe lângă un zid, a găsit această comoară. Actualmente, comoara se află în patrimoniul Muzeului de Istoria Artelor din Viena. Locul descoperirii tezaurului se află astăzi pe strada Comorii, care în anul 1881 a fost însemnat cu piatra comemorativă, ce nu mai există. Până azi sunt dispute și contradicțiile privind originea tezaurului – diferite piese sunt considerate de proveniență diferită: avară, peceneagă, proto-bulgară, acoperind mai multe secole, începând cu secolul al IV-lea.

Merită atenția vizitatorilor statuia lui St. Ioan de Nepomuk de lângă biserica catolică, cu indiciul 1757. Primăria veche s-a construit în 1893, azi este școală generală. Bustul lui Bartók din centru, plăcile comemorative Bartók (pe clădirea fostei școli agricole) și Révai (la biserica romano-catolică) indică respectul celor de azi pentru valorile trecutului.

SEČANJ

Csömöre Zoltán

1717 – Sechun, 1723 – Seczan, 1853 – Szécsán, 1878 – Torontál-Szécsány, 1911 – Torontálszécsány, 1922 – Сечань, 1943 – Petersheim

La circa douăzeci de km la est de actualul oraș Zrenjanin, pe malul drept al râului Timiș, este dispusă localitatea Sečanj, sediul comunei cu aceeași denumire, care se află în componența Regiunii Administrative a Banatului Central; îi aparțin următoarele localități: Krajišnik, Sutjeska, Neuzina, Jarkovac, Jaša Tomić, Šurjan, Boka și Konak. Teritoriul total al comunei are 523 km pătrați, iar conform ultimului recensământ, din anul 2002, comuna avea 16.377 locuitori.

Primele așezări omenești în această parte a zonei Timișului, conform descoperirilor arheologice, provin din perioada preistorică. Urme interesante zac ascunse în fabrica ceramică de aici, care se află la doi km la sud de așezare, pe o grindă de lues, care urmează vechiul curs al Timișului. Pe locația respectivă au fost descoperite nu mai puțin de trei depozite de obiecte din bronz, precum și o necropolă din epoca târzie a bronzului (1100-900 î. H.).

În evul mediu nu se întâlnește așezare cu această denumire printre localitățile din zona Timișului, dar urmele arheologice confirmă că pe vatra actuală a localității Sečanj existau și atunci așezări umane. Cu ocazia săpăturilor de conservare întreprinse pe șantierul fabricii de mașini-unelte, chiar la intrare în Sečanj din direcția orașului Zrenjanin (în anul 1978), au fost descoperite gropi cu produse de olărit medievale (căldărușe, oale și altele), planșeurile a câtorva locuințe cu materialul ceramic medieval aferent, precum și un mormânt cu două perechi de schelete ale persoanelor adulte, provenind de asemenea din evul mediu. Din inventarul funerar este consemnat un număr considerabil de vase, câteva bucăți de lut ars (de destinație necunoscută) și câteva bucăți de scoici de râu.

Potrivit surselor documentare, în imediata apropiere (sau pe locul) vetrii actuale, în decursul evului mediu se afla așezarea denumită Alakseg, care, începând cu anul 1338, se pomenește printre așezările locuite în județul Kovin. Într-acea așezare era și sediul familiei feudale cu același nume, în anul 1423.

Prima informație despre așezarea Sečanj provine din perioada stăpânirii turcești. În defterele turcilor pe anii 1567 și 1579, printre locațiile locuite ale Nahiei Becicherecului, se afla și Mali Sečanj (Micul Sečanj); în vecinătatea acestuia apar așezările Șalasiğ și Alakseğ.

După izgonirea turcilor de pe aceste meleaguri, localitatea Sečanj s-a aflat în districtul Becicherec. Cu prilejul primei conscripții a populației, întreprinse de autoritățile austriece în anul 1717, în așezarea Sechun (Sečanj) s-au aflat 27 de gospodării locuite. Pe harta lui Mercy din anul 1723 se întâlnește sub denumirea de Seczan; în imediata apropiere este înscrisă și vechea așezare Alakseğ, dar sub denumirea de Allasiğ.

Pe timpul recolonizării Banatului, și Sečanj a primit în mai multe rânduri locuitori noi. La conscripția din anul 1787, Sečanj, care deja aparținea de județul Torontál, este consemnat cu 982 locuitori. La conscripția următoare, din anul 1836, în localitate erau 1.624 locuitori; acest număr se va mări, ajungând în 1857 până la 2.121 locuitori. În acel an sunt consemnați 2.089 locuitori de naționalitate germană și 32 de naționalitate română. Mai înainte locuiseră la Sečanj și sârbi, dar aceștia s-au strămutat în anul 1806.

În localitate trăia o populație preponderent agrară. Majoritatea localnicilor se ocupa cu producția agricolă și un număr mai mic de gospodari avea și plantații de vie. În cadastrul provizoriu al localităților județului Torontál din anul 1865, localitatea Sečanj este consemnată cu hotarul de suprafață totală 4.317 jugăre, din care 2.810 jugăre reprezentau teren arabil, 815 jugăre pășune, 147 jugăre vie. În localitate trăiau pe-atunci doi latifundiari mari și 373 mici proprietari.

Biserica romano-catolică din Sečanj a fost construită în anii 1828-1833, iar casa parohială în anul 1884. Biserica aceasta a fost, însă, demolată după cel de al Doilea Război Mondial, și anume, în anul 1967. La începutul secolului al XX-lea așezarea a avut 447 case și 2.596 locuitori, cu preponderență de naționalitate germană.

După Primul Război Mondial Sečanj a intrat în componența Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor, astfel că din anul 1922 aparținea județului Torontál, plasei Timiș, iar din anul 1929 Băniei Dunărene.

După cel de al Doilea Război Mondial, în locul populației germane izgonite, în localitate au fost aduși coloniștii din Bosnia și Hercegovina (Bileća, Mostar) și din Kosovo (în anii 1945-1946). Numărul locuitorilor la recensământul din anul 2002 era de 2.647.

În localitate astăzi trăiește cu precădere populație sârbă, pe când în localitățile aparținătoare ale comunei trăiește o populație mixtă: sârbă, maghiară și română.

ŽITIŠTE

Csömöre Zoltán

*1319 – Zenthgyurgh, 1723 – St. Czurcz, 1853 – Szent-György,
1873 – Bega-Szentgyörgy, 1922 – Bezej Csemu Fypah, 1943 – St.
Georgen,
1947 – Жумууме*

Comuna Žitište ține de Regiunea administrativă a Banatului Central și se află la nord-est de orașul Zrenjanin, pe cursul mijlociu al râului Bega Nouă. În afară de localitatea propriu-zisă, care este centru administrativ, comunei îi mai aparțin următoarele așezări: Čestereg, Torda, Ravni Topolovac, Višnjićevo, Begejci (Torak), Banatsko Karadordevo, Novi Itebej, Srpski Itebej și Međa. Comuna se întinde pe 525 km pătrați, iar conform ultimului recensământ (2002), avea 20.399 locuitori, de naționalitate sârbă, maghiară și română.

Urmele scrise cele mai timpurii despre așezarea Žitište provin din evul mediu. În apropierea malurilor râului Bega, arterei esențiale de odinioară pentru zona Banatului Central, urmând șirul unor descoperiri, se identifică deja din secolele XIII-XIV un grup de așezări agricole, care pe vremea aceea aparțineau de județul Kovin; una din ele este și așezarea Szentgyörgy (în traducere: Sfântul Gheorghe), cum se numea Žitište în acel timp.

Așezarea medievală Szentgyörgy se afla la 2 km spre nord de actuala vatră Žitište, pe cursul vechi al Begăi, în locul din hotar denumit Staro Selo (în traducere: Satul Vechi). De partea dreaptă a drumului Žitište–Banatski Dvor, la numai 200 m de stația de pompare existentă acolo, se află o suprafață acoperită de o pădure. În ogoarele din jurul pădurii peste tot se află material ceramic medieval, iar tocmai pe liziera păduricii se află o suprafață acoperită de moloz de construcție (cărămizi mărunțite și mortar cu var) și de oase umane. Judecând după toate aparențele, acestea sunt urmele bisericii așezării medievale Sfântul Gheorghe, aflate în mijlocul unui cimitir. În apropierea acestei locații, cu ocazia arăturilor au fost adunate câteva monede ale regelui maghiar Ștefan al IV-lea și o cruce din bronz deteriorată. Locația respectivă este menționată și de Jovan Erdeljanović în cartea *Србу у Банату* (în traducere: Sârbii din Banat), unde se menționează că pe locul Staro

Selo oamenii au dezafectat o colină, și imediat, la adâncimea de două hârlețe, au găsit multe cărămizi, apoi o piatră și multe oase.

Prima mențiune scrisă despre localitatea Szentgyörgy provine din anul 1319, când regele maghiar Carol Robert o donează căpitanului Tamás Kartaly din Iladia și fratelui acestuia Etele. După localitatea care pe-atunci era centru al domeniului, familia respectivă a purtat ulterior predicatul de Itebej. Așezarea a fost, însă, pustiită în 1452, când familia Himfy a atacat și a alungat populația de aici.

În perioada turcilor localitatea Sfântul Gheorghe s-a aflat în posesiunea lui Mehmed-pașa Sokolović; ulterior a rămas pustie, încât pe harta Banatului întocmită la ordinul lui Mercy în 1723, este înscrisă pusta Szent Czurz. Pusta respectivă a aparținut o vreme orașului Becicherec. În anul 1724, pe locul așezării de odinioară, pe malul Begăi Vechi, au fost așezați sârbi și români. După desființarea Graniței Militare de pe Tisa și Mureș în anul 1751, numărul familiilor sârbe de aici a crescut; însă după formarea Districtului Privilegiat al Kikindei în anul 1774, o parte din populația sârbă s-a strămutat din localitate, mutându-se spre nord, către teritoriul Districtului. Atunci au fost colonizați în localitate românii proveniți din județul Arad; dar tot atunci

strămutată de pe Bega Veche pe traseul ~~șezării Begăi, strămutată pe a Begăi~~ an. Curând a început licitarea pământurilor camerale din partea autorităților austriece, și astfel în anul 1781 localitatea ajunge în posesiunea familiei Kiss, ceea ce i-a determinat pe românii de aici să se strămute la Panciova. În recensămintele ulterioare ale populației, românii nu mai sunt menționați. În locul lor a fost colonizată populația germană din Bačka vecină.

În conscripția localităților județului Torontál din anul 1787 așezarea Szentgyörgy este înregistrată cu 1.230 de locuitori și 160 case. Până în anul 1850 numărul locuitorilor s-a dublat, ajungând la 2.569 (1.486 nemți, 1.073 sârbi, 8 evrei etc). Potrivit cadastrului provizoriu al județului Torontál din anul 1865, domeniului Szentgyörgy îi aparțineau 7.778 jugăre de pământ,

din care 4.733 jugăre teren arabil și 133 jugăre plantații de vie. Localitatea a avut doi latifundieri mari și 406 mici proprietari.

În prima jumătate a secolului XIX în localitate au fost construite două biserici: biserica romano-catolică în anul 1815 și cea ortodoxă, finalizată în anul 1839.

În decurs de 100-150 de ani localitatea și-a schimbat denumirea de mai multe ori: până la anul 1873 era denumită Szentgyörgy, iar din anul respectiv a început să fie denumită Bega-Szentgyörgy. După constituirea Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor, denumirea oficială devenise Begej Sveti Đurađ (1922), iar românii o denumeau Sângeorgiu de Bega; după cel de al Doilea Război Mondial a primit denumirea actuală: Žitište.

În acești ani, de după război, în locul populației germane izgonite, au fost așezați coloniștii sârbi din Bosanska Krajina. Conform recensământului din anul 2002, în sediul comunal, în Žitište ca atare, erau 3.242 locuitori, cu preponderență sârbi, pe când în celelalte așezări aparținătoare locuiește o populație mixtă: sârbă, maghiară și română.

Este plăcut să vezi și acum în centrul localității Žitište biserica ortodoxă din anul 1839, de asemenea parcul lui Moș-Jocka, apoi monumentul lui Rocky, precum și promenada pe malul Begăi Noi, la intrare în Žitište din direcția localității Banatski Dvor. Din păcate, biserica romano-catolică din 1815, prin hotărârea autorităților comuniste de după al Doilea Război Mondial, a fost demolată.

Localitatea se poate mândri cu un sculptor de renume mondial născut aici. Szentgyörgyi István (1881-1938) și-a început cariera la Zürich, ca cioplitor în piatră, dar ascultând îndemnul celor din jur, s-a înscris la Academia de Arte Frumoase din Bruxelles (clasa van der Steppen), unde va realiza primele sale lucrări recunoscute ca fiind reușite. Ulterior profesor al Academiei de Arte Plastice din Budapesta, este cunoscut ca un portretist desăvârșit, cu lucrări la muzee din Budapesta, Roma, etc.

Capitolul I: De la începuturi până la 1552

În cele ce urmează, vom folosi abrevierile:

Județul TIMIS: Buziaș (BU), Ciacova (CI), Deta (DE), Făget (FA), Gătaia (GA), Jimbolia (JB), Recaș (RE), Sânnicolau Mare (SM)

Județul CARAȘ-SEVERIN: Anina (AN), Băile Herculane (BH), Bocșa (BO), Moldova Nouă (MN), Oravița (OV), Oțelu Roșu (OR)

Provincia VOIVODINA: Alibunar (AL), Biserica Albă (BA), Čoka (CO), Kovačica (KV), Kovin (KO), Novi Bečej (NB), Nova Crnja (NC), Ne Kneževac (NK), Sečanj (SE), Žitište (ZI)

AN – *Descoperiri arheologice.* Cca. 35000 î.e.n.: În peștera P din apropierea orașului Anina-Steierdorf au fost descoperite fra craniu de la doi indivizi, apreciindu-se că aparțin celor mai vechi moderni din Europa. - 2400-2000 î.e.n. în mai multe peșteri din jur au fost descoperite artefacte din perioada culturii Coțofeni. - 1800 î.e.n. în împrejurimile Aninei s-a descoperit un topor din bronz.

BH – *Descoperiri arheologice:* Paleoliticul mijlociu (cca.12000 î.e.n.) În Peștera Hoților de la Băile Herculane au fost descoperite vechi urme ale unei locuiri umane din această zonă. Tot în această zonă dar și în altele din jurul stațiunii – au fost descoperite urme de locuire întreruptă din epoca pietrei, epoca bronzului și epoca fierului, până în epoca romană.

BO – *Descoperiri arheologice:* 1800-1600 î.e.n. În vatra orașului Bocșa (Dealul Colțan) au fost descoperite vestigii din perioada eneoliticului final (cultura Coțofeni) și epocii bronzului. - 1200-1000 î. e.n. La Bocșa, pe Dealul Mare s-a descoperit o necropolă hallstattiană de incinerare formată din 8 morminte, precum și resturile unei fortificații cu val și șanț de apărare. - Sec. II-III. S-a descoperit la Bocșa un cimitir și un tezaur monetar din perioada daco-romană. În nordul localității este o așezare romană. - Sec. III-IV. În hotarul Bocșei a fost descoperită o așezare daco-romană.

BU – *Descoperiri arheologice*: Valea Salciei, la E de localitate: epoca neolitică. – Pe locul băilor: urme de așezare romană.

CI – *Descoperiri arheologice*: La N-E spre Jebel: depozit de obiecte din perioada neolitică. – Sub fundația Școlii agricole: necropolă de înhumăție epoca romană.

DE – *Descoperiri arheologice* în 16 puncte dintre care 6 neprecizate, din epoca neolitică, bronzului, romană, migrații. – Rămășițe arheologice: ceramică, unelte, arme, mormânt. – La N-E de Deta lângă fosta cărămidărie Buchmann: așezare de epoca bronzului, cultura Vatina. – Punct mehală Deta țiglăria Buchmann; așezare romană. – Lângă pod, canal Raiga: mormânt și monedă romană. – În noul cimitir din 1882: piese de podoabă din perioada migrațiilor și evului mediu timpuriu. – Gara: necropolă tumulară din perioada migrațiilor. – Spre Denta: necropolă din perioada migrațiilor. – Teren Braunmuller: tezaur monetar sec. XIII. – La 4 km E spre Opațița: al treilea val de pământ din Banat.

FA – *Descoperire arheologică* într-un punct neprecizat: brățară de aur epoca La Tene.

GA – *Descoperiri arheologice*: Punct cărămidărie la E de localitate s-a descoperit ceramică preistorică; pe dealul Șumig s-a identificat o cetate medievală; lângă dealul Șumig grup de morminte, nedatate; la 4 km spre Bercuța s-a identificat al 4-lea val de pământ din Banat.

JB – *Descoperiri arheologice*: Așezare din epoca bronzului. – Necropolă tumulară din epoca Hallstatt. – Monedă de cupru sec. IV. e.n.

MN – *Descoperiri arheologice*. Sec. III-IV. Către Dunăre, spre Măcești și în punctul „În Vii” sunt atestate arheologic așezări daco-romane. – Sec. IV. În punctul Valea Tisa Potoc a fost descoperit un tezaur compus din 740 mone-de din bronz și se adaugă altor 6 descoperite în ultimii 45 de ani. - Sec. II-III. În perioada romană se pare că a existat o așezare în perimetrul localității Moldova Nouă, așezare între ruinele căruia au fost descoperite cărămizi cu ștampila *Cohors III Delmatarum* și un tezaur monetar.

RE – *Descoperiri arheologice*: Locul Pliska așezare neolitic-bronz. - Loc neprecizat: brățară aur epoca Hallstadt. - Loc neprecizat: monedă de aur și

monedă de argint epoca dacică. - Loc neprecizat: statueta bronz și oglindă din bronz epoca romană. - Loc neprecizat: ceramică romană. - Tezaur de 100 monede imperiale romane.

OV – *Descoperiri arheologice*. Sec. XII-VI î.e.n. În zona Sere se află urmele unei așezări din epoca timpurie a fierului (Hallstatt A-B). - Sec. VIII-IX e.n. În zona Sere se află urmele unei așezări din epoca medievală timpurie.

OR – *Descoperiri arheologice*. Cca.30.000 î.e.n.. În marginea orașului s-a descoperit un gratoar din silex datând din paleoliticul superior.

SM – *Descoperiri arheologice*: La Hunca Mare: s-au găsit douăzeci de fragmente preistorice (ceramică bine arsă cu decorații în spirală și gravuri din pastă de calcar). - Lângă Biserica Sârbească: a fost găsit un depozit de prețioase din perioada antichității. - La fabrica de cărămidă: s-au descoperit morminte chircite din epoca neolitică și cea de bronz, dar și obiecte de ceramică, cești de uz casnic de pe timpul romanilor. - La N-E: s-au descoperit locuințe ce aparțin epocii neolitice și a bronzului. - Pe malul Arancăi: s-au descoperit statuete de lut din cultura neolitică, iar la punctul Bucova au fost găsite vase și fragmente din ceramică aparținând epocii neolitice. - La Muzeul Național Ungar: se găsesc piese din aur și argint de proveniență gepidă descoperite în Sănnicolau Mare. - La Seliște: s-au descoperit urmele unui castru roman al Legiunii a XIII-a Gemina. - La Maidan: s-a descoperit o corabie în albia moartă a râului Aranca. - La hotarul de N a localității: s-a descoperit un coridor subteran construit din cărămizi (4,0 m înălțime și 1,8 m lățime) care probabil face legătura cu biserica din Cenad. - În partea de N: Mănăstirea Sfântului Nicolae care a și dat numele orașului de San Nicolae sau San Nicoară. - La ferma Mina Major (pe malul Mureșului): s-a descoperit un mormânt de inhumăție din perioada migrațiilor. - În Sighet (S-V): s-a făcut cea mai importantă descoperire arheologică pe teritoriul localității, și anume un tezaur de aur format din 23 de piese cu o greutate de 10 kg.

153

BH – Atestarea documentară a stațiunii, fapt consemnat într-o tabulă votivă din băi: „Zeilor și divinităților apelor, Ulpus Secundinus, Marius Valens, Pomponius Haemus, lui Carus, Val, Valens, trimiși ca delegați romani să asiste la alegerea în calitate de consul a fostului lor coleg Severianus, întorcându-se nevătămați, au ridicat acest prinos de recunoștință...”.

SECOLELE VI-XI.

OR – Printre cele 32 localități bănățene din care se extrăgea aur, sunt amintite și localitățile de pe Valea Bistrei, printre care și Ohaba Bistra.

SECOLUL XI

1028

NK - Marea legendă a Sfântului Gerhard menționează actualul Novi Kneževac sub denumirea de *Canysa*. Localitatea este amintită în legătură cu războiul purtat între regele Stefan I și Ahtum, voevodul părților Timișului. Conform textului în cauză, armata regală s-a retras până la Kekenjer, Sirig și Kanjiža (Novi Kneževac). Acolo a așteptat lăsatul nopții, apoi a atacat din nou și a învins oștile lui Ahtum pe câmpul de la Nades.

1072

KO - Prima mențiune scrisă despre *Kovin* de pe malul Dunării. Cu ocazia înăpoierii de la Niș, regele Salamon și prințul Geza trec Dunărea în acest loc, pentru a-și continua drumul spre interiorul țării. În hotarul localității Kovin și astăzi există o ridicătură, pe care se întindea fortăreața de odinioară, precum pe o insulă. Săpăturile au arătat, de asemenea, că orizontul cel mai timpuriu al acestei fortărețe provine din secolele XI-XII.

1091

NB - După ce a prădat județul Bács-Bodrog, oștirea cumanilor condusă de Kopolcs a trecut râul Tisa la *Bečej* (*Novi Bečej*), spre a-și continua drumul spre Becicherec (Zrenjanin) și Mezösomlyo (Semlac). Însă armata regelui Ladislau I (cel Sfânt) i-a ajuns la râul Pogănici (în apropierea Timișului) și a nimicit-o.

SECOLUL XII

1141

CI – Prima atestare documentară, într-un act de donație a regelui Gheza al II-lea.

1154

KO - Idrisi, geograf arab din Sicilia, amintește așezarea Kovin sub denumirea *Kaw.n*. Conform scrierii geografului arab, Kovin era pe vremea aceea o localitate prosperă în apropierea malurilor Dunării, cu piețe și ateliere meșteșugărești. Idrisi mai notează că de la Kovin drumul se îndreaptă în continuare spre nord, către Cenad (Ș.n.t), aflat la o depărtare de patru zile de mers.

SECOLUL XIII

1204

KO – Regele Emerik I-a reținut în cetatea Kovin pe emisarul papei de la Roma, cardinalul Leontin, în drumul acestuia spre Bulgaria. Regele ungar a dorit ca pe această cale să împiedice ca papa Inocențiu al III-lea să-l proclame rege pe domnitorul bulgar Kalojan. Încercările au rămas fără succes, deoarece Kalojan a obținut coroana regală.

1209

KO – Prima mențiune documentară despre județul Kovin. Reședința județului era de la început în cetatea Kovin.

Circa 1210

NK – Anonymus (notar anonim al regelui Bela al III-lea), în opera sa *Gesta Hungarorum* amintește actualul Novi Kneževac sub denumirea *Kenesna*. Conform textului, maghiarii au ajuns în Banat (spre sfârșitul secolului IX) trecând aici Tisa. Ulterior așezarea a purtat denumirea Rev-Kaniža, spre a se deosebi de așezarea de pe celălalt mal al râului, Stara Kanjiža (astăzi Kanjiža).

KO – Sub denumirea *Castrum Keue*, Anonymus pomenește în opera sa și cetatea medievală Kovin. Conform tradiției, în fortăreața de aici, s-a refugiat de maghiari cneazul Glad (dux Glad), care a stăpânit teritoriul de la Mureș până la cursul inferior al Dunării (Orșova). După un scurt asediu, Glad s-a predat armatei maghiare, cedându-i și cetatea.

1220

CI – Altă atestare documentară: *Chaak*.

1223

NK – Regele Andrei al II-lea donează cetatea Kovin, împreună cu o mulțime de alte domenii din Ungaria de Sud, în posesiune surorii sale Margit, văduvei împăratului bizantin Isak al II-lea Angel; doi ani mai târziu localitatea intră în posesiunea lui Kalojan, fiul Margitei.

1237

NK – Diplomele amintesc de trecerea (*kovinu*) pe râul Tisa, în dreptul actualului Novi Kneževac.

1243

CI – Este amintită în ordinul regelui Bela al IV-lea privind întărirea cetăților din zonă.

1247

CO – Prima mențiune documentară despre *Čoka*. Localitatea, sub denumirea Chaka, se află între posesiunile comitelui Pongrác, din neamul Csanád, printre satele de pescari aparținând cenazinilor, alături de așezările Ražan, Agar și Sfântul Nicolae (astăzi Ostojićevo). Pescăria localității era denumită Pataktó, respectiv altfel Csokató (Lacul din Čoka).

SM – febr. 9. Prima atestare documentară: *Zent Miklous*. Regele Ungariei, Bela al IV-lea, emite un document care confirmă posesiunile mureșene (printre care și Sânnicolau Mare) ale banului Coloman din neamul Chanadienilor. Acest document este considerat ca posibil act de naștere a localității Sânnicolau Mare.

1256

CO – dec. 16. Toți membrii din neamul lui Csanád s-au înfățișat înaintea regelui Béla al IV-lea, pentru a se efectua împărțirea averii. Așezarea Čoka cu pescăria din apropiere le-a revenit fiilor banului Kelemen. În afară de Čoka, le-au mai revenit așezările Ražan, Sanad, Terjan, Varšanj, Padej, Agar, Sfântul Nicolae, cu toate pescăriile din împrejurimi.

1282

CO – Pe timpul răscoalei populației cumane din zona Mureșului, o oștire a răsculaților a pustiit împrejurimile așezării Čoka. În cadrul evenimentelor au

avut de suferit o serie de așezări agricole și pescărești de pe malurile Tisei (Egyházaskér, Sfântul Nicolae, Baromlak, Čoka etc). Pustiirile au fost întrerupte de regele Ladislau al IV-lea, după ce în august 1282, la lacul Hod (în apropiere de Hódmezővásárhely), a nimicit oștirea cumană.

1285

CI – Localitatea apare într-un act de donație.

CO – Regele Ladislau al IV-lea întărește vechile posesiuni ale comitelui Tamás, din neamul lui Csanád. Printre acestea se află satele Čoka, Ražan și Sfântul Nicolae, împreună cu pescăriile Pataktó, Csokató și Ražantó.

1288

KO – Prima urmă documentară despre Arhidiaconatul de Kovin. Inițial arhidiaconatul respectiv se întindea începând de la cursul inferior al Dunării până la Novi Bečej și Arač. Ulterior în partea de nord a fost format un nou arhidiaconat catolic, denumit al Torontalului (Archidiaconatus Torunthal).

SECOLUL XIV

1319

ZI – Prima mențiune documentară a așezării *Sfântul Gheorghe* (astăzi *Žitište*). Denumirea provine, probabil, după patronul bisericii din localitate. Regele Carol I a donat așezarea respectivă, aflată în comitatul Kovin, lui Kartalyi Janos, comandantul cetății Iladia, și fratelui acestuia Etela. În diplomele ulterioare familia se va numi Itebei (după localitatea centrală a proprietății lor feudale).

1321

BU – febr. 26. Prima atestare documentară: satul este dat unor nobili.

1323

GA – Prima atestare documentară: *Gotaal*.

1332

JB – Prima atestare documentară: *Chumbul*.

1332-37

NK – În conscripția zeciuielii papale, Rev-Kaniza este menționată printre parohiile Arhidiaconatului de Cenad. Parohul din localitate a plătit zeciuiala

papală în suma de 72 groși în anul 1333, 7½ groși în 1334, respectiv 1½ groși în 1335.

NB – În registrul zeciuielii papale din perioada 1332-1337 parohia din Becej este consemnată în Arhidiaconatul de Torontál. În anul 1333 parohul de acolo Petru (Petrus de Beche) a plătit drept zeciuială papală 28 de groși, respectiv 112 denari, ceea ce era contribuția cea mai mare din arhidiaconatul respectiv.

1333

BO – Prima mențiune despre existența localității Bocșa în catastiful proto-popiatului catolic de Caraș referitor la zeciuiala papale.

SM – Numele localității apare în registrul dijmelor papale.

1333-1335

CI – Parohie catolică cu preot Mihail.

1333-1337

CI – Apare în tabele de încasare a dijmei papale.

1334

OV – Oravița este amintită în documente ca *civitas*, la fel și în 1403.

SM – Este consemnată existența parohiei romano-catolice.

1337

CO – Cu ocazia reîmpărțirii posesiunilor între membrii neamului Csanád, o parte a domeniului Čoka (cea către câmpie) a revenit familiei Telegdy, iar cealaltă parte (înspre Tisa) familiei Makófalvi. Familiile au colonizat din nou localitatea.

1338

SE – Prima informație despre așezarea Alakseg din comitatul Kóvin, pe locul actualei localități *Sečanj*.

1342

NB – Prima mențiune a fortăreței Becej, care va deveni curând sediul Comitatului Torontál din evul mediu (*castellanus de Beche*).

1343

GA – Apar denumirile *Also* și *Felso Gatal* (Gătaia/Gatal de Jos și de Sus).

1355

BA – Prima informație scrisă despre *Biserica Albă*, denumită *Feyereghaaz*. Așezarea aparține pe atunci de Comitatul Caraș.

1359

RE – aug. 29. Prima atestare documentară: frații nobili români Carapeth primesc din partea regelui ungar Ludovic I posesiunea Rykas.

1360

DE – Prima atestare documentară: Deed.

1366

KO – Regele Ludovic I înființează la Kovin o mănăstire franciscană. În deceniile următoare în mănăstirea respectivă va activa o ramură mai săracă a călugărilor franciscani (așa zișii observați).

1367

ZI – Ludovic I întărește diploma anterioară a lui Carol I din anul 1319, în baza căreia familia Itebei intrase în posesia așezării Sfântul Gheorghe (Žitište).

1368

KO – oct. 13. În campania sa împotriva voievodului Țării Românești, Ludovic I a poposit în cetatea Kovinului.

1369

BU – Apare cu numele de *Buzus*.

1376

RE – Familia Gara ridică o mănăstire franciscană lângă Recaș, la S-V în satul Cherry.

1378

RE – Papa Urban VI confirmă existența mănăstirii.

1385

KO – Kovin este reședința Custodiei de Kovin, aparținând Ordinului Franciscan; în afară de mănăstirea locală, de Custodia respectivă mai țin și mănăstirile din Haram și Eremenjes.

1386

NB – Arhiduce de Brandenburg (ulterior rege) Zsigmond a donat provizoriu cetatea Becej fiilor lui Losonczy István, respectiv lui László și István.

1387

OV – Oravița este numită *castrum* în documente medievale.

1390

CI – Donat familiei Pelecskei, care mai târziu își va lua numele de Csáky.

1392

RE – La Recaș este paroh Jacobus.

KO – În diplome, Kovin este menționat drept *Civitas Koviniensis*; de atunci începe prosperitatea acestei așezări orășenești. Zsigmond scutește orașul de plata vamei și a tricesimii.

1396

GA – În documente denumirile *Gatal*, *Gathal*.

1397

KO – În diplome, Kovin este menționat ca post regal pentru comerțul cu sare.

Sec. XIV

OR – Localitatea Ohaba Bistra, pe vatra căreia s-a format actualul oraș Oțelu Roșu, este pomenită în documente cu numele *Bisthere* sau *Bistra*.

Sf. sec. XIV

CI – Cetatea refăcută și întărită, construirea fortificației cu turn.

SECOLUL XV

1401

NK – Rev-Kanizsa este un *târg* prosper, aflat în posesiunea familiei Csáky. În baza surselor documentare de la sfârșitul secolului XV, Borovszky Samu a alcătuit o conscriere a locuitorilor de origine maghiară.

1404

NB – Regele Sigismund încheie o alianță cu despotul sârb Stefan Lazarević și-i donează acestuia numeroase așezări și comitate în Ungaria. Printre

localitățile donate se afla și cetatea Becej, pe care despotul sârb o va întări ulterior. Fortăreața se afla pe o adă din Tisa, mai apropiată de malul dinspre Banat.

1405

KO – Kovin obține dreptul de a ține târguri.

1406

GA – Nobilul László, fiul lui Paznad stăpânește satul.

1411

DE – Numele localității sub forma Ded.

1417

CI – Otomanii ajung sub zidurile cetății, într-una din campaniile lor de pradă.

1421

CI – Cetatea revine familiei Csaky și este loc de vamă și târg.

SM – aug. 12. Regele Sigismund al Ungariei donează mai multe posesiuni din Torontal, Timiș și Arad episcopului de Cenad, Dozsa Marczali, și nepotului său de frate Ladislau.

1422

RE – Preot paroh la Recaș este Demetrius.

1423

SE – Așezarea *Alakseg* (de pe locul actualului Sečanj) este proprietatea familiei cu același nume.

1427

DE – Kysded (Dedu Mic).

MN – La Moldova Veche, localitate componentă a orașului Moldova Nouă se ridică o cetate ce a fost apoi distrusă de turci în sec. al XVII-lea.

1428

KO – Regele Sigismund scutește Kovinul de plata dărilor și asigură locuitorilor de aici pescăritul liber, ținerea târgurilor săptămânale (probabil zile de piață) și dreptul la alegerea liberă a parohului și a judeului.

1430

OR – Regele Sigismund donează localitatea Ohaba Bistra fiilor lui Petre Stoian, Laszlo Iuga și Novac Negotha, orașul purtând denumirea de Negotești, probabil după numele proprietarului Novak Negotha.

1435

KO – Regele Zsigmond impune locuitorilor din Kovin obligația întreținerii și apărării fortăreței din localitate.

1437

BO – Mențiune similară cu privire la localitatea Vasiova (*Wazylaw*) din districtul privilegiat Capul Bârzavei.

1439

KO – Din cauza incursiunilor tot mai dese ale turcilor, populația sârbă din Kovin migrează spre nord. Cu permisiunea regelui au colonizat o parte a adev. Csepel (la Dunăre), până atunci nepopulată; așezarea se va numi *Kiskeve*, respectiv ulterior *Rácskeve* (Kovinul Sârbesc).

1440

NB – Așezarea Bečej se bucură de privilegiile unui târg și devine post vamal. *Domeniului Bečej* îi aparțineau localitățile: Aracs, Ecsehida, Aradi, Sent Kiralj, Bazsalhida (Bašaid), Becsekereke (Zrenjanin) și Endred.

1441

NB – Conform unei noi conscripții, domeniului Bečej îi aparțin următoarele așezări: satele Ujfalu, Sent-Kiralj, Bodogasonjfalva, Sent Endred, Vegenje, Ecsehida, Irnes, Csingrad, Aradi și târgurile Becse, Aracs, Bazsalhida (Bašaid) și Becsekereke.

1446

DE – Localitatea atestată în posesia familiei nobiliare Jankfi de Nădlac (după alte surse lui N. Jobagy Matko).

1450

NB – La porunca Dietei Statale, Hunyadi János îl deposează pe despotul sârb Đurađ Branković de cetatea Bečej. În a doua jumătate a secolului XV cetatea va intra în posesiunea regelui Mathias I.

1452

ZI – Familia Himfi atacă și distruge așezarea Sfântul George (Žitište).

1453

NK – Așezarea Rev-Kanizsa are aproximativ 350-400 locuitori.

1458

OR – dec. 21. Într-un document scris la Arad, Nicolae de Bizere și Iacob de Racovița încheie o înțelegere în privința unor moșii din Comitatul Timișoarei, printre care figurează și moșiile Alsoachowa (așezare dispărută în apropiere de Glimboca) și Zobadfalw, localitatea fiind identificată de C. Suciucă fiind Ohaba Bistra.

1459

KO – Szilágyi Mihály a refăcut cetatea Kovin și a postat în ea o gardă puternică.

1478

KO – Dieta statală a dispus renovarea cetății Kovin.

1479

BU – mart. 25. Satul este stăpânit de mai mulți nobili.

1481-1482

SM – Kinizsi Pál (Pavel Chinezu) aduce aici un mare număr de familii de sârbi.

1482

BU – O nouă atestare documentară.

1489

JB – Există 3 sate *Csomboly: Nagy, Közép și Belső* (adică cel Mare, de Mijloc și de Sus).

NK – În baza diplomelor vremii, aflăm denumirile a trei străzi din Rev-Kanjizsa. Este vorba de străzile: Kép (Imagine), Hosszú (Lungă) și Halász (Pescărească).

1496

DE – Atestată în posesia familiei nobiliare Nagymihályi (după alte surse lui Csáki Mihály).

SECOLUL XVI

1508

CO – Telegdy István își reînnoiește diploma de posesiune asupra așezării Čoka.

1509

NK – Proprietarul așezării Rev-Kanjiža este Csáki Gábor.

1514

CI – Fortificația este atacată de răsculații lui Dózsa (Doja).

RE – Răscoala lui Dózsa György (Gheorghe Doja) atinge Recaș.

1520

JB – Apare în documente numele familiei nobiliare din Jimbolia: Csombolyi.

1522

BO – Căpitanul împăărătesc George Rakovszky, prezintă un raport Majestății Sale Ferdinand I, și amintește despre castelul de la Bocșa, care se afla în stăpânirea logojenilor și sebeșenilor ce depindeau de Timișoara. În același raport Rakovsky comunică că „Bocșa ar fi potrivită pentru ca de aici să se administreze Banatul Severinului”.

1534

BO – Patru nobili, Petru, Martin și Vasile Racoviță (frați) și nobilul Gh. Vrabie întocmesc un legământ scris la 4 decembrie de a stăpâni "în pace și împreună cetatea Bocșei".

1536

CO – Arhiepiscopul de Esztergom, Oláh Miklós (Nicolaus Olahus) menționează Čoka printre localitățile mai mari și mai populate din zonă.

SM – Localitatea este amintită de savantul umanist, arhiepiscop de Esztergom Oláh Miklós (Nicolaus Olahus).

1548

FA – Atestare documentară: castellum Fagyath, localitate cu cetate.

1551

NB – Mehmed-paşa Sokolović, begler-bey al Rumeliei, a asediat în data de 15 septembrie cetatea Bečeş, aflată pe o adă din Tisa, comandant fiindu-i Gabor Figedi. Zidurile groase de până la 3 m ale cetăţii şi ale turnului de apărare atacanţii le-au bătut cu 50 de tunuri timp de trei zile, iar într-a patra au ocupat cetatea prin asalt. Cei 200 de oameni care alcătuiau garnizoana cetăţii au murit toţi până la ultimul.

1552

CI – Ciacova este ocupată de otomani şi devine sediul unei nahii.

DE – Este ocupată de turci.

JB – Ahmed paşa distruge localitate.

SM – Banatul cade în mâna turcilor, aceştia mutând reşedinţa în cetatea Cenadului. Aici se afla o garnizoană otomană şi o şcoală de ienicri.

Capitolul II. Perioada 1553-1716

1554

CI – Ciacova are 26 de case și statut de oraș.

1556

NB – Pe harta Ungariei alcătuită de Wolfgang Lazius (1514-1565), de partea stânga a râului Tisa este înscrisă fortăreața *Beche* (astăzi Novi Bečej).

1557-1558

CO – În așezarea Čoka au fost înregistrate 13 case, cu o populație mixtă maghiaro-sârbă.

SM – Dintr-un registru de impozite turcesc (*defter*) se observă că aici se află 30 de case.

NK – oct. 23. La prima conscripție turcească a așezărilor de aici, pe teritoriul de atunci al nahiei Cenadului au fost înregistrate 62 de așezări cu 1.980 gospodării. Printre localitățile populate se fală și *Kanjiža* (Rev-Kanizsa de odinioară) cu 85 de case (50 vechi, 35 noi). Populația era alcătuită din maghiari.

1558

MN – În documente apare localitatea Mudava, pe vatra actualului oraș.

1561

CO – Așezarea Čoka trece din posesiunea lui Mihály Telegdy în cea a lui László Kerecsényi, comandant al cetății Gyula. După ce în 1566 și Gyula cade în mâinile turcilor, și Čoka intră sub stăpânirea acestora; atunci a și început declinul așezării.

OR – Actualul cartier Mal (component al orașului Oțelu Roșu) este consemnat în scrieri ca proprietate a familiei nobiliare Bizerea.

1563

BO – iun. 15. László Kerecsényi raportează regelui-împărat că haiduci pedestrîi au atacat în taină cetatea Bocșei și au cucerit-o de la turci.

1566-1567

NK – Așezarea Kanjiža este menționată printre localitățile populate din *Nahia Cenadului*. În localitate fuseseră înregistrate 49 de case. Venitul anual din schelărit al localității se ridica la 20.000 akce. Se produceau 1.556 măsuri de grâu. Veniturile otomanilor încasate la Kanjiža erau de 31.065 akce, ceea ce era cel mai mare venit din împrejurimi. Din Cenad, reședința sangeacului, s-au strâns doar 22.928 akce. Venitul realizat din schelărit la Kanjiža era de 20.000 de akce. Din acesta statul lua 15.000 de akce, iar restul de 5.000 akce se împărțea drept plată schelarilor și vâslașilor; deci, lor le revenea tot a patra akce

1567-1579

NB – În defterele turcești ale timpului *Bečej* (actualul Novi Bečej) este menționat ca târg, în același timp ca centru al nahiei ce-i poartă numele. Nahia Bečejului se întindea pe atunci de la râul Aranka (Zlatița) la nord, până la satul Elemir la sud; cuprindea două târguri (Bečej și Arač), 23 de sate și 17 puste.

SE – Printre localitățile populate ale Nahiei Becicherecului este menționat satul *Mali Sečanj* (actualul Sečanj), în imediata apropiere a așezării Alakseg.

ZI – Pe domeniul lui Mehmed-pașa Sokolović printre localitățile populate este menționat și satul *Sveti Đurađ* (astăzi Žitište).

1569

CI – Sunt 63 de case.

1579

NK – Sunt menționate primele vii din Kanjiža. Din strugurii culeși s-au produs 135 pînți de vin (1 pintă – 1,5 l).

1579-1580

NK – La Kanjiža au fost înregistrate 59 de case; s-au produs 1.579 măsuri de grâu.

1579-1580

NK – La Kanjiža au fost înregistrate 59 de case; s-au produs 1.579 măsuri de grâu. Sunt înregistrați 330 de stupi de albine. În localitate și împrejurimi aproape toate gospodăriile ținea stupi. Mierea de albine era larg utilizată în alimentație, fiind mult mai ieftină decât zahărul. În părțile Kanjižei era deosebit de dezvoltat pescuitul. Cel mai mult se pescuia pe Tisa. Din vânzarea

peștilor la piața din localitate s-au obținut 6.000 akce, din care o zecime revenea statului.

1580

OR – Cireșa, un alt cartier al orașului Oțelu Roșu, este menționat în cronică sub denumirea *Cseres Bistra*.

1580-1581

SM – Sunt mulți crescători de oi ce împreună au 2171 capete de animale.

1582

CO – La Čoka trăiesc doar patru păstori, sârbi.

1585

CO – Pe harta Ungariei alcătuită de Gerhardus Mercator, printre localitățile populate din zona Tisei este înregistrată și *Czoka* (Čoka). În apropiere se mai găsesc așezările Orozlans (Oroslamoš), Monster (Kaniža-Monoștor) și Zentel (Sentoš). Pe aceeași hartă, de partea stânga, cea bănățeană a Dunării, este înscrisă localitatea *Kewy* (actualul Kovin). De partea opusă a râului figurează localitatea Zenderein (Smederevo).

1587

OV – Pentru Oravița, în documentele din vremea administrării otomane a ținutului se folosește numele *Kursumlja* iar *Orawitza*, este denumirea germanizată dată de austrieci.

1594

BO – Într-o "jalbă" adresată principelui Zsigmond Báthory, beilerbeiu Timișoarei Sinan-Safii Pașa spune că "în țara principelui se sălășuiesc hoți, cari au călcat Bocșa, Făgetul și Marginea".

FA – Asediu transilvan asupra fortificației.

1595

FA – Trupele banului de Lugoj-Caransebeș György Borbély eliberează cetatea iar comandant este numit István Békés (Stefan Beches/Bekes), localnic.

BO – iul. 8. Noul ban al Severinului, György Borbély atacă Bocșa „bombardând-o din 27 guri de tun”. După ce o câștigă, vinde cetatea pentru 3000 florini lui Ferenc Fodor, nobil din Caransebeș.

1597

BO – Principele Zsigmond Báthory scoate cu carte de danie comunele Biniș și Doclin de sub dependența Bocșei și le dăruiește lui Nicolae Niagul din Caransebeș. Cetatea Bocșei, împreună cu castelul îi sunt dăruite lui András Barcsay, care însă nu intră în posesia lor, cedeză cetatea turcilor.

DE – Este donată de principele transilvan Zsigmond Báthory unui nobil creștin: George Marnachovit.

FA – Este amintit un oficial al cetății Faget / Fachyath.

1598

NK – Din cauza conflictului turcilor cu principele Transilvaniei, populația maghiară era expusă pogromurilor, fiind nevoită să fugă de prin sate. Conform surselor, locuitorii din Mala Kanjiža s-au refugiat peste Tisa și, împreună cu cei refugiați din așezarea vecină Feldvar, s-au stabilit în Martonos, o localitate din apropiere.

1599

FA – Districtul Făgetului este arondat Banatului de Lugoj-Caransebeș.

Sec. XVI

OR – Orașul Oțelul Roșu este atestat ca fiind dezvoltat pe vatra localității Ohaba Bistra.

1600

MN – Prima atestare documentară sub numele de Mudava a localității Moldova Veche.

SECOLUL XVII

1602

FA – Bektaş pașa de Timișoara asediază cetatea cu 20 tunuri, 500 pedestrași și 250 călăreți și o cuceresc până la urmă.

1604

BO – Cetatea Bocșa cade iarăși sub stăpânire turcească nu însă pentru mult timp, căci în luna august a aceluiași an principele Zsigmond Rákóczy dăruiește cetatea împreună cu satele Kadar, Isgar și Duboz "familiarului cetății Lugoj, István Trombitás" care pare a o stăpâni de aici înainte.

1605-1606

CI – Ciacova este amintită de cronicarul otoman Kirimi.

1606

NK – În documente și pe hărți geografice Kanjiža este menționată cu denumirea Kanija Mică (*Küçük*).

1607

BO – Este menționată stăpânirea turcească asupra cetății Bocșei.

1616

FA – iun.14. Conform unei înțelegeri, principele Transilvaniei Gábor Bethlen cedează otomanilor zona Făgetului.

1647

NK – În documentele vremii Kanjiža apare din nou ca o localitate populată.
KO – Pe harta Ungariei alcătuită de Firma de Cartografie Blaeu, este înscrisă așezarea *Kewy* (Kovin), împreună cu localitatea învecinată *Horom Banatska Palanka*.

10

– Franciscanii raportează faptul că la Recaș nu există preot paroh.

8

– Principele Ákos Barcsay cedează Banatul lugojean și caransebeșan turcilor, inclusiv cetatea Bocșei.

1659

BO – Cetatea Bocșei este aruncată în aer de apărători, care nu voiau folosirea ei de către turci.

1660

NB – dec. Călugării Patriarhiei din Ipek pomesc să cutreiere așezările sârbe din Banat pentru a strânge donații pentru biserică. La începutul lui februarie 1661, la cel de al 51 popas, s-au aflat în așezarea Arača, unde i-au vizitat și locuitorii apropiatului oraș *Bečej*. Împreună cu locuitorii așezării Galad, și ei au contribuit cu donații importante pentru Patriarhia din Ipek.

1660-1664

DE – Amintită în relatările cronicarului otoman Evlyia Çelebi.

FA – Călătorul otoman Evlyia Çelebi vizitează cetatea și evocă o poveste romantică despre începuturile acesteia, dar oferă o descriere corectă: e o construcție de formă pătrată, frumoasă și solidă. Are un dizdar (comandant), un număr de 300 de neferi (oșteni) aleși și destule depozite de muniții. La apus este o poartă care dă spre câmpie.

1666

NB – Cu ocazia călătoriei prin așezările bănățene, călătorul turc Evlyia Çeleby (1611-1679) menționează despre orașul Becej că este o așezare frumoasă și plăcută, cu grădini mari și vii. În același timp notează că în întregul ținut se cultivă pepene galben foarte dulce și gustos iar o încărcătură de asemenea pepeni se vinde cu numai 5 piaștri.

1667

FA – Aga (comandantul) cetății Făget este Ali.

1689

BH – Imre Thököly, conducătorul revoltei antihabsburgice din Transilvania, după ce ocupă Mehadia, notează în jurnalul său: „...eu însumi m-am întors...prin munți înalți și stânci, să vizitez vestitele băi...” – dovadă că băile de la Herculane aveau deja un renume în zonă.

1689, 1695

SM – Din cauza luptelor dintre trupele imperiale habsburgice și otomani, satul revine în atenție ca loc de trecere și staționare a trupelor. Satul rămâne sub stăpânire otomană până în toamna anului 1716.

1690

OV – Prima atestare documentară (Conscripția lui Marsigli).

1690-1697

FA – În conscripția lui Marsigli districtul Făgetului are 42 de sate.

1695

AL – Prin Alibunar au trecut trupele sultanului turc Mustafa al II-lea în drum spre cetatea Lipova. Este prima mențiune scrisă despre localitate. Denumirea provine, probabil, din expresia turcească Ali binar (Fântâna șui Ali).

BO – În timpul războiului austro-turc din anul 1695 Bocșa ajunge din nou sub stăpânire turcească, Arnăut Pașa cucerind castelul.

NC – aug. 26. În mlaștinile din imediata apropiere a localității Nova Crnja a avut loc lupta între armatele austriacă și turcă, soldată cu pierderi mari de ambele părți. Armata imperială a pierdut 2.000 de infanteriști și 1.146 cavaleriști, pe când oștirea sultanului a avut circa 8.000 de morți. De partea imperialilor au participat și trupele sârbe comandate de Jovan Monasterlija.

1697

CO – După bătălia de la Zenta, pe vatra așezării Čoka de odinioară se așează păstorii sârbi.

NK – Mala Kanjiža a avut un rol important în operațiile militare împotriva turcilor pe parcursul Marelui război vienez. O parte din trupele austriece, conduse de generalul Rabutin, a trecut Tisa peste podul de pontoane de la Mala Kanjiža pentru a se alătura armatei comandate de Eugeniu de Savoya.

OV – mart. 6/7. Savantul Luigi Ferdinando conte de Marsigli, trimis al împăratului de la Viena în Banatul încă neeliberat de administrația otomană este găzduit în Oravița "în casa parohului romano-catolic". Este data primei mențiuni documentare a așezării care, desigur, e un habitat mai vechi.

1699

NB – Conform Păcii de la Carlovăț, Banatul a rămas în mâinile turcilor, dar în baza prevederilor acestui tratat de pace, au fost demolate toate cetățile din zonă. Printre fortificațiile demolate în 1701 s-a aflat și cetatea Bečej, ale cărei dimensiuni și temelii fuseseră relevate anterior de generalul Marsigli.

1699-1700

OR – Localitatea apare în documente Ohaba Bistra.

Sf. sec. XVII

MN – Cetatea este distrusă de turci.

SECOLUL XVIII

Încep. sec. XVIII

OR – Din nevoia forță de muncă, au fost aduși coloniști de la Bocșa și Reșița la Ohaba Bistra. Primii coloniști majoritari germani s-au stabilit în apropierea instalației metalurgice.

1701

CI – Se dărâmă fortificațiile cetății, conform tratatului de pace de la Carlovăț în anul 1699.

1702-1707

AL – Alibunar este un post militar (menzilane) important pe drumul ce duce la Panciova; în post staționează 30-40 militari turci, care mențin ordinea în localitate și și păzesc drumul.

1703

OV – Este menționată pentru prima dată o parohie romano-catolică. Existau aici mineri catolici aduși din Transilvania. A existat și un preot romano-catolic trimis de Episcopia din Cenad.

1707

FA – Răsculații (curuții) lui Ferenc Rákóczy al II-lea ajung și în zona Făgetului.

1716

CI – Alături de români și sârbi apar și coloniști germani.

Capitolul III. Perioada 1717-1778

1717

BA – Biserica Albă are 450 de locuitori (coloniști germani).

BO – În documentele administrative habsburgice, Bocșa Română apare cu 82 de case, iar Vasiova cu 32 de case.

BO – Primele 13 familii de coloniști din Tirol (mineri), sosesc la Oravița, urmați de alte familii din Boemia (mineri și topitori), aceștia fiind plasați la Oravița, Bocșa și Dognecea.

BO – Se construiește la Bocșa primul furnal pentru topirea fierului. Această amenajare care a dat numele de Altwerk zonei limitrofe din Bocșa, se compunea din instalația de topire, turnare și forjă și folosea ca forță motrice căderea hidraulică a râului Bârzava.

BU – Apare sub numele de Busiesch, are 36 case locuite.

CO – La Čoka, în anul respectiv au fost înregistrați 40 de păstori sârbi.

FA – Conscripția habsburgică indică în district 103 sate cu 1958 case.

GA – Localitatea Gatey în districtul Ciacova.

NB – În conscripția camerală, printre localitățile din Comitatul Becicherecului se află și *Turski Bečej* cu 20 de case.

NK – Turska Kanjiža cu împrejurimi a intrat în componența Monarhiei Habsburgice, fiind inclusă în noul înființat Comitat al Cenadului. În localitate s-a efectuat imediat recensământul populației. Locuitorilor le-a fost impusă contribuția de război și darea în natură. Armata răpea locuitorilor animalele și hrană, iar comandanții îi obligau pe bărbați să tragă vapoarele și să transporte materialul de război. În localitate au fost conscrise 40 de case.

OV – Este menționată comuna Oravița cu 77 de case.

OV – dec. 17. Împăratul Karol al VI-lea iscălește *Patentul* (decretul) de colonizare al Banatului Montan în scopul reorganizării industriei miniere de aici.

1718

OV – Se construiește la Oravița primul furnal pentru topit fierul.

SM – Sânnicolau Mare devine sediul cercului (plasei) Cenad, ridicându-se noi clădiri administrative.

OV – apr. 24., Alexander von Kallanek, întemeietorul *Comisiei de reorganizare a întreprinderilor miniere* vizitează Oravița, unde găsește două mine de cupru părăsite, cât și o biserică romano-catolică zidită, dar mai mult distrusă și multe alte zidiri sacrale.

OV – iun. 29. Sosește un transport mai mare de muncitori și anume: 36 muncitori dintre care 24 germani. Dintre aceștia au fost 2 meșteri topitori și unul fierar.

1718-1774

CI – Ciacova este sediul unui district habsburgic.

1719

OV – iun. 28. Guvernatorul Banatului, Claudius Florimund Mercy primește ordin de exploatare a minereurilor de la Oravița, Ciclova și a celorlalte localități bogate în minereuri din Banatul Montan.

1720

BA – Prin stăruințele autorităților austriece a început sădirea puieților de dud în împrejurimile localității Biserica Albă. Pentru distrugerea duzilor ră-sădiți erau prevăzute pedepse foarte riguroase, mergând chiar până la pedeapsa cu moartea.

CI – Se înființează o școală germană.

CI – Apare oficiul poștal.

DE – Începe colonizarea germană; primul învățător: Henrik Müller.

FA – La Făget este amintită o moară.

OV – A fost numit primul preot romano-catolic la Oravița în persoana benedictinului Wolfgang Heidiger.

OV – sept. 6. Sosesc la Oravița 134 muncitori minieri din Tirol.

1721

OV – Maestru minier Schubert este numit conducătorul exploatării miniere din Oravița.

RE – Colonizările germane cuprind și Recaș.

1722

BO – Cancelaria aulică este informată de către consilierul baron von Re-bentisch, că numai în districtul Bocșa cu minereurile identificate pot funcționa 10 furnale.

BO – Din cauza inundațiilor de la sfârșitul anului 1722, uzinele din Bocșa se mută pe un nou amplasament, numit Neuwerk. Urmarea sosirii unor noi co-

Ioniști, în zonă ia naștere o nouă așezare distinctă: Bocșa Germană sau se mai spune Montană.

FA – Se construiește o manufactură de pături.

OV – Se aprobă sume de bani pentru construcții de case în Oravița și tot în acest an sosesc cu vapoarele pe Dunăre 450 de persoane veniți din Tirol, majoritatea, provin din localitățile Schwaz, Brixlegg, Hall, Kramsach, Jenbach, Wiesing, Wildschönau, Maurach.

1723

BU – Pe harta guvernatorului Mercy satul apare ca Busiesch.

FA – Funcționează aici un joagăr imperial pt. prelucrarea lemnului.

GA – Pe harta Mercy apare sub forma: Gatey.

JB – Pe harta lui Mercy: localitatea cu indicativul de nelocuit.

MN – La Moldova se construiește primul furnal pentru topit minereu de fier.

MN – Într-o hartă, viitoarea localitate Moldova Nouă este trecută cu numele de Pesneak. Se pare că au existat două așezări (Bosneak și Baron) din contopirea cărora s-a format așezarea actuală – Moldova Nouă.

OV – Se organizează la Oravița Oficiul minier superior pentru toate întreprinderile din Oravița și din jur.

1723-1725

AL – Pe harta Banatului a lui Mercy Alibunar este menționat ca fiind locuit.

JB – Localitate pustiită Schumbul.

NK – Turska Kanjiža a devenit sediul plasei Tisei, cu notar și vamă, iar ulterior a fost instituit în localitate și oficiul poștal. Plasei respective i-au fost atribuite localitățile: Turska Kanjiža, Padej, Čoka, Sanad, Đala, Oroslamoš, Potiski Sveti Nikola, Sirig, Deska, Jozefovo și Sentivan.

ZI – Pe harta Banatului a lui Mercy este înscrisă denumirea *St. Czurcz* (Žitište), localizând o pustă mare. Camera a predat pusta respectivă orașului Becicherec spre folosire.

1724

CI – Vin alte 40 familii de coloniști germani. Se constituie parohia romano-catolică.

DE – Apare denumirea actuală Deta.

DE – Se ridică o biserică romano-catolică.

FA – Este trasat drumul de poștă spre Transilvania ce trece și prin Făget, ce este totodată și punct de vamă.

SM – Localitatea devine sediul oficiului erarial și sediul trezoreriei militare a Banatului.

SM – Se deschide o fabrică de bere.

1724-1733

OV – La intrarea în Oravița, odată cu dezvoltarea minieră sunt amenajate două lacuri.

1725

DE – Apar primele înregistrări în registrul parohial romano-catolic.

1726

CI – Ciacova este târg de garnizoană.

NB – Așezarea Arača fiind foarte depărtată de râul Tisa, populația ei a fost strămutată la periferia localității Turski Bečej, pe locul dintre demolata fortăreață Bečej și lacul Baktó. Acolo s-a format o nouă așezare, denumită *Vranjevo*.

1727

DE – Prima școală confesională catolică.

MN – La Moldova Nouă funcționa o manufactură de pielărie.

NK – Din cauza epidemiei de holeră și emigrării populației în alte părți ale Banatului, numărul gospodăriilor din Turska Kanjiža pe parcursul anului a scăzut la 30.

SM – Localitatea are 57 de case.

1728

CI – Se înființează o școală.

MN – Sub stăpânire austriacă, reîncep lucrările de minerit extrăgându-se argint, fier și aramă de o calitate deosebită.

1729

OV – Se înființează la Oravița o școală de meserii pentru lucrări metalice necesar mineritului. Tot în acest an mai vin un număr de 59 de tirolezi.

OV – Oravița are 813, Dognecea 550 și Bocșa 50 de locuitori.

1730

OV – Se înființează Oficiul Suprem al minerilor.

1732

OV – Se sfințește biserica romano-catolică de către episcopul Cenadului, von Falkenstein (construcția începuse în anul 1718 din dispoziția împăratului Karol al-VI-lea).

1732-1741

CI – Se ridică prima biserică romano-catolică.

1733

CI – Sunt colonizate 20 de familii din Italia și Spania, ce se ocupă cu cultura duzilor și producerea gogoșilor de mătase.

FA – Se plantează masiv duzi pt. mătase.

OV – Se zidește casa parohială romano-catolică din Oravița una din cele mai vechi clădiri.

OV – La Ciclova-Oravița are loc prima acțiune grevistă de pe teritoriul românesc de azi. Capii grevei – trei români – au fost pedepsiți exemplar.

OV – Se înființează școala primară catolică.

FA – oct. Se înființează parohia romano-catolică.

1733-1736

FA – Se ridică biserica romano-catolică, pe locul casei parohiale de azi.

1734

BA – Biserica Albă are 990 locuitori.

1735

NK – La Turska Kanjiža a fost construită clădirea școlară din pământ bătut, acoperită cu trestie.

1736

BH – Începe reconstrucția și modernizarea băilor, căilor de acces și a edificiilor datorită generalului austriac Andreas Hamilton, guvernatorul Banatului.

BO – Furnalele bocșene se vând condiționat unor particulari, iar turnătoriile sunt arendate.

OV – Se înființează Casa de ajutor reciproc.

DE – iun. 10. Vizită a episcopului romano-catolic Falkenstein.

1737

BO – În timpul războiului ruso-turc, instalațiile de pe valea Bârzavei sunt devastate, abandonate și zona este depopulată.

OV – Participarea orăvițenilor la răscoala împotriva habsburgilor.

1737-1738

MN – Locuitorii participă la răscoala anti-habsburgică.

1738

CI – Ciacova este prădată de trupe otomane.

DE – Incursiune otomană.

DE – Epidemie de ciumă.

NK – Dina cauza apariției ciumei în Banat, la trecerea fluviului de la Turska Kanjiža s-a instituit carantina, spre a se împiedica transmiterea bolii în Bačka. Carantina a fost prelungită la 42 de zile, comerțul a fost încetinit, iar călătoria populației oprită.

OV – Se înființează o școală.

1738-1739

CI – Epidemie de ciumă.

FA – Epidemie de ciumă.

NK – Prin Turska Kanjiža bântuie ciuma.

OV – Turcii invadează Banatul. Oravița este prădată atât de către turci cât și de bandele de jefuitori care îi însoțesc. Gospodăriile oamenilor sunt jefuite, iar biserica romano-catolică de pe Kreuzwiese este incendiată unde moare preotul Georg Schuller cu un număr de copii și femei. Ard de asemenea și matricolele acestei biserici. Biserica din vale, actuala, este prădată. Populația tiroleză și germană se refugiază înspre Timișoara Arad și Periam.

1739

BA – Sediul plasei Nova Palanka este mutat la Biserica Albă.

FA – Vara otomanii atacă și jefuiesc Făgetul, arzând și biserica catolică.

GA – Răscoala populară este condusă în zonă de haiducul Pavel Dărăbanțu din Gătaia. Atacă mai multe localități și alungă coloniștii germani așezați acolo. Trupele imperiale îi înving și 15 conducători sunt executați la Denta, în octombrie 1739.

OV – Oravița din punct din vedere economic progresează rapid, se construiesc furnale pentru topitul metalelor. Astfel pe data de 18 noiembrie este inaugurat primul furnal.

FA – ian. Miliția din Lugoj este trimisă în zonă sa pedepsească răsculații.

BO – sept. 1. După încheierea păcii de la Belgrad, se reiau exploatarea din Banat. În raportul sau, Ignatz von Born menționează starea de decădere a exploatărilor din Bocșa datorată tăierii pădurilor și tot în același an se solicită, într-un raport, extinderea acestor exploatare în amonte, semnându-se actul de naștere al Uzinelor din Reșița.

OV – oct. 15. Se declară oficial epidemia de pestă.

1740

CI – Sosesec alte 10 familii de coloniști.

CI – Începe construcția unei cazărmi.

RE – Apar matricolele parohiei catolice, preotul era german iar capelanul șocaț, lăcașul de rugăciune era o capelă din lemn cu hramul Sf. Ioan Nepomuk

RE – Prima biserică romano-catolică, de lemn.

RE – Este amintită prima moașă Luiza Gasparovich.

Cca. 1740

CI – Se naște iluministul sârb Dositej Obradović (cca 1740-1811).

1741

MN – Moldova Nouă a devenit unul din cele 4 oficii montanistice din Banat.

1743

BH – Apare lucrarea lui Pascalis Carophilus *De usu presentatia thermarum Herculanarum quae nuper in Dacia Traian detectae sunt*, în care prezintă detaliat apele termale de la Herculane.

CI – Prima farmacie cunoscută: a fost militară, de cazarmă.

OV – Prima biserică ortodoxă din Oravița Română cu hramul Sf. Proroc Ilie. Înainte, pe acest loc a fost o veche mănăstire construită de călugării care proveneau de la mănăstirea Mrăcunea de lângă Ogradena (astăzi sub lacurile de acumulare de la Dunăre).

SM – Sunt luați în evidență 248 ortodocși sârbi și români, care plătesc 1425 florini și 30 crăițari dare.

1746-1748

RE – Este amintit un învățător (Ludimagister) din rândul cantorilor catolici.

1750

KV – Kovačica este o pustă camerală, iar arendașul – Societatea de Arendare a Pustelor Camerale Maghiare.

SM – Conform unor documente, în localitate găsim familii sârbe și câteva germane și maghiare.

SM – Se naște Révai Miklós (1750-1807), preot piarist, lingvist, profesor universitar, autor de enciclopedii fiind una dintre personalitățile marcante ale iluminismului maghiar. Între anii 1803-1806 pune bazele lingvisticii maghiare moderne.

1750 (în jur de)

OV – Oltenia, făcând parte din teritoriul austriac, a oferit posibilitatea venirii în Banat a mai multe familii din Oltenia care s-au ocupat la Oravița și Ciclova cu prepararea mangalului necesar topitoriilor, cu defrișări de păduri și cu cărăușia. Așezarea oltenilor în Oravița s-a făcut pe valea Ogașului Mare și în partea de nord a văii Oravița Fuhrwesen (Forviz), care înseamnă cărăușie. O mare parte a lor au format populația de bază a Ciclovei Montane.

1751

BA – În Biserica Albă sunt colonizați 270 de sârbi, 60 de case.

1751-1752

KV – Sunt colonizați grănicerii sârbi din zona Tisei și a Mureșului.

1751-1760

ZI – Pe locația vechiului Szentgyörgy (Žitiște) Camera colonizează circa 1.000 de grăniceri sârbi.

1752

NB – În Vranjevo se așează și familii ale sârbilor grăniceri din Bačka.

NK – În Turska Kanjiža a început construcția clădirii vamale, care trebuia să fie identică cu cele din Bečej și Novi Segedin. Pe o ridicătură la sud de Turska Kanjiža (lângă Tisa), sunt așezați grănicerii sârbi din zona Tisei și a Mureșului; noua localitate a fost denumită *Jozefdorf*, adică Jozefovo. Astăzi este parte a localității Novi Kneževac.

SM – Sosesc 42 de familii de coloniști germani din provincia Renania și se așează în Altgasse, punând astfel bazele comunei Sânnicolau Mare German.

1753

FA – Cnezii Făgetului sunt Oprea și János.

1754

BO – În Bocșa exista o școală în limba maghiară.

1755

BH – O corabie încărcată cu vestigii romane, un sarcofag și două statui ale lui Hercule descoperite la Băile Herculane, s-a scufundat în Dunăre, lângă Budapesta.

1761

GA – Apare denumirea *Gattay*.

JB – Prediul *Czombol*.

MN – Moldova Nouă este amintită sub numele de *Bosneak*.

OV – Direcția Minieră a Banatului de la Timișoara a fost mutată la Oravița, fiind subordonată camerei Aulice de la Viena pentru monetării și minerit.

1762

SM – Erau evidențiați 327 catolici, iar după colonizare numărul lor a crescut la 685.

1762-1769

AL – A fost săpat așa zisul Canal Terezian pentru desecarea mlaștinii din Alibunar; rezultatul a fost doar parțial.

1763

DE – Sunt colonizate familii italiene și germane.

OV – La Oravița este înființată cea mai veche Farmacie Montanistică (Minieră) din România, de către Edward Winter ca o "farmacie de mână". În 1790 farmacistul Johannes Lederer fondează o farmacie în clădirea actuală a muzeului farmaciei. Din 1796 devine coproprietară familia Knoblauch. Farmacia are denumirea de "La Vulturul Negru", după ce farmaciștii din "dinastia" de farmaciști Knoblauch o cumpără la 1818-1820. Azi, Muzeul de Istoria Farmaciei Montanistice.

OV – La Oravița s-au dat reprezentații de teatru de către trupa lui Anton Eintracht într-o sală amenajată din clădirea poștei.

1765

FA – Făgetul este reședință de cerc administrativ, cu 33 de sate.

SM – Sânnicolau devine reședință de plasă (district).

1766

JB – iun. 11. Colonizarea fostului prediu cu germani din Bavaria, Baden-Württemberg, care înființează două așezări: Hatzfeld și Landestreu.

1767

JB – Răscoală antihabsburgică.

RE – mai 25. Episcopul romano-catolic Franz A. Engl von Wagram face o vizită canonică la Recaș.

1768

CO – Înainte de a vizita locul bătăliei de la Zenta, prințul moștenitor Josef a poposit la Čoka.

DĚ – Se zidește biserica romano-catolică.

JB – Cele două așezări se unesc sub numele de Hatzfeld.

NB – Prințul moștenitor Josef el a vizitat Turski Bečej, unde a și înnoptat.

RE – Prima epidemie de malarie cunoscută la Recaș.

OV – La Oravița se hotărăște construirea uzinelor de prelucrare a fierului din Reșița.

OR – la ființă la Ohaba Bistra (Oțelu Roșu) compania 12-a regimentului de grăniceri Valaho-Iliric nr. 13. Sediul comandamentului grăniceresc de la Ohaba Bistra se afla într-o clădire unde astăzi este sediul Ocolului Silvic.

FA – apr. Coregentul Iosif al II-lea poposește la Făget.

SM – apr. 20. Localitatea este vizitată de coregentul Iosif al II-lea, fapt ce demonstrează importanța sa administrativă, economică și militară.

1768-1771

CI – Se ridică biserica ortodoxă comună (biserica sârbească de azi).

1769

AL – Alibunarul cu împrejurimi este inclus în teritoriul Regimentului German Bănățenesc nr. 12. și va rămâne în cadrul Confiniului Militar până în anul 1872.

FA – Obercnezul Făgetului, Atanasie Petrașcu, participă la alegerea mitropolitului ortodox.

RE – Începe construcția noii biserici romano-catolice.

RE – Epidemie de variolă, 33 morți, copii până la 7 ani.

1769-1772

CI – Ciacova are 433 familii și pământ de 3687 iugăre.

1770

CI – Coregentul Iosif al II-lea vizitează Ciacova.

SM – Localitatea are 711 familii cu o suprafață de 21.426 iugăre.

1771

MN – Există 18 galerii de exploatare a minereurilor.

MN – Prima atestare documentara a localității Moldova Nouă.

1772

BH – Băile Herculane și zona sunt vizitate de împăratul Iosif al II-lea.

BH – Medicul vienez Krantz face analiza apelor aduse de la Herculane și publică rezultatele spectaculoase, aceasta având un ecou deosebit în imperiu.

1773

NB – Prințul moștenitor Josef, în drum spre Melence și Bečkerek trece pentru a doua oară prin Turski Bečej.

NK – În Turska Kanjiža au fost introduse registrele de stare civilă romano-catolice, în limba latină.

OV – Se organizează exploatarea forestieră a Aerarului de la Oravița ce va deveni mai târziu Direcția Forestieră.

AN – iun. 24. Primele familii de coloniști austrieci au ajuns pe actualul teritoriu al localității, întemeind colonia muncitorească Steierer-Dorf, ulterior Steierdorf.

1774

BA – Biserica Albă este inclusă în Regimentul Illyro-Valah.

FA – Se înființează școala confesională.

GA – Începutul școlii confesionale ortodoxe românești.

NK – Jozefovo (partea a localității Novi Kneževac) și Srpski Krstur sunt desprinse de plasa Tisei și incluse în nou instituitul District Privilegiat al Kikindei Mari. În ajunul includerii în district erau la Jozefovo 71 de case.

RE – Se constituie o asociație de înmormântare.

SM – Conform lucrării lui J. J. Ehrler despre Banat, așezarea era locuită de români, sârbi și germani.

AN – iul. 25. Este oficiată prima căsătorie în nou creată localitate Steierer-Dorf.

1775

AL – A început să funcționeze o școală germană.

BA – Statul Major al Regimentului Illyro-Valah, Comesariatul de Război și Vistiera sunt instalate la Biserica Albă.

NK – S-a terminat clădirea școlii, făcută din pământ bătut și acoperită cu trestie, având o sală de clasă și locuința pentru dascăl. Anul școlar dura de la jumătatea lui noiembrie până în martie, uneori numai până la jumătatea lunii februarie.

AN – ian. 1. Se naște primul copil în Steierer-Dorf.

1776

AL – Pe harta Banatului de vest, în apropierea localității Alibunar sunt înscrise și traseele șanțurilor romane de odinioară.

BO – Sprijinită de biserică, se înființează la Bocșa școala românească.

BU – Se înființează o școală.

1777

BA – Biserica Albă are 2.798 de locuitori.

CI – Apare noul cimitir catolic.

NK – Jozefovo are 524 de locuitori.

OV – Se înființează prima școală primară românească.

RE – Apare *Ratio Educationis* privind învățământul primar. La Recaș continuă activitatea școlară în limba germană, învățătorul fiind susținut de comunitate.

RE – mart. 9. Se deschide actualul cimitir catolic.

1778

BH – Preotul Samoilă Popovici și Ignatie Sanda din Mehadia intră în Peștera Hoților din Băile Herculane, unde găsesc mai multe materiale arheologice vechi din metal, ce cântăreau la un loc 13 livre (cca. 6.5 kg).

Capitolul IV. Perioada 1779-1867

1778-1879

SM – Localitatea aparține comitatului Torontál.

1779

CO – Čoka intră în componența județului Torontál.

JB – Localitatea intră, cu tot Banatul, sub administrația ungară.

NK – Plasa Tisei, cu sediul la Törökkanizsa (Turska Kanjiža), este inclusă în județul Torontál. Partea așezării denumită Jozefovo a intrat în componența Districtului Privilegiat Nagy-Kikinda (Velika Kikinda).

OV – Oravița se mai numea și Cameral Oravicza, fiind proprietate camerală.

SM – Sânnicolau Mare devine reședință de plasă cu 22 de localități subordona-

0

– Este publicată cartea lui Francisco Griselini *Versuch einer politischen natürllichen Geschichte des Temeswarer Banats* (Încercare de istorie tică și naturală a Banatului Timișoarei) lucrare în care, pe lângă o prezentare detaliată a antichităților romane descoperite cu prilejul construirii băilor, se face și o descriere fizico-chimică a apelor termo-minerale.

CI – Se formează comunitatea evreiască.

NK – Comuna cadastrală Turska Kanjiža dispunea de 2.190 jugăre pământ arabil, 617 jugăre izlaz, 306 jugăre pășune și 141 jugăre vii.

1780-1785

FA – Descriere a Făgetului de către călătorul german Johann Lehmann: Făgetul este un oraș câmpenesc frumos. Locul este bogat din cauza târgurilor de animale care se țin aici. Orașul este românesc, are peste 200 de case și două biserici. Hanul de la Făget este cel mai frumos și cel mai curat și cel mai încăpător pe toată linia Timișoara - Sibiu.

1781

BO – S-a înființat Uzina de Construcții Metalice din Bocșa.

JB – Generalul Csekonics József ia în arendă domeniul Hatzfeld.

NK – În plasa Törökkanizsa (Turska Kanjiža) au avut loc licitațiile pentru puste. Turska Kanjiža a fost cumpărată de Marko Đurković Servicky pentru suma de 90.000 florini. Cumpărătorii pustelor, indiferent de apartenența religioasă și națională, căpătau titlu nobiliar maghiar.

OV – Începe construcția bisericii ortodoxe din Oravița Montană, terminată în 1784. Ctitorul acestei biserici a fost comerciantul macedoromân Hagi Dimitrie Nicolae, imigrant la Oravița din Kastoia-Macedonia.

OV – Se construiește biserica greco-catolică.

ZI – Așezarea Szent György (Žitište) aparține familiei nobiliare Kiss din Elemir.

SM – aug. 1. Frații Nákó, de origine aromână, cumpără domeniul din care făcea parte și Sânnicolau Mare cu suma de 405.732 florini. Familia contribuie la dezvoltarea economică-socială și culturală a localității.

1782

BU – Apar coloniști germani.

NB – Familia Sisányi primește în posesiune Turski Bečej.

1784

FA – Se delimitează Făgetul Român de Făgetul German.

OV – Se termină biserica ortodoxă din Oravița Montană, fiind sfințită de episcopul de Vârșeț, Vichente Popovici.

1785

OV – Treptat, cele două așezări distincte, Oravița Română (Camerală), care este amintită documentar în 1780 și Oravița Germană sau Montană, ambele așezate pe o vale de 5,5 km se unifică, purtând denumirea de Oravița.

RE – În Recaş mor 266 persoane, dintre care 121 din cauza unei epidemii.

1786

AL – Se construiește noua clădire a școlii elementare germane

AN – Începe construcția primei biserici romano-catolice și a primei școli din localitate.

JB – febr. 6. Jimbolia primește dreptul de a avea târg.

1787

FA – Făgetul are dreptul de a ține 8 târguri anuale.

SM – Localitatea are dreptul de a ține târguri anuale (primăvara, vara și toamna).

CO/NB/NK/SE/ZI – Conform recensământului, Čoka are 1.191 locuitori, Turski Bečež 3.153, Turska Kanjiža 1.735, Sečanj 982, iar Žitište 1.230.

1788

BH – Odată cu declanșarea războiului austro-turc, otomanii atacă și ard Orșova, ocupă Mehadia și trec prin foc și sabie băile de la Herculane.

DE – Otomani pradă pentru ultima dată Deta.

DE – Vizită canonică a episcopului Emmerich Christovich.

1788-1789

BA – sept. 20. Cu ocazia ultimului război austro-turc Biserica Albă a fost incendiată de turci.

BA – oct. 19. Armata imperială a revenit în localitate. Împăratul austriac Josif al II-lea a efectuat o inspecție a cordonului de pe Dunăre, iar prințul moștenitor Franz a poposit în acest timp la Biserica Albă.

1789

OV – Se înființează Tribunalul Montan Districtual de la Oravița.

1790

AN – Mathias Hammer descoperă în Valea lui Andrei, actualmente Sigismund, huilă de cea mai bună calitate. Legendă și adevăr: pe locul unde niște porci au scormonit pământul, copiii lui Mathias Hammer au făcut un foc de tabără care nu putea fi stins. Cercetând locul au descoperit pietre lucioase care erau de fapt huilă.

1791

CI – Vin aici 27 familii de slovaci.

RE – La Recaș există un chirurg și o moașă.

RE – Poștalionul atinge, pe traseul său, Recaș.

JB – aug. 25. Jimbolia obține dreptul de a ține târg săptămânal și anual.

1792

AN – Se începe activitatea de minerit în Steierdorf-Anina.

1793

CI – S-a născut Dimitrije P. Tirol (1793-1857), istoric, lingvist, membru al Societății de istorie și antichități din Odesa, unul din primii 8 membri ai Academiei Sârbe din Belgrad.

OV – Proprietarul Peter Eirich a amenajat o sală permanentă de teatru în clădirea hotelului Coroana din Oravița, unde se dădeau reprezentații de către trupele ambulante de teatru.

OV – Se înființează la Oravița o școală latină sau gimnaziu cu patru clase "*Regium institutum Oravicensae*". Această școală este subvenționată de stat până în anul 1854, când se desființează din cauza lipsei de fonduri.

1794

CI – Conscripția indică la Ciacova 491 familii (aproximativ 3000 suflete), are 509 numere de casă, din care 263 sunt sârbești, 117 românești și 103 germane.

SM – Primă sinagogă pentru populația evreiască de aici.

1794-1797

GA – Se ridică biserica ortodoxă.

1795

CI – Se deschide prima farmacie civilă, Sfânta Treime, a 9-a farmacie din Banat.

FA – Biserica catolică are prima orgă, cu 6 registre.

1796

OR – Numitul Martinschitz instalează o forjă – mai precis un ciocan de forjă – acționată hidraulic, pe vatra localității Ohaba Bistra, la poalele dealului lui Ferdinand, începând prelucrarea fierului în zonă. Este atestată astfel uzina pentru oțel și laminate de la Oțelu Roșu, care datorită creșterii producției de fontă și oțel, s-a văzut în situația de a se moderniza și dezvolta în vederea prelucrării oțelului.

SM – Localitatea ocupa o suprafață de 3,5 km² cu o populație aproximativă de 1500 locuitori. Localitatea era împărțită în patru părți: San Nicolau cu 30 de case sârbești în zona Chindărești; San Nicolau cu 10 case sârbești în zona Sighet; Centrul „Belvaros” numit și Capul Satului locuit de români; San Nicolau cu 4 case ungurești.

1798

NC – Generalul Jožef Čekonić (Csekonics József) colonizează pe domeniul său numit Bozitova-pusta populația maghiară din părțile Szegeudului. Așezarea este formată în apropierea localităților Srpska Crnja și Nemačka Crnja, existente dinainte; în consecință, curând va fi denumită Madarska Crnja (Magyar Csernye, astăzi Nova Crnja).

1798-1799

FA – Făgetul este declarat oppidum (târg).

1799

CO – Latifundiarul Marczibányi a obținut pentru Čoka statut de orașel.

SM – Înființarea primei școli de agricultură de pe teritoriul actual al României, de către familia Nákó.

SM – iul. 3. S-a făcut una din cele mai importante descoperiri arheologice, și anume s-a descoperit Tezaurul de la Sănnicolau Mare. Acesta a fost descoperit de țaran sârb Nera Vuin în timp ce săpa în curtea casei, în zona numită Sighet. Tezaurul constă din 23 de obiecte de aur în greutate de 10 kg. Tezaurul a fost inclus în colecția Curții Imperiale, în prezent aflându-se la Kunsthistorisches Museum din Viena.

Sf. sec. XVIII

SM – Sosesc mai multe familii de macedoromâni și greci din Macedonia.

1800

CO – La Čoka sosesc coloniști noi: maghiari din Ungaria de Vest, slovaci din județele Lipto, Gömör și Trencsén.

JB – Conte Csekonic József cumpără domeniul Jimbolia.

SECOLUL XIX

1801

BH – Stațiunea Băile Herculane a intrat sub administrația confiniului militar grăniceresc, care dispune de fonduri bănești și forța de muncă suficiente.

KV – Din județele Arva, Trencsén și Békes sosesc la *Antalfalva* (astăzi Kovácsica) slovaci de confesiune evanghelică, cu preoții și învățătorii lor.

NB – La Turski Bečej se deschide o farmacie.

OV – Se naște la Oravița Damaschin Bojincă (1801-1869) – ministru și om de știință, organizatorul Arhivelor Naționale din România.

RE – Primește dreptul de a avea târguri săptămânale.

1802

AL – Școala sârbo-română din Alibunar este frecventată de 45 elevi. Primul dascăl a fost Marko Veličković.

AL – Pe harta traseelor poștalionului din Ungaria, așezarea Alibunar este înscrisă ca o stație importantă, în care se întâlnesc drumurile ce vin din Deta. Vârșeț și Biserica Albă; de aici drumul ducea în continuare la Panciova.
JB – dec. 10. Jimbolia devine oppidum.
NK – Se deschide o farmacie.

1803

CI – Epidemie de scorbut.
RE – La Recaș funcționează o școală autonomă.

1804

KO – Datele contemporane confirmă că în împrejurimile Kovinului este dezvoltată producția gogoșilor de mătase. În localitatea propriu zisă sunt înregistrați 345 de duzi maturi și 7.646 puiți.
NB – S-a organizat diligența (transport rapid cu cai) pentru transportul de persoane. Localitatea se afla pe drumul important al poștalionului dintre Petrovaradin și Timișoara.

1805

BU – Administrația camerală din Ciacova trimite un raport despre valorificarea apelor minerale, împreună cu o probă de apă. la Pesta. Acolo prof. Andreas Winterl confirmă calitatea apei minerale de la Buziaș.
CI – Se ridică crucea de marmură de către comunitatea ortodoxă.
DE – Se ridică palatul familiei Arizy (Orizi), ce stăpânește Deta.
OR – Pentru că viitoarea localitate Ferdinandsberg nu avea nici vatră, aceasta a fost cumpărată de la satul vecin, Mal, din izlazul lor cedându-se, pentru suma de 200 de florini, o bună parte din sectorul Gai și porțiunea cuprinsă între podul satului Cireșa, astăzi aparținător de Oțelu Roșu, și str. Morii. Restul vetrei, până la cimitirul orașului, a fost cumpărată de la primăria satului Ohaba Bistra (astăzi parte componentă a orașului Oțelu Roșu).

1806

BU – O nouă expertiză a apei minerale de la Buziaș efectuată la Universitatea din Viena.

1807

BU – Buziaș este sediul unui cerc.
OR – Este atestată localitatea Ferdinandsberg. Denumirea derivă, probabil, de la dealul cu același nume și nu de la proprietarul coloniei (începând abia cu martie 1823), Ferdinand Hoffmann.

1807-1829

SM – Sânnicolau devine provizoriu reședința comitatului Torontal, din cauza unui incendiu sediul administrației comitatului mutându-se de la Beciche-recul Mare (azi Zrenianin).

1808

MN – În Cartea Funduară localitatea apare cu numele de Neu-Moldova (Moldova Nouă).

NC – Magyar Czernya devine filiala parohiei catolice nou înființate în localitatea vecină Deutsch Czernya.

1809

BU – Medicul Johann B. Lindenmayer reia cercetările privind izvoarele minerale.

CI – Epidemie de tifos și dizenterie.

1810

BU – Apele din Buziaș sunt analizate de geologul Kitaibel Pál din Pesta.

DE – aug. 17. Deta este declarat oficial târg (oppidum).

1811

RE – iun. 5. Cu prilejul vizitei canonice episcopale este vizitată și școala.

1813

BH – În acest an la Băile Herculane au venit 585 de turiști.

NB – Strada principală din Turski Bečej este pietruită (s-a început de la portul de pe Tisa). Lucrările au fost finanțate de Klara Papadopolis, văduva negustorului greco-macedonean Pavle hagi-Mihajlo, care între timp își luase numele de Sisányi.

1815

OV – La Oravița este înființată o monetărie imperială de către Procop Lothka de Smislov, președintele minier din Oravița. Această monetărie emitea monede cu semnul *O* și a fost desființată în anul 1855.

OV – Oravița are 3500 locuitori, împreună cu Ciclova Montană.

ZI – La Szent György (Žitište) s-a construit biserica romano-catolică.

1816

BU – Începe amenajarea primelor izvoare cu apă minerală.

NC – Zona așezării Nova Crnja a fost lovită de mari inundații. O parte din locuitori au plecat din localitate.

BH – sept.-nov. Stă la Herculane la băi Tudor Vladimirescu. Ca să nu se plictisească, împrumută cărți de istorie și calendare de la cronicarul Nicolae Stoica de Hațeg, protopopul Mehadiiei.

1817

OV – Este fondat prin subscripție publică la Oravița, și se realizează clădirea teatrului, cel mai vechi de pe teritoriul actual al României. Este realizat în stilul barocului vienez (barocul târziu). Proiectant este orăvițeanul Ion Niuny, iar montarea, asamblarea și organizarea interioară a edificiului este opera pictorului Francisc Knée. Imită la scară mică vechiul Burgtheater din Viena. Pe scena teatrului au montat spectacole de teatru și muzică trupe profesioniste din Europa și din lume: București, Viena, Paris, Berlin, Sankt Petersburg, Budapesta, Graz, Innsbruck, Belgrad, Roma, New York, Philadelphia ș. a. Astăzi găzduiește Muzeul de Istoria Culturii Cărășene cu secții de istorie, geografie istorică, etnografie-folclor, arhiva documentară și biblioteca "Sim Sam Moldovan – Ionel Bota" de carte și presă veche.

OV – apr. S-a înființat la Oravița Asociația de teatru, cazino și cetire.

BH – sept. 29. Sosesc la băi la Herculane împăratul Francisc I cu împărăteasa Augusta Carolina.

OV – oct. 8. Este inaugurat teatrul din Oravița și pus la dispoziția „Clubului diletanților”, o trupă de teatru locală formată din amatori. La inaugurarea edificiului a venit însuși împăratul Francisc I, împreună cu împărăteasa Augusta Carolina, petrecând aici 4 zile. Primul spectacol, de limbă germană, s-a numit „Gelozia umilită”.

1818

BH – La Băile Herculane sunt vizitate de 1354 de turiști.

OV – Apare prima publicație locală: „Wochenzeitung” – apărut între 1818-1820.

1819

BU – Buziașul declarat localitate balneară.

BU – Stabilimentele balneare sunt arendate lui Hans Rauth și János Simsó.

FA – Târgul săptămânal se desfășoară vinerea, tradiție păstrată până azi.

1820

BH – Prin donațiile unor boieri din Țara Românească, protopopul Nicolae Stoica de Hațeg zugrăvește biserica ortodoxă din Băile Herculane.

BU – La Buziaș sunt colonizate cca. 50-60 familii de maghiari și slovaci.
JB – Reînnoirea dreptului de târg.

1822

RE – Recașul primește dreptul de a avea târg săptămânal.

1823

GA – Familia Gorove (frații László, Lajos și Károly) primește ca donație regală domeniul Gătaia și colonizează aici țărani maghiari.

JB – Se constituie bresle meșteșugărești.

RE – O epidemie necunoscută face victime în rândul locuitorilor.

MN – S-a născut aici Emilijan Josimović (1823-1897), arhitect cu studii la Viena, a lucrat la construirea Canalului Bega, iar din 1845 s-a aflat la Belgrad ca profesor și rector al Liceului (în termenii de atunci: facultatea), membru al Academiei Sârbe de Științe.

CI – apr. 23. Ciacova este ridicată la statutul de târg.

1823-1870

GA – Familia Gorove înființează școală confesională catolică maghiară, apoi devine școală publică.

1824

FA – Dinicu Golescu vizitează și Făgetul.

JB – Se ridică Dealul Calvariei, dărâmat în 1900.

1825

BH – Consilierul imperial-regesc Sava de Tökoly (Tökoly Száva - Sava Tekelija) din Arad a donat un clopot pentru biserica ortodoxă din Băile Herculane și a înălțat și înfrumusețat turnul bisericii. De asemenea, a finanțat defrișarea drumului de acces și a lăsat 250 florini pentru întreținerea acestuia.

BU – Vin aici familii germane și cehe.

SM – Este ridicată clădirea școlii germane.

1826

NC – La Magyar Czernya apare primul dascăl, Imre Vecsernyés din Magyararkanizsa (Nova Kanjiža).

1828

BO – Este atestată documentar localitatea Bocșa Română sub numele Val-lach Bogschan.

CI – Ciacova are o populație de 3424 locuitori, dintre care 201 sunt meseriași și 51 comercianți.

NC – În Magyar Czernya (Nova Crnja) s-a construit o nouă clădire școlară, care a avut în același timp și funcția de casă de rugăciuni (închinată Sfântului Ladislau).

1829

BU – Buziașul are 210 case.

BO – Se naște la Bocșa Wein János (1829-1908), inginer minier, a conceput și realizat sistemul de alimentare cu apă a capitalei ungare.

CI – Ciacova devine târg (oppidum), unul dintre cele 9 ale comitatului Timiș.

NC – Magyar Czernya este ridicată la rang de parohie. Primul paroh numit a fost Márton Torma, care slujise până atunci în apropiata localitate Csestereg

1830

CO – Prin Čoka bântuie epidemia de holeră.

DE – Se înființează o stație de poștă.

1831

BA – Împrejurimile Bisericii Albe au fost pustiite de un uragan puternic.

CI – Epidemie de holeră.

NC – Holera la Magyar Czernya (Nova Crnja): pe parcursul a două luni mor de holeră 185 de persoane.

OV – Se naște la Oravița folcloristul Simeon Manguica (1831-1890), membru de onoare al Academiei Române.

RE – Epidemie de holeră cu 32 victime.

1832

SM – Epidemie de holeră cu multe victime.

1832-1836

DE – Altă epidemie de holeră.

1834

AN – Un puternic incendiu de mină face 6 victime.

1835

DE – O ploaie torențială distruge toate recoltele.

RE – Se deschide prima farmacie.

1836

NC – La Magyar Czernya din nou bântuită de holeră, care face 61 victime.

JB – Epidemie de holeră.

RE – Altă epidemie de holeră.

AL/CO/NB/NK/SE/KV/BA/ZI – Conform noului recensământ Alibunar are 3383, Čoka are 2.410 locuitori, Turski Bečej 9.692, Turska Kanjiža 3.276, Sečanj 1.624, Kovin 3.660, Kovačica 748, Bela Crkva 4.633, iar Žitište 1.962.

1837

CI – Epidemie de holeră.

NC – Din cauza uni epidemii necunoscute la Nova Crnja au murit circa 80 de copii între 1 și 7 ani.

SM – iul. 6. Localitatea primește drept de piață săptămânală, și 4 târguri anuale.

1838

BU – Dr. Georgije Čokrljan (cca. 1775-1848) este medicul stațiunii balneare.

1839

BU – Hendrik Sadler (Viena) face cercetări privind efectul terapeutic al apelor de aici.

BU – Buziașul este declarat stațiune balneară.

SM – Din totalul de 9912 locuitori, 8306 erau din Sânnicolau (Sârbesc), iar 1606 erau din Sânnicolau German.

1840

OV – Se naște la Oravița Balás Árpád (1840-1905) – inginer agricol, profesor universitar, scriitor.

1841

NB – Törökbecse (Turski Bečej) este cea mai mare piață de grâne din Monarhie. Din portul local anual ies și câte 300 de nave încărcate cu grâu, cel mai multe spre Pesta, Mosson și Viena, mai puțin spre Croația (Sisak și Karlovac, de unde, pe uscat, continuă drumul spre Rijeka).

NC – În urmă marilor epidemii din anii 1831 și 1837 la Nova Crnja s-a înființat un cimitir nou, în partea de est a localității, spre Kisorosz.

1842

BU – Se ridică biserica ortodoxă.

DE – iul. 21. Înaintate statutele de breaslă.

NC – Ctitorul, contele Csekonic, a pus piatra de temelie a viitoarei biserici din localitate. Conform legendei, atunci sa plantat și salcâmul japonez, existent și astăzi în curtea bisericii.

1843

NB – La Turski Bečej, mai exact: la Vranjevo, în data de 21 ianuarie s-a născut Evgen Nedić (numele ulterior: Szentklárai Jenő), preot romano-catolic, istoriograf și conferențiar universitar.

1844

NC – oct. 3. S-a finalizat construcția bisericii, închinată Sfintei Agatha. Sfințirea a avut loc în această zi.

1845

AL – Localitatea este alipită Regimentului Grăniceresc Sârb, care-și avea sediul statului major la Panciova

BA – mai 25. Batalionul Illyr din Biserica Albă a fost înaintat la rang de regiment.

1846

AN – Colonia de cărbunari Steierdorf s-a transformat într-un centru minier.

FA – Începe ridicarea noii biserici romano-catolice.

BH – În locul „băilor de șindrila” se construiește Hotelul Ferdinand.

SM – 42 de familii ortodoxe trec la greco-catolici, astfel înființându-se parohia omonimă.

1846-1847

AN – S-a construit drumul Oravița–Steierdorf și au început lucrările la drumul Steierdorf–Bozovici.

AN – Au sosit în localitate primii slovaci.

1847

BH – Se montează renumita statuie a lui Hercule, donație din partea arhiducelui austriac Carol, opera a măștrilor Romel Mayer și Glantz din Viena.

BU – Se înființează parohia romano-catolică.

OV – S-a terminat construirea șoselei Oravița–Steierdorf-Anina, necesară pentru transportul de cărbunc la Oravița cu căruțele trase de cai.

OV – Se naște la Oravița Adolf Humborg (1847- ?) – pictor, cu studii la München și Viena, a lucrat la München.

RE – Se deschid cursurile unei școli de duminică.

1848

RE – Se formează Asociația vânătorilor.

MN – Populația din Moldova Nouă este de cca. 3500 de locuitori.

BO – nov. 7. După o luptă de jumătate de oră, trupele imperiale (compania 13 din Lugoj) conduse de căpitanul Raxokrak sunt respinse de forțele mult superioare ale revoluției maghiare și Bocșa este în mâinile revoluționarilor.

BO – nov. 15. Are loc al doilea atac al trupelor imperiale comandate de gen. Appel (puțin peste 600 luptători) pentru a ocupa orașul Bocșa ce era controlat de revoluționari. Atacul este un eșec, după o luptă de 5 ore și jumătate.

OV – nov. Pleacă din Oravița 800 de adepți ai revoluției maghiare în sprijinul Bocșei, care urma să fie atacată de compania 13 din Lugoj.

AL – dec. 12. După o înclăștare de mai multe ore, trupele maghiare comandate de Damjanics preiau controlul asupra Alibunarului și forțază unitățile sârbe să se retragă spre Panciova. În toiul luptei își pierd viața cca. 600 militari. După luptă, trupele maghiare incendiază așezarea. Atunci au avut de suferit arhivele bisericilor ortodoxe din localitate (sârbă și română).

BO – dec. 24. Trupele imperiale atacă decisiv și concomitent Reșița și Bocșa, și după o luptă bazată mai mult pe artilerie, seara ele sunt în mâinile lor.

1848-1849

DE – Deta este parte activă a revoluției pașoptiste.

FA – Făgetenii participă activ la desfășurarea revoluției.

OR – În timpul revoluției, guvernatorul revoluționar maghiar Fülöp Lipót schimbă denumirea localității Ferdinandsberg în Bemhegy (Dealul lui Bem), denumire care nu dăinuie decât până în 1849.

1849

JB – Prima manifestare politică a șvabilor bănățeni: petiția de la Jimbolia.

MN – La Moldova Nouă s-a deschis o fabrică de acid sulfuric, care utiliza minereul extras. În 1896, datorită rentabilității scăzute, fabrica se închide.

NC – Haiducii-tâlhari l-au omorât pe András Tóth, primarul din localitate.

NC – În lunile de vară din nou bântuie holera, curmând de data aceasta 87 de vieți.

BO – ian. La începutul lunii, compania 20 din Regimentul 13 de grăniceri româno-bănăţean condusă de căpitanul Mihanovici menţine ordinea în Reşiţa, Oraviţa şi Bocşa.

NC – ian. 21. Populaţia maghiară părăseşte localitatea şi se retrage la nord de Mureş, temându-se de răzbunarea armatelor sârbe. Între timp trupele sârbe au incendiat şi pustiit localitatea. A fost deteriorată considerabil şi biserica, dar protocoalele bisericeşti s-au păstrat, fiind dosite la un loc sigur. Populaţia a început să se întoarcă treptat abia la începutul lunii mai a aceluiaşi an.

OV – mai 5. Trupe revoluţionare maghiare ocupă Oraviţa.

FA – aug.14-16. Se întâlnesc aici generalul Bem şi Eftimie Murgu.

1850

BU – Buziaşul are cca. 2.000 locuitori.

DE – Ia naştere Comunitatea izraelită autonomă cu 35 membri.

OR – Documentele atestă existenţa a două aşezări distincte: Ohaba Bistra şi Ferdinandsberg.

RE – Se cumpără o orgă de la meşterul timişorean Josefi cu 1200 guldeni.

CO/NB/NC/NK/SE/KO/KV/ZI – Alibunar are 3945 locuitori, Čoka are 2.739, Nova Crnja are 2.449, Turski Bcčej 10.022, Turska Kanjiža 2.333, Sečanj 1.780, Kovin 3.832, Kovačica 2.626, Bela Crkva 5.582, iar Žitište 2.357.

1850-1854

NC – Localitatea dispune de un hotar de 12.176 jugăre pământ arabil, din care 3.184 jugăre teren alodial de la Csekonics.

1851

AN – Sunt colonizaţi în localitate primii cehi (boemi).

NK – Turska Kanjiža are statut de orăşel, este reşedinţă de plasă, are judecătorie proprie, cadastru de imobile, direcţie de impozit şi poliţie.

OV – Se naşte la Oraviţa Szentkirályi Ákos (1851-1933) – medic veterinar, profesor universitar.

1852

CO – Şi la Čoka o parte din populaţie se ocupă cu producţia de gogoşi de mătase. Localnicul Georg Rehak a produs în anul respectiv 52 funţi de gogoşi. A început ridicarea dălmei de-a lungul râului Tisa dintre Čoka şi Sfântul Nicolae pe Tisa (Ostojićevo).

DE – Se ridică sinagoga.

FA – Împăratul Franz Josef I este în vizită prin Făget.

NK – La *Jozef* (parte din Novi Kneževac) în acest an sunt inventariați 600 de duzi.

BH – iul. 19. Împăratul Austriei, Franz Josef, considera Băile Herculane ca fiind „ceea mai frumoasă stațiune de pe continent”, iar împărăteasa Elisabeta scrie un jurnalul intim că Băile Herculane sunt o prezență distinctă și încântătoare.

1853

BU – Se construiește Grand Hotel.

FA – Se înființează Gewerbeverein - asociația meseriașilor.

RE – Apare primul medic la Recaș, dr. Heinrich Escher.

RE – Se formează Asociația meseriașilor cu 45 membri.

AN – febr. 13. Are loc o explozie de gaz ce face 8 victime.

CO – apr. 18-20. În apropierea localităților Čoka, Padej și Sajan a fost văzut haiducul Rózsa Sándor, din Kikinda a fost trimisă o unitate militară pentru a-l captura. Două zile mai târziu unitatea a fost retrasă, deoarece informația s-a dovedit a fi falsă.

NK – apr. 20. Unitatea militară din Turska Kanjiža a avut o ciocnire cu banda haiducului Vásárhelyi Pista.

1854

AN – A fost construită primăria (actualul hotel) și notariatul din Steierdorf.

AN – Exploatarea miniere au fost preluate de către „Societatea imperial-regală privilegiată austriacă a căilor ferate de stat”. A fost demarat un program de valorificare complexă a cărbunelui și sideritelor din subteran, concretizat prin construcția unei mari uzine de fier (combinat siderurgic) în Valea Gârliștei, străjuită de păduri de anini.

BU – Buziașul devine sediu de plasă administrativă.

BU – Vine la Buziaș învățătorul Miklós Grand (1837-1893), cel care va fi animatorul apiculturii în Banat, redactorul unor reviste de specialitate în limbile germană și maghiară.

CI – Se înființează un cor bărbătesc.

OV – Gara Oraviței este prima gară cu lift - pasaj pentru acces la peronul situat mai sus de nivelul străzii, dacă nu cumva e prima clădire pentru o stație de cale ferată din țară.

RE – Se construiește clădirea cu etaj a școlii germane.

RE – Sosește în localitate prima telegramă.

OV – aug. 20/30. Este inaugurată pentru transportul de marfă calea ferată Oravița–Iam–Iasenova–Vracevgai–Buziaș (62,5 km), o investiție de cinci

milioane florini, cel dintâi traseu feroviar din țară considerată încă de istoricii problemei a fi și cea mai veche cale ferată din sud-estul Europei.

1855

BA – La Biserica Albă lângă șosea sunt sădite șiruri de puieti de dud. Lucrările au fost organizate de Direcția de Construcții din Timișoara.

CI – Se înființează Societatea Germană de Cântări.

FA – Se stabilesc aici mai multe familii de comercianți evrei.

RE – mart. 16. Episcopul Sándor Csajághy face o vizită canonică.

1856

BA – Biserica Albă se conectează la linia ferată Oravița–Baziaș.

BU – Se ridică Salonul de cură balneară și Cazinoul.

BU – Se naște la Buziaș Radisich Jenő (1856-1917), istoric de artă.

NC – S-a construit noua clădire a primăriei.

OR – Uzina dispunea deja de un laminor de profile ușoare.

RE – Școala iliră/șocață este renovată și primește un etaj.

RE – Altă epidemie de variolă.

BU – ian. 1. Se înființează oficiul poștal.

OV – nov. 1. Este inaugurată și pentru transportul de călători calea ferată Oravița–Baziaș.

1857

JB – Jimbolia este stație de cale ferată pe linia Szeged–Timișoara.

MN – La Moldova Nouă are loc protestul „subteranilor” (mineri) pentru creșterea salariilor.

NC – Potrivit noului recensământ, Nova Crnja are 2.949 locuitori, din care 2.879 romano-catolici, 45 ortodocși, 8 calvini și 17 evrei.

NK – După întoarcerea de la școlarizare în Ungaria, Jovan Knežević organizează o trupă de teatru în localitatea natală Turski Bečej, primul teatru sârbesc pe teritoriul Ungariei. Ceva mai târziu, membrii acestei trupe de teatru, conduși de Jovan Đorđević, vor înființa Teatrul Național Sârb din Novi Sad (1861).

RE – Domeniul cameral Recaș este cumpărat de Banca Națională a Austriei, care începe renovarea, treptată, a bisericii.

RE – Se constituie Muttergottesmädchen, asociația tinerelor fete Catolice.

1858

AN – Apare pentru prima dată denumirea de Colonia Anina.

BU – Se ridică clădirea secției de fizioterapie.

RE – Se naște la Recaș Geml József (1858-1929) primar al Timișoarei în perioada 1914-1919.

DE – mai 1. Deta este stație pe calea ferată Timișoara–Stamora.

BA – iul. 21. Biserica Albă se conectează la linia de cale ferată Timișoara–Pesta–Viena.

1859

BO – Se naște la Bocșa Corneliu Diaconovici (1859-1923), publicist, autorul primei enciclopedii românești.

FA – iun. 22. Inundație catastrofală cu schimbarea cursului Begăi.

AN – nov. 1. Localitatea primește dreptul de a avea administrație proprie. Primul primar ales al localității a fost maestrul minier principal – Franz Hirspeck. Noua comună se numea Steierdorf.

1860

AN – Începe construcția căii ferate Steierdorf-Anina–Oravița.

BO – Se naște la Bocșa Szurmay Sándor (1860-1945), baron, general maghiar, ministrul apărării la Budapesta între 1917-1918.

1861

AL – În hotarul Alibunarului a fost dezafectată o colină; s-au găsit cinci urne din epoca bronzului. Una din ele a ajuns la Muzeul din Zagreb

OV – Se naște la Oravița Dvorák Hubert (1861-1927) – inginer, director al uzinelor mecanice din Budapesta, distins cu Grand Prix la expoziția mondială de la Paris, din 1900, pentru proiectul locomotivei „Atlantic”.

1862

DE – Se înființează oficiul telegrafic.

AN – mai 7. O explozie de gaz grizu face 11 victime.

1863

CI – Se construiește sinagoga.

GA – Familia Gorove construiește în centru biserica romano-catolică.

NC – Din cauza secetei catastrofale Nova Crnja este bântuită de foamete mare. Din cauza lipsei de hrană în localitate au murit toate vitele, până și păsările de curte. Populația a fost ajutată cu hrană (grâu, porumb) de către nobilul proprietar al locului și de către alte localități.

NK – Populația din plasa Törökkanizsa (Turska Kanjiža), mixtă sub aspectul naționalităților, era de 38.811 suflete și trăia în 30 de localități.

AN/OV – dec. 15. Se inaugurează calea ferată de munte Steierdorf-Anina-Oravița pentru transportul de mărfuri. Calea ferată spre Anina urcă de la 218,7 m (Oravița) la 556,4 m (Anina), o diferență de nivel de 337,7 m. La lungimea de 33,4 km, cele 14 tuneluri însumează 2.084 m, viaductele în număr de 10 înseamnă alți 843 m din total, 9.946 m sunt zidurile de sprijin iar pe 21.171 m s-au executat tăieri în stânca muntelui.

1864

BH – În Parcul Central al stațiunii Băile Herculane sunt plantați un molid și un exemplar de *Sequoia gigantea* vizibil și astăzi.

BH – Se inaugurează la Băile Herculane podul de piatră de peste Cerna.

FA – Cele 2 biserici sunt dotate cu câte 4 treacuri, folosite la sărbători.

JB – Își începe activitatea fabrica de cărămidă Bohn.

OV – Până în anul 1865 administrarea locală din Oravița a funcționat în conformitate cu codul Maximilian. Ea a fost condusă de Direcția Superioară Montanică a exploatărilor miniere. Comitatul Carașului a fost reîmpărțit în 10 plase, cu 5 judecătoriai. Dintre aceste cinci judecătoriai de ocol, două au fost superioare, cea din Lugoj și cea din Oravița.

OV – Se naște la Oravița Kerpely Kálmán (1864-1940) – inginer fitotehnist, profesor universitar, membru al Academiei Ungare de Științe.

SM – Se ridică actualul castel Nákó ce cuprindea un muzeu, colecție de tablouri, bibliotecă, grădină botanică.

1865

CI – Începe separația românilor din Comunitatea bisericească, până atunci comună cu sârbii și grecii.

FA – Se înființează postul hidrometric.

JB – Ia ființă corul bărbătesc.

NC – Potrivit cadastrului provizoriu al așezărilor din județul Torontal, așezarea Magyar Czernya are 1 mare proprietar și 143 mici proprietari. Hotarul localității dispune de 6.464 jugăre pășune, 847 jugăre livezi, 2.072 jugăre pășune, 136 jugăre păduri, 1.854 jugăre sub trestie și 874 jugăre pământ nefolosibil (mlăștini, bălți).

OR – Începe construcția unui laminor prevăzut cu cinci caje pentru laminarea șinelor de cale ferată, laminor ce a intrat în funcțiune în anul 1868.

1866

BU – Se mută în localitate Ormós Zsigmond (1813-1894), istoric al artei și istoric, prim-comitele de mai târziu al comitatului Timiș, fondatorul muzeului din Timișoara.

JB – Se deschide primul cazinou cu bibliotecă.

JB – Este înălțată statuia Sfântului Florian.

RE – La Recaș sunt 48 meseriași.

SM – Localitatea este lovită de o nouă epidemie de holeră.

1867

DE – Deta devine sediul plasei omonime cu 13 comune.

NK – În Törökkanizsa s-a născut György Schulpe, sociolog, scriitor din domeniul științelor sociale.

OV – Se naște la Oravița Aurelie Iana (1867-1948) – preot, folclorist.

OR – Odată cu formarea Imperiului Austro-ungar, noua așezare va primi numele de Nándorhegy, în fapt traducerea în limba maghiară a numelui de Ferdinandsberg.

Capitolul V.

Perioada 1868-1919

1868

FA – Se amenajează parcul din centrul localității, cu platanii existenți și azi.

JB – Se deschide prima bancă „Hatzfelder Sparkasse”.

NC – La Nova Crnja s-a format stația de poștă.

OV – Apare săptămânalul „Der Berggeist” a apărut între 1868-1869.

RE – Școala catolică este transformată în școală confesională susținută de comunitatea locală.

RE – Epidemie de pestă la animale.

OV – aug. Mihai Eminescu ajunge la Oravița însoțind trupa de teatru a lui Mihai Pascaly unde era sufleur și secretar II, venit cu spectacolul Doi profesori procopsiți și neprocopsiți dramatizare după lucrarea Mihai Viteazu a lui Dimitrie Bolintineanu.

1869

CI – Ia ființă Prima Casă de Păstrare din Ciacova.

AN – mart. 19. Ia ființă reuniunea bărbătească de cântări din Steierdorf.

OV – apr. 4. Se inaugura și calea ferată de munte Oravița–Anina pentru transportul de călători.

1869-1870

JB – După planurile renumitului arhitect Ybl Miklós se ridică castelul Csekonics la Csitó.

KV – În anul școlar 1869/70 școala populară din Kovačica au frecventat-o 147 elevi de naționalitate slovacă. Dascăli au fost: Andrej Gdovan, Mikulaš Zlinski și Jan Mačejac. Plata de învățător era de 240 florini pe an.

1870

GA – Se înființează Despărțământul ASTRA.

JB – Începe să funcționeze moara cilindrică cu abur.

RE – Epidemie de malarie căreia îi cad victimă 85 persoane.

OV – Se înființează Compania de pompieri voluntari.

SM – Este construită linia ferată Sănnicolau Mare–Valcani.

1870-1918

SM – Sănnicolau Mare este reședință de plasă și are în componență 22 de comune.

1871

BA – Școala populară sârbă din Biserica Albă au frecventat-o 175 elevi. Plata de învățător a fost 405 florini pe an. Pe lângă școala sârbă, în localitate au mai existat școlile elementare română și germană. În oraș a mai funcționat și o școală civică de opt clase; în 1871 avea 175 elevi.

BH – La Băile Herculane s-au terminat lucrările la Hotelul Carol (azi Traian) și la Pavilionul de fizioterapie.

BO – Începe construirea liniei ferate industriale pe distanța Reșița–Bocșa Română–Ocna de Fier, în lungime de 31,3 km, care este inaugurată la 3 septembrie 1873.

DE – Se înființează Judecătoria de ocol (plasă).

FA – Se înființează judecătoria.

KO – În anul școlar 1871/72 școala populară din Kovin au frecventat-o 253 elevi. În școală au existat trei secții: două de băieți și una de fete. Între anii 1870 și 1878 dascăli au fost Maksim Stojković și Vasilije Kuluzić. Clădirea școlară a fost ridicată în anul 1860.

NK – Turska Kanjiža are 2.219 locuitori. În luna ianuarie a anului au crescut apele Begăi, Tisei și Mureșului; spre consternarea populației, apa a ajuns până la grădini. Apele de inundație s-au retras definitiv abia după vara sece-toasă din anul 1873.

1872

AL – La Alibunar se deschid separat școala sârbească și școala românească.

AL – După desființarea Confiniului Militar, localitatea Alibunar este alipită județului Torontal și devine reședința de plasă. De plasa Alibunar țineau așezările Alibunar, Dobrica, Ilandža și Petrovo Selo.

BA – Biserica Albă este oraș liber regesc, cu senat, încorporat comitatului Timiș.

BU – Vine la Buziaș Trefort Ágoston, ministrul cultelor de la Budapesta, cel care va impulsiona în mod decisiv procesul de afirmare a Buziașului ca stațiune de prim rang.

BU – Se construiește clădirea teatrului.

DE – Se înființează Societatea de Economie și Credit.

DE – Se înființează Casa de Păstrare din Deta.

JB – Se deschide școala elementară publică.

NC – În împrejurimile localității Nova Crnja sunt ninsori și ploi abundente. Culturile semănate în primăvara anului au fost distruse de diferiți dăunători. Din cauza condițiilor grele, proprietarul nobil a împărțit hrană fiartă, și după necesitate și o anumită cantitate de grâu, numeroaselor familii din sat, până la sfârșitul lunii martie.

KV – Kovačica este inclusă în comitatul Torontál.

OV – Apare la Oravița publicația de limbă germană "*Orawitzaer Wochenblatt*" (Săptămânalul orăvițan) între 1872-1940, care avea să fie una din cele mai longevive din regiune.

OV – Se construiește Grădina de Tir la Oravița.

RE – Asociația vânătorilor participă la Timișoara la paradă în cinstea împăratului Franz Josef I.

SM – Se înființează judecătoria de plasă.

BH – sept. 15-20. La Hotelul Goth din Băile Herculane are avut loc a XVI-a Întrunire de drumeție a medicilor și naturaliștilor din Imperiul austro-ungar, prilej cu care s-a pus și o placă comemorativă.

FA – dec. 29-30. Se desfășoară conferința învățătorilor din Banat.

1873

AN – Este sfințită biserica romano-catolică din Steierdorf.

BU – Are loc reuniunea Societății Bănățene a Apicultorilor.

GA – Ia ființă grupul de pompieri voluntari.

JB – Epidemie de holeră.

ZI – În actele oficiale actuala așezare Žitište este menționată ca *Bega-Szent-györgy*. Până atunci denumirea fusese Szent-György.

DE – ian. 18. Ia ființă Casina civilă.

1874

BU – Se înființează ștrandul liber și școala de înot.

BU – Se ridică biserica romano-catolică.

BU – Zsigmondy Vilmos, specialist în forarea apelor termale, realizează fărâși de cercetare.

DE – Apare formația de pompieri voluntari.

BO – sept. 3. Se dă în funcțiune linia ferată cu ecartament normal Voiteni–Bocșa.

1875

BA – Biserica Albă are 7.776 locuitori.

BU – Se amenajează parcul.

BU – Se ridică colonada din parc.

CI – Se înființează Societatea Română de Cântări.

DE – Prima tipografie (Wettel) și un prim ziar.

DE – Societatea pt. ajutorarea bolnavilor.

JB – la ființă Asociația pompierilor voluntari.

JB – la ființă Asociația agricultorilor, este prima de acest fel din Banat.

NB – În hotarul așezării Novi Bečeji, în locul numit Borjas, dr. Szentkláray Jenő descoperă urmele unei fortificații preistorice din pământ. Pe măsura săpăturilor găsea fragmente de ceramică și resturi de vetre.

NC – iul. 4. La Nova Crnja s-a ținut prima zi de piață săptămânală.

1876

BU – Calea ferată ajunge la Buziaș.

CI – Se înființează Societatea Sârbă de Cântări.

NK – Domnitorul austro-ungar Franc Jozef confirmă familiei Schulpe titlul de noblețe, adăugind numelui de familie predicatul de Török-Kanizsa.

RE – Se naște la Recaș Tass Antal (1876-1937), astronom, conducătorul Observatorului din Budapesta, fondatorul Institutului de Cercetări Astrofizice, pe care-l conduce până în 1934.

BA – sept. 5. La ordinul ministrului regal ungar al afacerilor interne, Biserica Albă încetează să mai fie oraș municipal și este subordonată jurisdicției comitatului Timiș ca oraș cu senat.

1877

BO – Se naște la Bocșa Augustin Béla (1877-1945), cercetător al plantelor medicale, profesor universitar la Budapesta.

JB – Se înființează Leseverein - Societatea de lectură germană.

OV – La Oravița se dă în folosință "Biblioteca Noastră".

RE – Se naște la Recaș Mihailich Győző (1877-1966) inginer de construcții hidrotehnice, șeful catedrei de construcții de poduri de la Universitatea Tehnică din Budapesta, proiectantul podului Liget (azi Decebal, de la băile Neptun) din Timișoara.

1877 și 1879

RE – Apar mori de vânt.

1877-1902

RE – Se construiește gara căii ferate.

1878

BO – Se naște la Bocșa Kiss Árpád (1878-1934), actor și conducător de tru-

pă teatrală, cu studii actoricești făcute după ce a abandonat cariera militară.

JB – Își începe activitatea Fabrica de pălării Decker.

JB – Se construiește, pentru contele Csekonics, noul castel, din oraș – azi sediul primăriei.

NK – Din plasa Turska Kanjiža pentru Dieta ungară a fost ales Károly Schwab. Hotarul localității Turska Kanjiža cuprindea 7.702 jc pământ arabil, 579 jc pășune, 4.483 jc livezi și stufăriș, 30 jc vii, 111 jc pădure și 2.272 jc pământ slab și slatină.

NK – În documentele oficiale Novi Kneževac se menționează sub denumirea *Török-Kanizsa* și *Josefova* (partea din urmă, la începutul secolului XX va fi denumită *Torontáljózseffalva*).

OV – Se dă în folosință Stațiunea Marila.

TK – Din plasa Turska Kanjiža pentru Dieta ungară a fost ales Károly Schwab.

TK – Hotarul localității cuprindea 7.702 jc pământ arabil, 579 jc pășune, 4.483 jc livezi și stufăriș, 30 jc vii, 111 jc pădure și 2.272 jc pământ slab și slatină.

SE – Din acest an în documentele oficiale Sečanj este menționat ca *Torontál-Szécsány*; anterior denumirea era Szécsán.

BH – mai 20. Este inaugurată clădirea gării din Băile Herculane, edificiu în stil baroc.

1879

DE – Se unesc oficiile poștal și telegrafic.

JB – Apar primele clădiri în noul cartier muncitoresc Futok.

NB – În hotarul localității Novi Bečej, în imediata apropiere a țiglariei din Borjas, dr. Szentkláray Jenő descoperă un depozit de 74 piese din bronz. După Hampel, era vorba de rămășițele unui atelier preistoric de turnătorie.

RE – Asociație meseriașilor formează Asociația pompierilor.

SM – Se înființează o școală românească, învățător Antoniu Minișan.

SM – Apare primul ziar local din Sânnicolau: „*Nagyszentmiklósi Közlöny*”.

1879-1881

CI – Se ridică noua biserică romano-catolică.

1880

CI – Se deschide o școală de dascăli.

CI – Se înființează biblioteca.

CI – Apare librăria Wettel ce va funcționa, sub diferite nume, până în 1991.

CI – Apare prima tipografie, a fraților Kudy.

- FA – Se înființează școala particulară de fete.
 FA – Învățătorul Traian Unipan formează Corul Plugarilor.
 FA – Se ridică noua biserică ortodoxă.
 SM – Ia ființă corul bărbătesc al meseriașilor.
 MN – ian.7. S-a născut aici Vasa Radonić (1880-1938), inginer silvic, a lucrat la legarea terenurilor nisipoase din Deliblato prin împăduriri și a publicat o monografie a acestora.
 AN – iul. 28. Are loc cel mai devastator incendiu din istoria localității.

1880 (în jur de)

- RE – Asociația de ajutor de înmormântare.

1881

- BA – În actele oficiale Biserica Albă este menționată sub denumirile: *Weisskirchen, Fehértemplom* și *Biserica Albă*.
 CI – Se construiește actuala biserică romano-catolică.
 CI – Se înființează Asociația pompierilor voluntari.
 DE – Apare „*Deltaer Zeitung*”, este primul ziar din localitate.
 KO – Tot în actele oficiale Kovin este menționat sub denumirea *Kevevára*.
 NK – În localitate se înființează Formația de pompieri voluntari.
 OR – Este pus în funcțiune laminorul de tablă subțire.
 SM – mart. 25. Se naște la Sânnicolau Mare Bartók Béla (1881-1945), folclorist, compozitor, pedagog și pianist, unul dintre cei mai însemnați muziceni ai secolului al XX-lea.
 BO – aug. 29. S-a născut în Bocșa Vasiova Petru E. Oancea(a) (1881-1973), sculptor în lemn, pictor, scriitor, poet, cunoscut sub numele de Tata Oancea.
 GA – nov. 8. Se naște scriitorul Mihail Gașpar.
 BU – nov. 12. Se înființează Asociația pompierilor voluntari.

1881-1902

- CI – Apare primul ziar „*Csakovaer Wochenblatt*”, din 1882 „*Csakovaer Zeitung*”.

1882

- CI – Apare primul atelier fotografic.
 DE – Se înființează Societatea de Cruce Roșie.
 FA – Reuniunea meseriașilor formează Cercul social făgețean cu bibliotecă, club și grădină de vară.
 SM – Apare primul ziar german „*Südungarische Volksblatt*”.

1883

CI – Se înființează Asociația Crucea Roșie.

JB – Apare prima publicație „*Hatzfelder Sonntags Zeitung*”, după 1900 „*Zsombolyaer Zeitung*”.

OV – Se naște la Oravița Sulyomi-Schulmann Adolf (1883-1942) – pedagog specializat în defectologie, directorul institutului de surdo-muți din Budapesta, profesor universitar.

SM – Structura confesională a populației: 5164 romano-catolici, 4202 ortodocși, 987 greco-catolici, 535 evrei, 213 protestanți augustini și 28 protestanți calviniști.

SM – Se dă în folosință spitalul Berta, ctitorie a familiei Nákó.

DE – sept. 15. Se deschide Școala industrială de ucenici.

DE – oct. 1. Școala industrială de fete.

1884

BH – Împărăteasa Elisabeta (Sissi), soția lui Franz Josef, vine în stațiunea Băile Herculane. Va reveni încă de patru ori: în 1887, 1890, 1892 și 1896, ultima dată chiar cu soțul.

DE – Se înființează Asociația Civilă de lectură.

DE – Se înființează Asociația Vânătorilor.

JB – Se naște aici Burghardt Rezső (1884-1963), pictor renumit, profesor la Academia de Arte Frumoase din Budapesta.

RE – Cercul social din Recaș, grupează intelectuali de toate naționalitățile.

RE – Apare primul institut de credit.

CI – sept. Se deschide școala de ucenici.

AN – dec. 11. O explozie de gaz grizu se soldează cu 47 de victime.

1885

CI – Se înființează Societatea Muncitorilor Bolnavi și Invalizi.

CI – Se înființează Clubul de gimnastică din Ciacova.

DE – Se amenajează parcul orașenesc prin grija lui Anton Kratzer; din 1896 parcul se numește Elisabeta.

DE – mai 4. Se deschide prima grădiniță.

CI – sept. 1. Se deschid cursurile școlii agricole.

1886

BH – După trei ani de lucrări, la Băile Herculane este inaugurat Pavilionul Băilor Imperiale Austriece.

CI – Se înființează Asociația Meseriașilor.

CI – Se înființează Asociația de Tir Sportiv.

JB – Se înființează Asociația meseriașilor.

NB – Într-un incendiu catastrofal a ars o treime a localității.

AN – aug. 2. Încep lucrările de construcție a galeriei de aducțiune a apei potabile de la barajul artificial amenajat la gura Grotei Buhui.

BU – aug. 22-26. La Buziaș are loc Congresul medicilor și naturaliștilor din Ungaria.

1887

CI – Se înființează Asociația Vânătorilor.

CI – Au loc revărsări ale Timișului.

CI – Societatea Maghiară de Cântări.

CO – Între 1887 și 1891 Lajos Kálmány funcționa la Čoka în calitate de capelan. Aici a scris cel de al treilea volum al cărții *Szeged népe (Poporul din Szeged)*. În același timp, fiind de partea poporului, duce lupta continuă împotriva autorităților și a proprietarului feudal din localitate.

JB – Se naște cel mai renumit poet al șvabilor, Peter Jung (1887-1966).

BH – apr. 8-mai 13. În timpul sejurului petrecut la Băile Herculane, împărăteasa Elisabeta (Sissi) s-a întâlnit cu regele României, Carol I și cu regina Elisabeta, cazați atunci la vila Franz Josef (azi hotel Decebal).

DE – mai. Inundație mare în Mehala.

1887-1941

JB – Perioada de apariție a „*Hatzfelder Zeitung*”.

1888

CI – Se deschide farmacia „Crucea de aur”.

CI – Se înființează Societatea de Asigurare a Meseriașilor Vârșnici.

SM – Se construiesc moara Prochaszka și Fabrica de cărămidă.

1889

AN – În locul denumit de localnici Grota Buhui, este amenajat cel mai vechi lac subteran din țară, și de unde, printr-o galerie de aducțiune lungă de exact 1280 metri, apa din lac este dirijată spre Anina.

CI – Se deschide noua moară cu abur.

CI – Se înființează Asociația de Mărfuri.

DE – Se înființează cărămidăria Buchmann.

NK – Se înființează Asociația de Gospodărire a Apelor. Membrii fondatori sunt urmașii latifundiarilor Đorđe Servicky, Schulpe, Talijan, Maldeghem și Failič.

1890

BH – Poetul Vasile Alecsandri vine pentru ultima oară la Băile Herculane.

BU – Buziaș este centru de plasă.

DE – Deta este reședința plasei omonime.

FA – Membrii corului prezintă prima piesă de teatru.

GA – Se înființează prima farmacie.

JB – Se formează Clubul Athletic Jimbolia.

JB – Jimbolia este reședință de plasă (cerc).

NK – S-a terminat noua clădire școlară cu trei săli de clasă, două locuințe pentru învățători și una pentru omul de serviciu. Denumirea a fost: Școala Maghiară Centrală.

NK – Cu ocazia săpării canalului în locul din hotar zis Rit, în secțiunea malului zis „Halacska-siget“, au fost descoperite câteva schelete din epoca bronzului, înmormântate în vase din argilă. Károly Wagner a cules piese din cinci morminte de acest fel (brățare, coliere etc.).

OV – Se înființează Clubul Turistic din Oravița.

NB – aug. 24. Ziarul „Torontál” din Becicherecu Mare a publicat următoarea știre: „Proprietarul din Turski Bečej și deputat Gedeon Rohonci a participat la târgul de legume și fructe de la Viena cu pepeni galbeni, porumb dulce, ardei, roșii, și a fost distins cu cea mai distincție: diploma festivă a târgului. Pe domeniul său, aflat pe Insula Perlei, Rohonci a cultivat în anii trecuți pepeni galbeni pe o suprafață de circa 40 de jugăre. Soiul cel mai vestit i-a fost Perla Tisei.

1890-1895

JB – Apare calendarul anual „Illustrierter Volks und Hauskalender”.

1891

CI – Se deschide prima fabrică de sifon.

CO – La Čoka este înregistrată prima grevă.

FA – Se formează banca Făgeteana.

JB – Se deschide baia publică.

JB – Se asfaltează strada Principală, azi Republicii.

KV – Kovačica are 4.271 locuitori, în general slovaci.

SM – Se deschide prima grădiniță, iar școala locală de ucenici are 201 elevi.

DE – iul. 28. Filiala locală a Societății Agricultorilor.

1892

NC – În Nova Crnja difteritis a bătuit în rândurile populației infantile.

OV – Se înființează la Oravița un institut de credit și economii (bancă populară) numit „Orăvițana”.

1892-1899

CO – La Čoka latifundiarul înființează în total patru fabrici de alcool.

1893

AL – La Alibunar, în partea hotarului denumită Veliki Dol (Valea Mare) au fost descoperite două urne din epoca bronzului, cărora ulterior li se pierde urma.

BU – Se introduce iluminatul electric în hoteluri.

BH – Se construiește uzina electrică, stațiunea numărându-se astfel printre primele localități iluminate electric din România de azi.

CI – Are loc un incendiu devastator.

FA – Apare Societatea română de lectură.

KV – Holera decimează populația.

NB – Și aici bântuie holera.

CI – aug. 6. Ciacova este racordată la rețeaua feroviară.

AN – dec. 17. Este înființată Societatea pe acțiuni Sommerfrische.

1894

GA – Se naște aici Horváth János (1894-1950), ziarist și scriitor.

KO – Din acest an localitatea este menționată sub denumirea *Temes-Kubin*.

NC – S-a deschis prima grădiniță, prima educatoare: Vilma Tóth.

RE – La Recaș se organizează târguri anuale.

RE – Funcționează Prima fabrică de țiglă din Recaș.

RE – Se constituie prima casă de păstrare.

TK – S-a deschis grădinița.

1895

AL – Asociația râurilor Timiș-Bega a deviat cursul Moraviței (care alimenta cu apă mlaștina din Alibunar) într-un canal lung de 20 km și l-a legat direct de Canalul Terezian. Astfel a fost desecată cea mai mare parte a mlaștinei din Alibunar.

BH – La Băile Herculane veneau deja 10440 de turiști, cu toată activitatea sezonieră.

CI – Ordinul călugărițelor de Notre Dame înființează o școală confesională de fete.

DE – Societatea parcului pentru ocrotirea parcului local A. Kratzer.

JB – Se deschide abatorul.

JB – Se deschide țiglăria cu abur.

OR – Sectorul laminare de la Oțelul Roșu, conform unui raport întocmit de „Asociația Brașoveană pe acțiuni de mine și metalurgie”, din care făcea parte și această întreprindere (Uzinele de la Oțelul Roșu făceau parte din Societatea Unită Bistrița Rușchita care, din interese financiare o vinde „Primei Societăți bănățene de mine și metalurgie”, societate care în 1859 fuzionează cu „Asociația Brașoveană pe acțiuni de mine și metalurgie”) era alcătuit dintr-un: laminor pentru șine de cale ferată, platine și țagle, două linii de laminare de profile ușoare și un laminor de bandă subțire.

OV – Se construiește o moară cu abur (lângă gară) la Oravița.

TK – S-a înființat biblioteca școlară cu 245 de cărți. Tot acolo s-a înființat Casa Centrală de Economii.

TK – Latifundiarul Béla Talijan și baronul Ivan Bajić obțin concesiunea pentru construcția căii ferate Karlovo–Bočar–Padej–Tisamentmikloš–Čokaturska Kanjiža–Đala-Stari și Novi Sentivan–Sirig, cu stația terminus la Novi Sentivan.

TK – Este desființată schela de la Turska Kanjiža, localitatea primind din partea Szegedului un pod pe pontoane.

SM – Apare periodicul în limba sârbă “Pomorišanin”.

AN – apr. 1. Stațiunea climaterică de la Steierdorf numită și Aurora Banatului și-a început activitatea turistică.

DE – oct. 10. Școala primară de fete a călugărițelor de Notre Dame.

1895-1896

FA – Linia ferată Lugoj-Ilia cu stație la Făget.

1896

JB – Funcționează moara cu abur Pannonia.

JB – Se deschide Spitalul.

JB – La invitația contelui Csekolics, vine și se stabilește la Jimbolia preotul Imre Csicsáky (1860-1935), cel care va deschide școala de fete „Jesuleum”.

OV – Apare publicația de limbă maghiară „*Oravica és Vidéke*” (între 1896-1918).

TK – Latifundiarul Béla Talijan a devenit deputat în Dietă, ales din partea circumscripției electorale Turska Kanjiža.

BH – sept. 27. Se întâlnesc la Băile Herculane împăratul Franz Josef I al Austro-Ungariei, Carol I regele României și regele Alexandar (Obrenović) al Serbiei, cu ocazia deschiderii Porților de Fier și a serbărilor legate de împlinirea a o mie de ani de existență a Ungariei.

1897

AN – Este pusă în funcțiune centrala electrică cu abur din cartierul Anina.

DE – Se ridică casa de rugăciune evanghelică.

NC – La Nova Crnja începe construcția căii ferate de ecartament îngust, care urma să lege Jimbolia cu Becicherecu Mare, reședința județului Torontal. Calea ferată respectivă, în lungime de 65 km a fost predată oficial circulației la 19 oct. 1898. Linia ferată a avut 13 gări, printre care și Nova Crnja.

OR – Se edifică o oțelărie cu cuptoare de tip Siemens-Martin.

OR – S-a montat o nouă linie de laminare pentru șine de cale ferată.

RE – Se înființează Banca populară a plasei Recaș (Népbank), ca institut de creditare.

RE – Circulă omnibuz în Recaș.

1898

AL – În împrejurimile localității a fost descoperită o monedă de aur a împăratului Honorius.

BO – Fabrica din Bocșa produce mașini și unelte agricole.

U – Parcul primește numele de Parcul Elisabeta, în onoarea împărătesei, cent decedată.

! – Se înființează Asociația Bicicliștilor.

FA – Se plantează castanii.

JB – Se deschide linia ferată Jimbolia–Becicherecu Mare.

TK – Se deschide un spital pentru tratarea bolnavilor de plămâni. Primul director a fost Szilágyi György.

NB – iun. 18. Ziarul “Torontál” publică știrea că Törökbecse (Turski Bečej) a obținut în sfârșit reputația mondială, deoarece latifundiarul Rohonci a început să-și livreze pepenii galbeni în Norvegia. Soiul Perla Tisei, în străinătate denumit Theis Perl, se culegea înainte de coacere și era transportat în coșuri mici până la Viena, Berlin și Paris.

BU – sept. Împăratul Francisc Iosif și prințul moștenitor Franz Ferdinand vizitează Buziașul și locuiesc în actualul Pavilion 8.

DE – oct. 24. Cooperativa de lapte Deta.

1898-1899

CI – Se ridică actuala biserică ortodoxă română.

CI – sept. 1. Se inaugurează localul primăriei.

1899

CI – Se construiește închisoarea.

CI – Se înființează Asociația Lăptarilor.

DE – Se introduce telefonul.

JB – Noua denumire a localității este Zsombolya.

NK – Pe domeniul lui Béla Talijan, în apropiere de Novi Kneževac, cu ocazia unor lucrări de terasare muncitorii au distrus câteva morminte din epoca târzie a bronzului. Au fost salvate câteva vestigii din morminte avare (scărițe de șea, plăci din bronz, catarama etc).

RE – La Recaș sunt 102 meseriași.

RE – Apare moara cu abur.

RE – Apare fabrica de apă gazoasă (Sodafabrik).

Sf. sec. XIX

OR – La Nándorhegy-Ferdinandsberg (Oțelu Roșu) pe lângă germani, trăiau și slovaci, unguri și italieni (proveniți din nordul Italiei, din zonele Tolmezzo și Ponteba).

1900

BU – Pe lângă biserica romano-catolică funcționează o școală populară.

DE – Este inaugurată actuala biserică romano-catolică.

FA – Se înființează cooperativa Gloria pt. desfacerea de mărfuri industriale.

JB – Se termină construcția gării.

MN – La Moldova Nouă s-a dat în folosință un ferăstrău care până în 1933 a valorificat materialul lemnos din zonă.

OV – Se înființează Banca Comercială și Industrială din Oravița.

SM – Structura confesională a populației: 6100 romano-catolici, 4430 ortodocși, 300 greco-catolici, 450 evrei, 118 protestanți calviniști și 59 protestanți augustini.

SECOLUL XX

1900-1901

FA – Sunt colonizați maghiari în Colonia Nouă / Újtelep.

RE – Se deschide Școala publică, de limba maghiară.

1901

CI – Se decide introducerea electricității.

GA – Ia ființă Circumscripția sanitară.

JB – Apare publicația „Zsombolyai Közlöny”.

RE – Se formează o cooperativă a producătorilor de lapte.

TK – Apare ziarul “Törökkanizsa és Környéke”, în limba maghiară. Tot aici apare ziarul „Banatski glasnik“ (Mesagerul bănăţean), în limba sârbă.

AN – iul. 7. Este pusă piatra de temelie a bisericii romano-catolice din Anina.

1901-1903

FA – Traian Vuia locuieşte în casa de pe str. Ştefan cel Mare nr. 11 şi lucrează aici la planurile primului său avion.

1902

AN – Şcolile din Steierdorf-Anina devin publice.

DE – Se construieşte uzina electrică.

DE – la fiinţă Asociaţia Lawn tennis (tenis de câmp).

GA – Se inaugurează linia ferată Voiteni-Gătaia.

JB – Se deschid cursurile Şcolii de fete Jesuleum (liceul de azi).

RE – Se înfiinţează Asociaţia de lectură.

RE – la fiinţă o fabrică de conserve.

TK – La Turska Kanjiža apare ziarul „Radikal“; proprietar Sándor Hriszti-forovics.

FA – ian. 1. Apare publicaţia „Facseti Újság”.

1903

CI – Apare Banca „Ciacovana”.

CI – Apare ziarul local „Csákova és Vidéke”.

TK – Apare ziarul „Banatska zastava“ (Drapelul bănăţean); proprietar Đorđe Bogosavljević-Baba.

BU – dec. 17. Meşterul timişorean Kratochwill forează un puţ la 102 m adâncime, iar apa minerală erupe până la o înălţime de 40 m în locul Sf. Anton – astfel descoperă stratul acvifer artezian.

1903-1907

BU – Sunt forate 12 izvoare la mare adâncime şi se construieşte fabrica de îmbuteliere a apei minerale.

1904

CI – Apar primele motociclete.

CI – Se înfiinţează Fabrica de oţet.

CO – Kalman Gubica face săpături în locul numit Kremenjak, în apropiere de Čoka, şi descoperă scânduri de pod ale unor case preistorice, cu multă ceramică. Muzeul din Zenta a procurat din acest loc circa 30 de bucăţi de

cuțite și fragmente de cuțit din cremene, precum și alte unelte din piatra șlefuită și fragmente de vase din lut.

FA – Ia ființă Școala profesională de ucenici.

RE – Se formează o Asociație de gimnastică.

FA – ian. 1 și 8. Apare gazeta „Făgețeanul”.

DE – sept. 25. Se dezvelește bustul lui A. Kratzer, opera sculptorului Cristian Trampits din Vârșeț.

1905

RE – Se constituie Fondul muncitoresc pt. pensie și in validitate.

SM – Ia ființă corul mixt.

SM – Ia ființă formația de pompieri voluntari.

TK – Josef Holz, funcționar la primărie, aduce în localitate prima minge de fotbal.

TK – S-a deschis căminul de bătrâni.

1906

BU – Jakob Muschong cumpără stațiunea Buziaș pt. suma de 800.000 coroane.

CI – Ia ființă Asociația de Fotbal.

CO – Marea grevă a secerătorilor.

DE – Căminul veteranilor Peter Jager.

JB – Se deschide linia ferată Jimbolia–Lovrin.

RE – Se formează filiala Recaș a Băncii Timișiana.

1907

BU – Se construiește linia ferată dintre gară și stațiune.

FA – George Gârda înființează și conduce clubul Ciutura.

JB – Se deschide sala de teatru (cinema Urania azi).

OV – La Oravița apare publicația „Progresul” până în 1916.

TK – La Turska Kanjiža greva a 600 de secerători.

BU – iun. 23. Își începe activitatea fabrica de acid carbonic și cea de îmbuteliere a apei minerale.

1907-1913

CO – Sub conducerea scriitorului și arheologului Ferenc Móra, pe atunci director al Muzeului din Szeged, s-au făcut importante săpături arheologice în Čoka și împrejurimi (locația Kremenjak).

1908

MN – În Cartea Funduară localitatea apare cu numele de *Neu-Moldova* (Moldova Nouă).

NB – S-a efectuat reconstrucția vechii curii a familiei Sisányi din Turski Bečej. Cu această ocazie pe locul parcului de odinioară al curiei a fost deschisă o stradă nouă.

RE – Se naște la Recaș Alexander „Elek” Schwartz (1908–2000), devenit mare fotbalist la Ripensia Timișoara, antrenorul echipei naționale a Olandei din 1957, timp de șapte sezoane, și antrenor al echipei Benfica Lisabona, care în 1967 a disputat finala Cupei Campionilor Europeni.

BO – nov. 28. Se dă în exploatare linia ferată normală Oravița–Berzovia–Bocșa–Reșița.

1909

CI – Apare Clubul de Tenis.

GA – Se naște în localitate Adalbert Dezső (1909-1937), component al echipei naționale de fotbal a României participantă la mondialele din 1930.

JB – Se dă în funcțiune uzina termoelectrică.

1910

AL – La Alibunar sunt 4.503 locuitori, din care 2.717 români, 1.166 sârbi, 335 germani și 267 maghiari.

CI – Se dă în funcțiune Fabrica de Țigle.

CI – Apare publicația „Csakovaer Rundschau”.

JB – Pictorul șvabilor, Stefan Jäger se stabilește la Jimbolia.

JB – la ființă Asociația sportivă ZsSE.

RE – Clubul Athletic Recaș.

SM – În Sânnicolaul (Sârbesc) sunt 2122 case și o populație de 10.617 suflete (români 3938, germani 3227, maghiari 2121 și sârbi 1134), plus populația orașului german, de 1740 suflete, deci un total de 12357.

TK – La Turska Kanjiža s-a edificat castelul familiei Maldeghem.

AN – iun. 13. Au loc cele mai mari inundații din istoria localității.

DE – iul. 1. Se deschide filiala locală a Băncii Timișiana.

1910-1911

SM – Sânnicolau Mare are 8 fabrici, ferma Nákó este cea mai mare fermă de vaci (2000) din Banat.

1911

AL – La Alibunar există o moară acționată cu abur (proprietari Jeromos Reichel și Imre Vászrhelyi), un depozit de lemne (Miksa Hamburger), precum și un gater (proprietar Jeromos Reichel).

BU – Buziașul este declarat oficial stațiune balneoclimaterică.

CI – Se deschide primul cinematograf.

CI – Se deschide Azilul de bătrâni.

CO – Pe domeniul familiei Lederer din Čoka, în afară de culturile agricole clasice (porumb, grâu, etc), se introduce legumicultura. Gospodăria dispunea de 12.000 jugăre, din care 200 cu ceapă, 200 cu tutun, 100 cu lubenițe, 30 cu castraveți, 20 cu ardei, 15 cu roșii, câte 10 cu fasole și mac, câte 5 cu mazăre, varză, dovleac. Domeniul a avut un sistem propriu de irigație, cu trei stații de pompare. În afară de toate acestea, o parte a gospodăriei era destinată cultivării florilor și plantelor decorative. Via familială, cu 300 de jugăre viță de vie, era, de asemenea, vestită.

CI – sept. 11. străzile sunt iluminate electric

CO/ZI/TB/TK/KV: Čoka: 599 gospodării, 4.700 locuitori (sârbi și maghiari). *Sveti Đurađ-Žitište*: 571 gospodării, 2.804 locuitori (nemți și sârbi). *Turski Bečej*, sediu comunal: 1.164 gospodării, 7.635 locuitori; maghiari 5.594, sârbi 2.022. *Turska Kanjiža*, sediu comunal: 602 gospodării, 5.067 locuitori; maghiari 3.390, sârbi 1.675. *Kovačica*, sediu comunal: 1.150 gospodării, 5.500 locuitori, majoritar slovaci de confesiune evanghelică.

1912

BU – Se naște la Buziaș inginerul Mistéth Endre, proiectant al unor poduri de mare însemnătate.

DE – Se înființează Moara tehnică.

DE – Se înființează Societatea Tineretului Comercial din Deta.

MN – Se naște Nikola Gavrilović (1912-2006), profesor universitar la Novi Sad, autor a numeroaselor studii din domeniul istoriei învățământului din Banatul istoric și al relațiilor româno-sârbe.

1913

CI – Se înființează Asociația Comercianților.

OV – La Oravița școala civilă se transformă în liceu de 8 clase.

AN – sept. 7. Este dat în folosință noul spital din Anina, cel mai mare al acelor vremuri din zona Banatului Montan.

1914

AN – În Steierdorf-Anina este introdus iluminatul public electric.

OV – La Oravița apare publicația „Foaia Orăviții” până în 1916.

1914-1918

RE – Se ridică actuala biserică romano-catolică.

1915

JB – Se deschide fabrica de pălării „Union”.

1917

BO – Se naște la Bocșa Carol Loncear (1917-1991) – ministru al industriei grele între anii 1958-1962.

1918

GA – Populația atacă castelul Guboni și alte proprietăți.

FA – nov. 3. Se formează Garda națională.

FA – nov. 4. Interzicerea zilei de târg, revolta oamenilor, atacarea prăvăliilor unor îmbogățiți de război, represiune soldată cu 15 morți.

GA – dec. 1. La Alba Iulia participă Mihail Gașpar și alți 5 delegați.

1919

BU – Este dat în exploatare trenulețul „Etelka”, ce asigură transportul pasagerilor între gară și stațiune. Va fi dezactivat în 1972.

JB – Se deschide liceul.

JB – Se formează Asociația agricolă sportivă.

OR – După Marea Unire de la 1918 se va renunța la denumirea de Nándorhegy, revenindu-se la vechea denumire de Ferdinandsberg (din 9 iunie 1919).

Anexe

I. Fotografii din localitățile cuprinse în ghidul cronologic

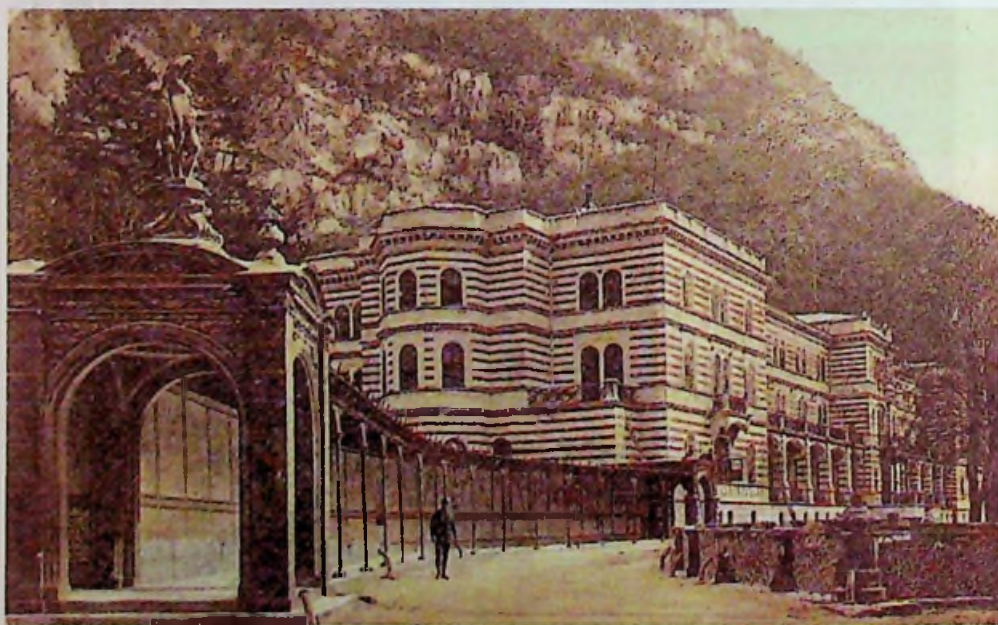
1. Alibunar – biserica ortodoxă sârbă

2. Anina – vedere generală

3. Băile Herculane – vedere sf. sec. XIX.

4. Biserica Albă (Bela Crkva) – lacul din localitate

5. Bocșa – fortăreața

6. Buziaș – parcul central

7. Čoka – Castelul Marczibányi

8. Ciacova – cula

9. Deta – muzeul orășenesc

10. Gătaia – primăria

11. Făget – primăria

12. Jimbolia – Muzeul Stefan Jäger și statuia Sf. Florian

13. Kovačica - Biserica evanghelică

14. Kovin – vedere din oraş

15. Moldova Nouă — imagine din oraş

16. Nova Crnja – biserică ortodoxă din Aleksandrovo

17. Novi Bečej – ruinele bisericii medievale Aracs (sec. XIII)

18. Novi Kneževac – judecătoria

19. Oravița – teatrul și viaductul de cale ferată

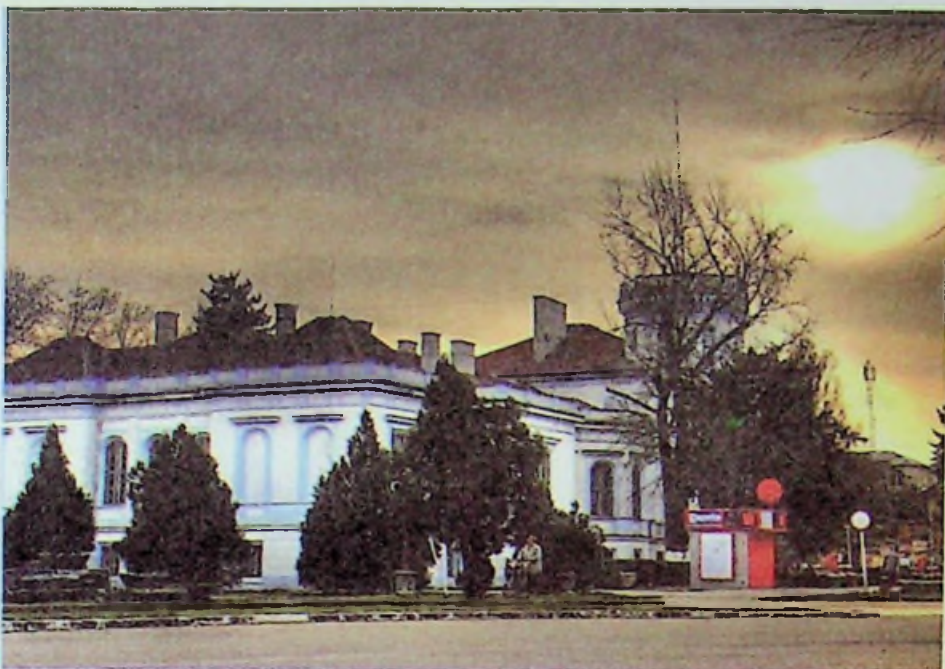
20. Oțelu Roșu – str. Roselor

21. Recaș – crama din oraș

22. Sânnicolau Mare – castelul Nákó și piese din tazaur

23. Sečanj – gara

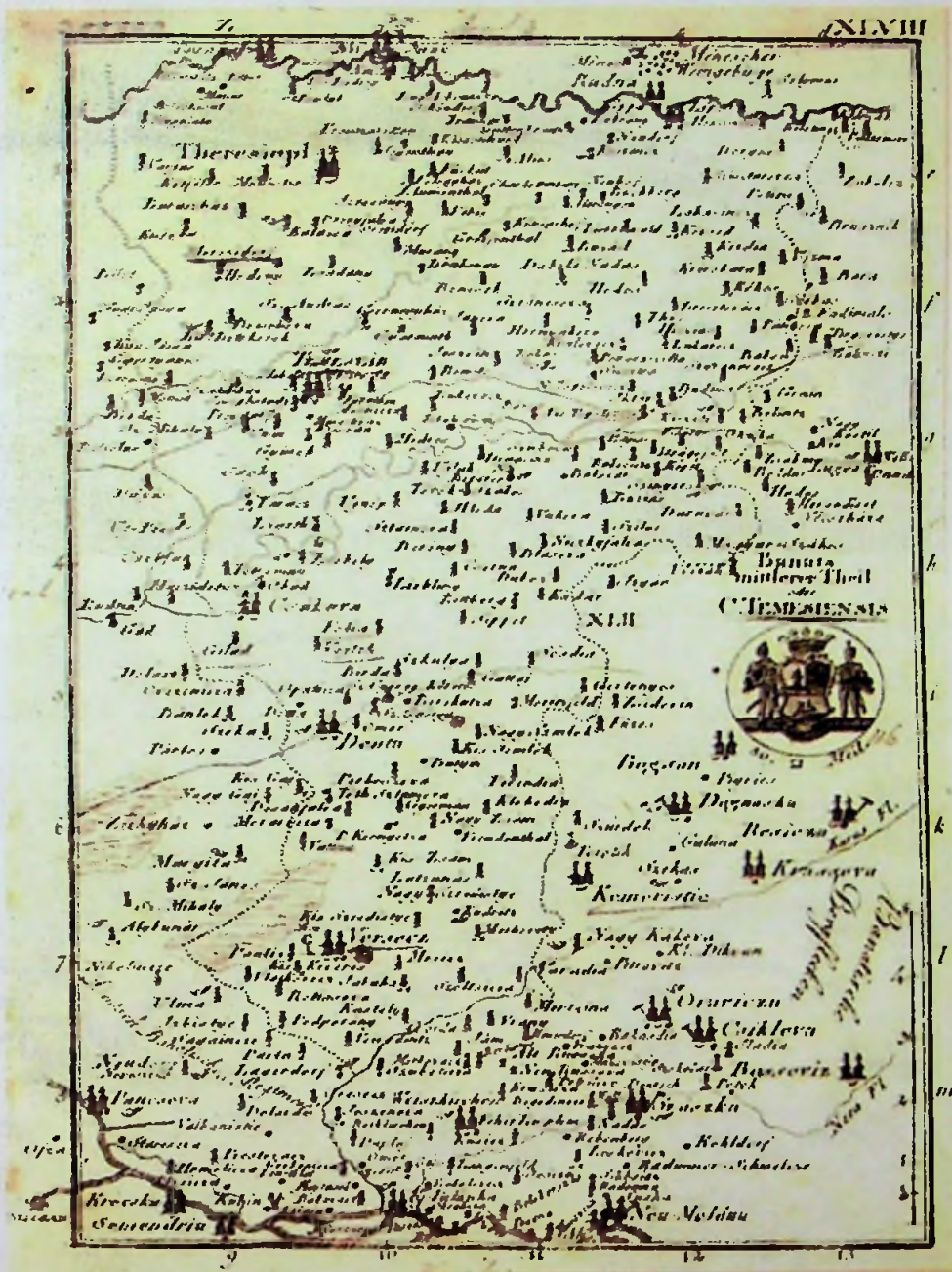

24. Žitište – sediul primăriei

II. Hărți

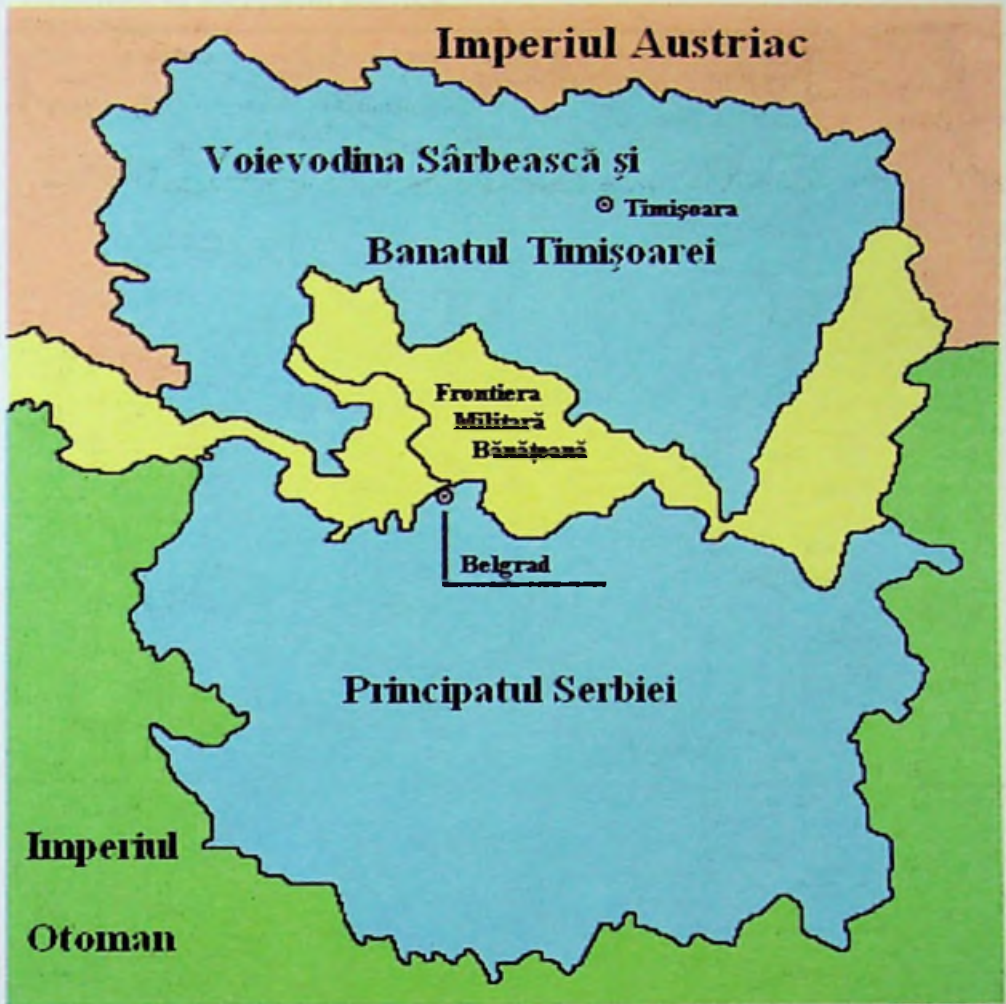
1. Harta Banatului - 1800

2. Harta Banatului - 1882

3. Voivodina sârbească și Banatul Timișan

4. Banatul la începutul sec. XX.

5. Regiunea la începutul sec. XX.

6. Regiunea – azi

Publicație editată în cadrul proiectului
„**PROMIREG**”,
derulat de către Fundația DIASPORA din Timișoara, cu sprijinul financiar al
Uniunii Europene prin Programul de Cooperare Phare România-Serbia,
RO2006/018-448.01.02.07
Publicat la Timișoara, august 2009
Editor: © Fundația Diaspora
str. Putna nr. 7, 300593 Timișoara
tel/fax: 0356-44651, E-mail: diasporatm@rdstm.ro

Conținutul acestui material nu reprezintă în mod necesar
poziția oficială a Uniunii Europene.

Comisia Europeană
<http://ec.europa.eu>
Consiliul Uniunii Europene
<http://www.consilium.europa.eu>
Uniunea Europeană în lume:
<http://ec.europa.eu/comm/world>

